Publication of the Academic Co-operative Society of Tartu

ÜHISTU PROBLEEME JA UURIMUSI

VII

Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäevale pühendatud
mälestuskonverentsi kogumik

Kõpus, 8. veebruaril 2003.a.

Tartu 2003

Akadeemiline Ühistegevuse Selts
Toronto Eesti Ühispank

Toimetuskolleegium

Jaan Leetsar - majandusdoktor, EPMÜ professor
Jüri Krusealle - majanduskandidaat, EPMÜ dotsent
Mart Sõrg - majandusdoktor, TÜ professor
Valner Krinal - majanduskandidaat, TÜ emeriitprofessor
Maire Nurmet - majandusdoktor, EPMÜ dotsent

Välja andnud:
Akadeemiline Ühistegevuse Selts
Toronto Eesti Ühispank

Keeleline korrektuur: Merike Kass
Kujundus ja layout: Elvi Kiin

OÜ Infotrükk

ISBN 9949–10–262–6

SISUKORD

SAATEKS …….. 5
Kutse Artur Ekbaumi mälestuskonverentsile …….. 7
Kõpu vallavanema **Tõnu Kiviloo** avasõnad Artur Ekbaumi mälestusviida avamisel …….. 9
Ühistegevuse suursündmus Kõpus (väljavõte *Mulgi Talus* nr 2 2003 ilmunud Jaan Leetsari artiklist) ….. 10
Kõpus peetud konverents igatses taga ühistegevust (Jaanika Kressa artikkel 14.02. 2003 *Sakalas*) …….. 12

KONVERENTSI TERVITUSED, ETTEKANDED JA SÕNAVÕTUD 14
Eesti Põllumajandusülikooli õppeprorektori professor **Hardi Tulluse** tervitus ……... 14
Toronto Eesti Ühispanga nõukogu esimehe **Peeter Einola** tervitus (tervituse luges ette AÜSi juhatuse liige Jüri Krusealle) …… 15
Reet-Maris Ennet – M älestusi Artur Ekbaumist …… 17
Valner Krinal – Artur Ekbaum ja ühistegevus ……... 22
Mart Sõrg, Peeter Einola – Toronto Eesti Ühispank jätkab edukalt Artur Ekbaumi poolt alustatut …… 31
Tõnis Blank – Hoiu-laenuühistud tänases Eestis ……. 37
Jüri O.-M. Ennet – Ühistegevuse psühholoogilised aspektid ……. 46
Jaan Leetsar – Ühistegevuse arenguprobleeme tänases Eestis … 56
Andres Ehapalu – Mõningaid rõhuasetusi Artur Ekbaumi kohta … 63
Edu Kuill – Mõtteid Artur Ekbaumi mälestuskonverentsilt …… 64
Atko Viru – Hääbuvast eetikast …… 65
Erno Ilsen – Et Eesti elaks, tuleb ühiskonna liikmeid väärtustada senisest teist moodi ……. 67

MÄLESTUSKONVERENTS PILDIS ……. 69

ÜHISTEGEVUSALASEID ARTIKLEID ……. 79
Andres Ehapalu – Vahe-Eesti ja Eesti Wabariik ……. 79
Olev Saveli – Ühistegevus tõuaretuses ……. 82
Kaspar Kaugija – Kohalik omavalitsus – kui poliitilise ühistegevuse vorm …….. 86

Jaan Liiv, Janek Mustmaa – Võrumaa masinaühistu tööst …… 90
Uno Silberg – Põlvamaa Hoiu-Laenuühistu areng 2000-2003 …… 93
Kaul Nurm – Talupidajad kui ettevõtjad ja ühistegelased laienevas Euroopas …….. 98
Jaan Leetsar – Aadete ja majandushuvide seostest …… 102
Taivo-Ahti Adamson – Jõudude tasakaalu poliitika, tänava-rahutused ning ühistegevus …….. 110
INFORMATSIOON AÜSi TEGEVUSEST …… 119
1. Ülevaade Akadeemilisest Ühistegevuse Seltsist (AÜS) (Seltsi ingliskeelne nimetus - *Academic Co-operative Society*) … 119
2. Juhatuse esimehe, Jaan Leetsar'i 2002. aasta tegevusaruanne Tartus, 23. aprillil 2003 ……. 123
3. Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi aastakoosoleku OTSUS 23. aprill 2003 …….. 127
4. AÜSi juhatuse koosoleku otsus üldkoosoleku otsuse täitmiseks 22.mai 2003 ……. 128
5. Vanemuise Selts kirjastas Jaan Leetsari monograafilise uurimuse "Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas" …….. 129
In memoriam. Kalju Janikson ……. 131

SAATEKS

Lugupeetud lugeja!

Teie käes on “Ühistu probleeme ja uurimusi” VII osa. Ühelt poolt on see Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi jätkuväljaanne. Teiselt poolt on käesolev kogumik pühendatud Eesti ühistegevuse suurkuju Artur Ekbaumi mälestusele, kelle sünnist möödus 8.veebruaril 2003 100 aastat.

Ettepaneku korraldada Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäeva puhul mälestuskonverents tegi allakirjutanule Kõpu vallas Soomaal elav koduloouurija Andres Ehapalu. Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi juhatus arutas ettepanekut ning otsustas seda toetada ning korraldada Artur Ekbaumi 100. sünnipäeva tähistamiseks mälestuskonverentsi 8. veebruaril 2003. aastal. AÜSi juhatus tegi omakorda koostööettepaneku Kõpu vallavalitsusele ja Eesti Ühistegelisele Liidule. Kõpu vallavalitsus eesotsas vallavanem Tõnu Kivilooga toetas ettepanekut. Kõpu vald (volikogu esimees Edu Kuill) ja Kõpu Põhikool (direktor Vello Bärengrub) võtsid oma peale mälestusviida paigaldamise Artur Ekbaumi sünnitalu (Napsi talu) juurde Viljandi – Pärnu maantee ääres (ca 5 km Kõpust Pärnu suunas) ja Kõpu Põhikoolis toimunud konverentsi tehnilise korraldamisega seotud kulud. Siinkohal veel kord suur tänu kõikidele kaasaaitajatele.

Akadeemiline Ühistegevuse Selts koostas konverentsi läbiviimiseks kaheosalise ajakava ning saatis laiali kutsed. Konverentsi korraldamisel olid abiks ka Artur Ekbaumi sugulased, kes osalesid aktiivselt ka konverentsil. Ettekannetega esinesid Maris Ennet ja Jüri Ennet, sõna võtsid Atko Viru ja Andres Ehapalu, kes lisaks kõigele koostas ka Artur Ekbaumi elu ja tegevust tutvustava stendi. Suur tänu ka neile.

Konverentsist tehti juttu ka ajakirjanduses. Jaanika Kressa avaldas artikli *Sakalas*, Margit Mariann Koppel suurema asjakohase kirjutise ajakirjas *Kultuur & Elu* ja allakirjutanu ajalehes *Mulgi Talu*.

Kogumiku väljaandmist toetas Toronto Eesti Ühispank, kelle nõukogule eesotsas Peeter Einolaga siinkohal siirad tänusõnad. Samuti tänab toimetuskolleegium Eesti Panka ja Kõpu Vallavalitsust, kes meid rahaliselt toetasid.

Kogumikku on lisatud veel ühistegevust käsitlevaid artikleid, mis iseloomustavad meie ühistegevuse hetkeseisu. Kogumiku lõpuosas on esitatud informatsiooni AÜSi viimase aja tegevuste kohta.

Loodame, et lugejad jäävad kirjapanduga rahule. Kahjuks me ei saanud kogumikus avaldada kõiki sõnavõtte väga lihtsal põhjusel – autorid ei edastanud vaatamata meie korduvatele palvetele oma tekste. Vabandame lugejate ees. Kui kellelgi on kogumikus avaldatu kohta märkusi ja ettepanekuid või parandusi, siis palume need saata Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi aadressil:

Kreutzwaldi 64, 51014 Tartu.

Lugupidamisega

Akadeemiline Ühistegevuse Selts

ARTUR EKBAUM
08.02.1903 – 05.06.1976

KUTSE

mälestuskonverentsile
“Artur Ekbaum – 100 ja ühistegevuse tänapäev”

Kõpus, 8. veebruaril 2003.a.

Mälestuskonverents "Artur Ekbaum – 100 ja ühistegevuse tänapäev"

Viljandimaal, Kõpus, 8. veebruaril 2003

AJAKAVA

10.30 – 11.00	Kogunemine Kõpu Põhikoolis (Vana mõisahoone)
11.10	Väljasõit Napsi tallu
11.20 – 12.00	Mälestusviida avamine, tutvumine Napsi taluga (Kõpu vallavanem Tõnu Kiviloo ja Andres Ehapalu)
12.00	Tagasisõit Kõpu Põhikooli
12.10 – 12.30	Kohvipaus Kõpu Põhikoolis
12.30 – 12.45	Konverentsi avamine (EPMÜ rektor, prof Alar Karis, Viljandi maavanem Helir-Valdor Seeder)
12.45 – 13.10	Artur Ekbaumi eluloost (Maris Ennet)
13.10 – 13.30	Artur Ekbaumi rollist ühistegevuse arendamisel (emeriitprof Valner Krinal)
13.30 – 13.50	Toronto Eesti Ühispank (prof Mart Sõrg, Peeter Einola)
13.50 – 14.10	Ühistegevuse psühholoogilised aspektid (dr Jüri Ennet)
14.10 – 14.30	Küla ja ühistegevus (dots Asser Murutar)
14.30 – 14.50	Hoiu-laenuühistud tänases Eestis (Tõnis Blank)
14.50 – 15.10	Ühistegevuse arenguprobleeme tänases Eestis (prof Jaan Leetsar)
15.10 – 15.30	Sõnavõtud (Vello Bärengrub, Edu Kuill) Diskussioon, meenutused

NB! Osavõtusoovist ja ühistranspordi vajadusest palume teatada hiljemalt 30. jaanuariks Maire Nurmetile telefonil 053 837 779

KÕPU VALLAVANEMA TÕNU KIVILOO AVASÕNAD ARTUR EKBAUMI MÄLESTUSVIIDA AVAMISEL

Lugupeetud kohalviibijad!

Täna, 8. veebruaril 2003. aastal avame me siin Napsi talu teeotsal mälestusviida. Siin sündis täpselt 100 aastat tagasi Artur Ekbaum, tulevane Eesti ühistegevuse tippmees.

Tollal, Vene tsaaririigis, oli Napsil elu raske: põllud korraldamata, isal tervis vilets, lapsi sündis ridamisi, keda toita, katta, koolitada. Õnneks oli seitsmel vennal ja kahel õel visadust ning hakkamist Napsi õitselelöömiseks. Eestvedajaks sai vanim poeg Artur Ekbaum, kes lõpetas Olustvere Kõrgema Põllumajanduskooli. Artur tahtis siin Napsil hakata tegelikuks põllumeheks, aga noor Eesti riik vajas siis haritud jõude ülemaaliste asjade lahendamiseks. Nii suunduski Artur ühistegevuse rajale, et luua eestlusele majanduslikku alust. Tegemaks seda tööd hästi, tuli tal vahepeal käia õppimas selle ala maailma tippmeeste juures Berliinis ja Zürichis.

Niisuguse pagasiga võis juba teha suuri asju Meiemaal. Sedasi saigi Arturist kogu Eesti ühistegevuse korraldaja Ühistegevuskoja peasekretärina. Tulemuseks oli 3000 ühistut 300 000 liikmega, mis oli tollal maailma tipptase.

Aga varjud tihenesid: kadus Eesti riik, aga ei kadunud Artur Ekbaum, kelle jaoks oli ühistegevus Päike. Kui polnud võimalik Kodu-Eestis asju ajada, siis oli võimalik kanada paguluseestluses luua Toronto Eesti Ühispank (muuseas 50 aastat tagasi ainuke eesti kapitalil seisev pank maailmas). See töö saigi nagu Artur Ekbaumi elukrooniks.

Ja selle kõigega sai hakkama Napsi mäeveerult talupoisist sirgunud maailmamees Artur Ekbaum. Meil on hea meel temale tänutäheks avada siin Napsil see väike mälestusviit.

Ka see meie tänane kokkusaamine on toimunud ainult tänu ühisele tegutsemisele. Suur aitäh kõigile, kes olid kaasatud A. Ekbaumi 100. sünniaastapäeva tähistamisele ja tema elutegevuse tulemuse tähtsuse väärtustamisele.

Tänan tähelepanu eest!

ÜHISTEGEVUSE SUURSÜNDMUS KÕPUS

(väljavõte ajalehes *Mulgi Talu* nr 2, veebruar 2003 ilmunud Jaan Leetsari artiklist)

Riigikogu valimismelus jäi üldsusel enamasti tähele panemata Kõpus 8.veebruaril toimunud sündmus: seal peeti maailmamainega Eesti ühistegevuse suurkuju Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäevale pühendatud mälestuspäeva. Kuigi palutud olid raadio, televisiooni ja ajalehtede esindajad, pidasid ainult vähesed vajalikuks sellest eesti rahvast informeerida. *Sakala* avaldas enne konverentsi Maris Enneti artikli Artur Ekbaumist ja pärast Jaanika Kressa ülevaate konverentsist.

Mulgi Talu edastab informatsiooni Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi, Eesti Põllumajandusülikooli ja Toronto Eesti Ühispanga korraldatud mälestuspäevast.

Tuntud kultuuritegelane Andres Ehapalu ütles mulle möödunud aastal Viljandis toimunud konverentsil, et 8. veebruaril 2003 saanuks tema sugulane Artur Ekbaum 100-aastaseks ja ta tegi ettepaneku seda tähtpäeva kuidagiviisi tähistada. Järgmisel Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi juhatuse koosolekul rääkisin asjast juhatuse liikmetega ning me võtsime vastu otsuse korraldada Kõpus Artur Ekbaumi mälestuskonverents. Tegime koostööettepaneku Kõpu Vallavalitsusele ja Kõpu Põhikoolile. Informeerisime ideest ka Eesti Ühistegelise Liidu ja Eesti Põllumajandusülikooli juhtkondi ning Toronto Eesti Ühispanka ja Artur Ekbaumi sugulasi.

8. veebruaril kell 11 kogunes sadakond inimest Kõpu Põhikooli, kust sõitsime edasi Napsi tallu. Napsi bussipeatuse juures pidas Kõpu vallavanem Tõnu Kiviloo lühikese kõne. Seejärel eemaldasid Tõnu Kiviloo ja Jüri Ennet katte Kõpu Vallavalitsuse poolt paigaldatud mälestusviidalt, millel on valgete tähtedega tumepruunil põhjal kiri “Artur Ekbaumi sünnikoht”. Nüüd saab iga inimene, kes sõidab Viljandist Kõpu kaudu Pärnusse või vastupidi, teada, kus on sündinud maailmakuulus ühistegelane Artur Ekbaum.

Seejärel uudistasid nii sugulased kui ka külalised Napsi talu lähemalt. Oli näha, et mälestusviida avamine ning esivanemate talu külastamine liigutas nii mõnegi inimese sügavamaid tundeid. Kuigi elumaja on praegu viletsas seisus, on see siiski remonditav. Mõned tegid isegi ettepaneku asutada Napsi talus Eesti ühistegevuse muuseum. See on väärt mõte, mida tasuks edasi arendada.

Pärast mälestusviida avamist koguneti taas Kõpu Põhikooli, kus peeti mälestuskonverents. Selle avas põllumajandusülikooli õppeprorektor professor Hardi Tullus, kes enesekriitiliselt nentis, et ta on alles nüüd tähtsustanud ühistegevuse rolli ühiskonnas. Südantliigutav oli Artur Ekbaumi vennanaise Maris Enneti ettekanne. Tal oli olnud palju isiklikke kontakte Artur ja Salme Ekbaumiga.

Tartu Ülikooli emeriitprofessori Valner Krinali ettekanne käsitles Artur Ekbaumi tegevust ühistegevuse arendamisel nii Eestis kui välismaal. Tartu Ülikooli professor, Eesti Panga nõukogu esimees Mart Sõrg esitas Toronto Eesti Ühispanga juhatuse esimehe Peeter Einolaga kahasse koostatud ettekande Toronto Eesti Ühispanga tekkeloost ja selle tegevusest tänapäeval. Kuulajad said teada, et ühistuline väikepank on väga edukas ning osutab oma liikmetele teenuseid tasuta.

Tõnis Blank teavitas koosolijaid Eesti hoiulaenuühistute olukorrast ja põllumajandusülikooli dotsent Asser Murutar rääkis meie maarahva ühistegevusvalmidusest. Allakirjutanu rääkis Eesti ühistegevuse tänapäeva probleemidest. Huvitava ettekande tegi Eestis tuntud doktor Jüri Ennet (Artur Ekbaumi vennapoeg), kes tundis muret Eesti ühiskonnas leviva *mina*-kesksuse pärast. Tema leidis, et *mina* asemel peab tulema *meie*.

Kõigil oli midagi tähtsat öelda ja nii venis konverents plaanitust pikemaks. Keegi ei kiirustanud Kõpu praguliste seintega ja remontimata koolisaalist lahkuma. Koolisaali seisukorda võrreldi tänapäeva ühistegevuse olukorraga Eestis.

Lubasime osalejatele, et kõik ettekanded ja sõnavõtud avaldame Artur Ekbaumi mälestuskonverentsi kogumikus. Siis jääb sündmus tallele ning levib ka mujale.

Konverentsi finaalina andis Akadeemiline Ühistegevuse Selts Maris Ennetile, Andres Ehapalule, Tõnu Kiviloole ja Toronto Eesti Ühispangale üle tänukirjad.

Tundub, et kõik jäid rahule.

KÕPUS PEETUD KONVERENTS IGATSES TAGA ÜHISTEGEVUST

(Jaanika Kressa artikkel ajalehes *Sakala*, 14. veebruar 2003)

Eesti Akadeemiline Ühistegevuse Selts tähistas 8. veebruaril Kõpus Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäeva.

Artur Ekbaum pärines suurest ja võimsast mulgi perest, kus mõistagi haridusele rõhku pandi. Artur oli vendadest ainuke, kellel õnnestus 1944. aastal Rootsi pääseda. Vabas maailmas panid eestlased oma säästud kokku ja alustasid ühistegevust.

Pank kui rahvustunde säilitaja

Toronto Eesti Ühispanga vara oli algul nii pisike, et mahtus ühte kohvrisse. See Artur Ekbaumi loodud asutus tegutseb aga edukalt tänaseni, võimaldades oma klientidele kõiki tänapäevaseid pangateenuseid nii eesti kui inglise keeles.

Torontost saabunud ettekannet kuulates ilmnes, et isegi pank võib olla rahvustunde säilitaja. Selle panga kliendiks olemise tingimuste hulgas on Eesti päritolu ning mitte ainult soodsad intressid ja teenustasu puudumine pole see, mis Kanada eestlasi just nimetatud asutuse teenuseid kasutama paneb.

"Ühistegevus on päike"

"Ühistegevus on päike" – niisuguse pealkirjaga raamatu on kirjutanud Artur Ekbaumi abikaasa Salme. Sedasama kinnitasid ka mitmed konverentsil kõnelejad.

Ettekanded jagunesid kolme ossa – isiksust puudutavad, ühistegevust populariseerivad ning pangaspetsiifilised sõnavõtud.

Kõige sujuvamalt ühendas kaks esimest teemat Artur Ekbaumi vennapoeg, spordiarst ja hingetohter Jüri Ennet. Ta leidis muu hulgas, et ühistegevuse olukord praeguses Eestis on suisa psühhiaatriline. Inimesed on äärmiselt mina-kesksed, meie-tunne on peaaegu olematu ning koolis ühistegevusest paraku ei räägita.

Tundis rahvuskaaslaste pärast muret

Mitu kõnelejat tsiteeris Artur Ekbaumi arvukaid kirjatöid. Elades Kanadas, tundis Ekbaum pidevalt muret oma rahvuskaaslaste pärast siinpool raudeesriiet.

1960. aastatel kirjutas ta, et kui Eesti kommunismi ikkest vabaneb, taastub ühistegevus spontaanse jõu ja kiirusega. Eesti Akadeemilise Ühistegevusae Seltsi juhatuse liige Jaan Leetsar, kes Kõpu konverentsi juhatas, leidis, et Ekbaum oli liiga optimistlik.

Nõukogude okupatsiooni ajal tekitatud tagasilöök eesti rahvale on nii suur, et kümne aasta jooksul pole suudetud lünka täita.

Aade mõistetav mere taga

Ekbaum täheldas bolševismi ja suurkapitali vahel valitsevaid teatud sugulussidemeid, mis muudavad inimese enda sõltlaseks.

Nii ongi taasiseseisvunud Eesti tegemas kannapööret, astudes ühest ämbrist teise. Kommunistliku ideoloogia tingimustes üles kasvanud põlvkonnad ei oska hinnata ühistegevuse jõudu, vaid himustavad suurt raha. Artur Ekbaum ja tema elus hoitud ühistegevuse aade on Kodu-Eestis tundmatu ja mõistetav vaid mere taga.

KONVERENTSI TERVITUSED, ETTEKANDED JA SÕNAVÕTUD

EESTI PÕLLUMAJANDUSÜLIKOOLI ÕPPEPROREKTORI PROFESSOR HARDI TULLUSE TERVITUS

Mul on hea meel, et Akadeemiline Ühistegevuse Selts ja Eesti Põllumajandusülikool on otsustanud väärikalt tähistada Eesti esimese iseseisvusperioodi ühe tuntuma ühistegevuse eestvedaja, ühispanganduse rajaja ja arendaja Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäeva.

Ühistegevus on eestlastele omane tegutsemisviis nii majanduses kui ka kultuuri- ja sotsiaalvallas. Kahjuks on aga sotsialistlik sunniviisiline ühistegevus, eriti külaelus, algset ideed moondanud ja seetõttu on mõistetav, et taas iseotsustavas riigis ei ole ühistegevuse ülesäratamine ja uuele kvaliteedile viimine läinud nii kiirelt ja rahvast haaravalt, nagu oleksime tahtnud. Ma ei usu eestlaste pärilikku egoismi ja isenokitsemise soovi. Meil on optimismi andvaks Eesti riigi sõjaeelsed kogemused ja kaasaegse ühistegevuse praktika paljudes ja samas väga erineva ajaloolise ja kultuurilise taustaga riikides.

Mul on olnud oma erialases praktikas võimalus tutvuda metsandusliku ühistegevusega mitmetes maailma maades. Siinkohal tahaks paari sõnaga meenutada kogetut kahes täiesti erinevas riigis. Kümmekond aastat tagasi USAd külastades olin üllatanud, et sealsed farmerid, kes esmapilgul tegutsevad tugevalt individuaalsele läbilöögivõimele tuginedes ja elavad eraldi perefarmide mitte küladena, on siiski majandustegevuses leidnud väga kasulikke ühistegevuse vorme. Samuti tegutsesid need Michigani osariigi farmerid koos kultuurilises tegevuses, näiteks oli võimalus vaadata meie mõistes farmerite rahvateatri vabaõhuetendust, kus pealtvaatajateks olid selle maapiirkonna „talumehed“ lastest raukadeni.

Teine kogemus on mul Šveitsi metsaühistute kohta. Kuigi Šveits on Eestiga võrreldes oma ligi paarisaja-aastase sõdade- ja poliitiliste pöörete vaba ajalooga väga õnnelikus olukorras, andis seal kogetu mulle usku

metsandusliku ühistegevuse majanduslikust efektiivsusest. Šveitsi vanimad metsaühistud on üle poolteisesaja aasta vanused. Kõik metsas tehtud tööd on ühistu liikmetel väga korralikult üles märgitud. Arvestades metsa pikka kasvuperioodi on üliioluline teada eelmiste põlvkondade tehtut. Näiteks puude laasimine noores eas võimaldab kasvatada väga kallist oksavaba puitu ja kui andmed on täpsed ning usaldatavad, siis on võimalik sellise puidu müügist teenida mitu korda rohkem kui sama jämeda, kuid tundmatu ajalooga palgi müügist. Pikaajaliste traditsioonide ja põlvest põlve jätkuva ühistu liikmeks olekuga ühendustes on aga mõeldamatu, et keegi ühistu liikmetest püüaks oma kaupa valetamise abil väärtustada.

Nende paari näite taustal usun, et ka Eesti Põllumajandusülikoolis õpetatavate erialade õppekavades tuleks senisest enam väärtustada ühistegevusega seotud õppeaineid ja liikuda liberaalse majanduse mudelilt stabiilsust väärtustava ühiskonna suunas, kus ühe inimtegevuse vormina leiab väärtustamist ühistegevus, ja seda ühiskonna erinevates valdkondades.

TERVITUS ARTUR EKBAUMI 100. AASTA JUUBELI PUHUL

Peeter Einola
Toronto Eesti Ühispanga nõukogu esimees

Austatud Artur Ekbaumi juubelist osavõtjad!

Täna tähistatakse Artur Ekbaumi saja-aastast juubelit. Tänase konverentsi ettekannete kaudu saab uuesti tutvuda tema elutöö ja saavutustega, eriti ühistegelasena. Need saavutused on suured ja märkimisväärsed. Tänastes ettekannetes kinnitame, et Toronto Eesti Ühispanga asutamine ja juhtimine on Artur Ekbaumi suurimaid elusaavutusi. Võime kõrgelt hinnata tema ettenägelikkust Toronto Eesti Ühispanga ühiskondlikust vajadusest ning tema võimet kasutada selleaegseid tingimusi, et seda teostada. Samuti on kõrgelt hinnatavad tema võimed tasakaaluka ja andeka ärilise ettevõtte juhina. Panga alguspäevadest, kui kogu panga asjaajamine mahtus vaid käsikohvrisse ja pank oli avatud kord nädalas Vana Andrese kiriku seltskondlikes ruumides, arenes Toronto Eesti Ühispank Artur Ekbaumi juhtimisel kiiresti edasi. Tänapäeval on sellest kujunenud moodne pangandusasutus, pakkudes oma liikmetele laialdasi

finantsteenuseid. Oleme olnud tänapäevani truud ühispanga asutaja tugevatele ja kindlatele ühistegelikele põhimõtetele.

Panga aruanded annavad selge pildi Toronto Eesti Ühispanga jätkuvast edust peaaegu kolmkümmend aastat peale Artur Ekbaumi lahkumist meie hulgast. Kuid aruandlus ei näita seda suurt vaimustust ja hingelisust, millega Artur Ekbaum lähenes oma tööle. Selle kohta on rohkeid näiteid tema kirjapandud artiklites. Eriti silmapaistvad on need, mida kirjutatud sõjajärgseil paguluselu algaastatel. 1952. aastal kirjutas ta muuseas järgmist:

"Ühistegevuse ideoloogiale tugineva majandusliku demokraatia hävitamine tähendab ühtlasi rahva loomingutahte ja püüdluste ning iseloomise, vabaduse ja eneseteostuse likvideerimist. Seepärast on arusaadav, et okupandid meie maal tegid kõik selleks ja taotlevad praegugi veel, et lõplikult hävitada ühistegevust kui rahvusluse üht tugevamat kantsi ning vaba isiksuse endakaitse kindlust. Meile on kodumaa ikka veel suletud. Kõik, mis kuulus Eesti ühistegevusele, on tahetud hävitada. Raudeesriie varjab ülekohtu jälgi. Kuid meile on siiski jäänud lootus, mis elab edasi kõigis neis, kes kord on olnud ühistegelased, ka siis, kui kõik töötulemused ja saavutused on hävitatud. Kõik materiaalne võidakse võimu abil meilt võtta, vaimu väljendusvõimalused maani maha suruda, kuid ühistegevuse sisemist aatetuld ei suuda lämmatada rangemadki despoodid." (Eesti Ühiskaubandus ja Ühispangandus 1902-1952, Stockholm, 1952).

Asudes välismaale, elutingimustesse, kus tema isiklikult ja temaga koos põgenenud kaasmaalased olid kaotanud kõik: oma riigi, varandused, elutööd, omaksed, isikliku heaolu ja enesekindluse tunde, asus Artur Ekbaum tööle, et seda kõike taastada. Toronto Eesti Ühispanga asutamine, tegevuse juhtimine ja areng oli tegelik tagajärg tema tugevale vaimsele ja hingelisele suhtumisele oma töösse ja oma rahva huvidesse. Tema töö mõju Toronto eestlaste heaolu parandamiseks oli suur. Toronto Eesti Ühispank mängis tohutut rolli, et lubada Kanadasse ümberasunud eestlastel taastada elatustase ning endale uuesti jalad alla saada, samaaegselt mitte unustades oma riigi ja rahva saatust. Eesti Vabariigi taastamine ja edu oleks kahtlemata olnud Artur Ekbaumile suureks õnneks ja rõõmuks.

Tänapäeval juhivad Toronto Eesti Ühispanka eranditult eesti päritoluga isikud, kes enamiku elu elanud Kanadas. Selle näitena ja kinnituseks saan öelda, et olen ise sündinud 1954. aastal Torontos, samal aastal, kui pank asutati, siin üles kasvanud, hariduse saanud ja leiba teeninud. Minutaoliste tegevust eestlastena on mõjutanud Artur Ekbaum ning tema aatekaaslaste vankumatu usk Eesti Vabariigi ja Eesti rahva õigusesse oma saatust määrata.

Artur Ekbaumi järeltulijatena oleme uhked selle pärandi peale, mida Toronto Eesti Ühispanga näol meile antud. Austame väga Artur Ekbaumi ning ka tema abilisi, kel oli ettenägelikkust ja julgust luua Toronto Eesti Ühispank. Oleme kindlad oma püüdlustes, et Toronto Eesti Ühispank oleks püsivalt edukas, teenides suurimat eesti ühiskonda väljaspool Eesti Vabariiki. See on meie tõotus Artur Ekbaumi mälestuseks ja meie liikmetele.

Toronto Eesti Ühispanga nõukogu ja panga liikmete nimel soovime tänasele pidustusele edu ja head kordaminekut. Tunneme rõõmu, et Artur Ekbaumi elutöö saab sellise tunnustuse osaliseks. Loodame taasiseseisvas Eesti Vabariigis jätkuvat ühistegevuse arengut ja edu, et see oleks kooskõlas rahva huvidega ja teeniks rahva vajadusi.

MÄLESTUSI ARTUR EKBAUMIST

Reet-Maris Ennet

1. Isiklikud kontaktid

Artur Ekbaumiga tutvusin Tallinnas. Ta oli minu abikaasa Oskar Enneti (Ekbaum) vend ning oli ka tunnistajaks meie abielu registreerimisel 10. novembril 1942. aastal. Teiseks tunnistajaks oli Martin Köstner Põllumeeste keskpangast, kus ma sellel ajal töötasin.

Artur oli väga abivalmis, oli kiindunud oma vendadesse-õdedesse ja muidugi kodutallu – Napsisse.

Hiljem tutvusin ka Arturi abikaasa Salme Ekbaumiga (neiuna Neuman-Nurme). Kuigi Salme oli studeerinud rohuteadust, sai temast hoopiski tunnustatud kirjanik. Arturi ja Salme korter asus Tallinna südalinnas vana postkontori vastas.[1] Kodu oli kujundatud kunstilembeselt ja mugavalt – seal veetsime Oskariga nii mõnegi ilusa õhtu.

Meie tegelik pulmapidu toimus 15. novembril 1942. aastal Kõpus Napsi talus. Laulatas meid Saarde õpetaja Johan Ekbaum (Arturi ja Oskari vend). Külalisi oli palju, Napsi oma pere oli juba suur: Artur, Salme, Viktor, Oskar, Eduard, Linda, August, Johan, Tõnis (seitse venda ja kaks

[1] Toimetuse märkus: Tallinnas, aadressil Suur-Karja tn 23 olev hoone kuulus tol ajal ühistulisele keskpangale "Rahvapank". Sõja ajal asusid selles hoones ka Ühistegevuskoja asemel asutatud Põllumajanduslikkude Ühistute Keskliidu ruumid ja viimasel korrusel ametikorterid ühistegevuse juhtidele. Hoone riigistati nõukogude võimu poolt. Vaatamata taotlustele ei tagastatud hoonet Eesti Vabariigi taastamise järel ühistuliikumise tarbeks. Praegu asub hoones EV Kultuuriministeerium.

õde). Liitusid sugulased Keremalt, Nahksepalt, Kiinilt, Käärult, Hallistest jne. Lisandusid veel minu sugulased. Artur oli kõige hing – teda jagus igale poole ja oli kohe tunda, kuivõrd kiindunud ta oli Napsisse. Oli täieline Mulgi pulm ja maarahva toidud. Saksa okupatsiooni ajal palju delikatessi ei liikunud ja kuuldavasti ka alkoholi täiendati "metsa-kohinaga". Oli pidu, mis ei unune. Ka sobiva jalakeerutuskoha leidis Artur ja muusikamehi oli Napsi peres kodust võtta.

Sõitsime varsti Tallinna tagasi – nii Artur Salmega ja meie Oskariga. 1943. aasta kevadel kolisime meie Oskariga Tallinnast Mulgimaale – minu koju Tohvre tallu. Jälle oli Artur see, kes aitas kõike organiseerida. Tallinnas algasid pommitamised ...

Suvel olid Artur ja Salme jälle Napsil. Arturi plaanid Napsi talu edendamiseks olid suured: kavatseti uusi põllutöömasinaid osta ja põllumajandust edendada – ikka Arturiga eesotsas. Aga elu läks teisiti. Kuulsin hiljem, et Artur oli saksa valitsuse ajal arreteeritud ja Patarei vanglasse pandud (kuus kuud vangla leival), aga enne vene vägede tulemist vanglast välja saanud ja Artur Salmega olla Rootsi saanud.

Möödus palju aastaid, kus Arturi ja Salme kohta andmed puudusid. Kuuldavasti olla Artur Rootsis pagenduse ajal töötanud.

Rootsist viis elutee Arturi ja Salme Torontosse. Ka minu ja Oskari põllumehe elu lõppes ja olime Tallinnas tagasi. Niisiis mäletan üht Helsingist pärit telefonikõnet, kus Artur helistab Oskarile. Kumbki neist ei saanud õieti räägitud. Hääl värises mõlemil. Nagu aru sain, pakkus Artur Oskarile viiuli poognat (Oskar oli muusikamees). Sellest jutust nad kaugemale ei jõudnudki.

Hiljem, aastate pärast, kui meie lapsed Torontos käisid, kuulsime nende elust rohkem. Artur oli tunnustatud ühiskonna- ja pangandustegelane ja Salme kuulus kirjanik. Oskar suri 1975. aastal, Artur 1976. Salme hoopis hiljem. Salme külastas mind 1993. aastal Mõigus (Tallinnas) ja pühendas mulle ühe raamatu: "Ühistegevus on päike – aastad Artur Ekbaumiga".

Selles kirjutab Ernst Jaakson: "Tundsin Artur Ekbaumi suure isamaalasena, kelle elu ja tegevus oli tihedalt seotud meie rahvuslike üldhuvidega. Teda leinavad kõik kaasmaalased ligidal ja kaugel, kes hindavad tema suuri teeneid."

2. Artur Ekbaumi lühikene elulugu (08. veebruar 1903 – 05. juuni 1976)

(Väljavõtted Toronto Eesti Ühispanga väljaandest "Ühis-panga Uudised XXI" 1977)

Artur Ekbaum sündis 8. veebruaril 1903. aastal Viljandimaal Suure-Kõpu vallas lasterikka taluomaniku vanema pojana. Talu majandus oli kolme

generatsiooni jooksul usina ja ühiste pingutustega viidud õitsvale järjele. Nii tekkis Artur Ekbaumil juba noorena arusaamine, et ühise ning järjekindla tööga saavutatakse viljakaid tagajärgi.

1923. aastal lõpetas ta Eesti Aleksandri Põllutöö Keskkooli, mille järel asus oma isatalu juhtima. Samal aastal valiti ta koduvalla Põllumeeste Kogu esimeheks. Aasta hiljem kutsuti teda kui andekat ja organiseerimisvõimelist meest Viljandi Põllumeeste Esituse sekretäriks, kust ta järgmisel aastal siirdus Tallinna Eesti Põllumeeste Keskseltsi ja Üleriikliku Põllumeest Esinduse teenistusse.

Oma igapäevase töö kõrval jätkas ta oma hariduse täiendamist Tallinna Kolledži õhtukursustel, mille lõpetamise järel alustas õppimist Berliini Põllumajanduse Ülikoolis, lõpetades selle 1932. aastal agronoomina. Täiendades peale selle oma teadmisi Šveitsis agraarpoliitika, käitisõpetuse ja taluarvepidamise aladel, pöördus ta tagasi Tallinna, et jätkata seal oma poolelijäänud tööd.

1930. aastatel töötas Artur Ekbaum Põllumeeste Keskseltsi sekretäri, Põllutöö Koja ja Ühistegevuse Koja peasekretäri ametikohtadel, olles samal ajal tegev paljudes teistes majanduslikes ja ühiskondlikes organisatsioonides. Eriti suureks ja vastutusrikkaks tööks kujunes töö Ühistegevuse Kojas, kus tuli organiseerida ja konsolideerida kogu Eesti laiaulatuslik ühistegelik majandusala. Näib, et ühistegevus oli Artur Ekbaumi kõige südamelähedasem töö. Seda jätkas ta ka rasketel sõjaaastatel.

1944. aasta sõjakeerises siirdus Artur Ekbaum Rootsi, kus asus tööle Rootsi Ühistegevuse Keskuses. 1949. aasta veebruaris asus ta koos abikaasaga Kanadasse, kus töötas kuni pensionile minekuni *Co-operator's Insurance Assotiation*'i juures. Oma igapäevase töö kõrval kujunesid Artur Ekbaumi pagulasaastad Kanadas laiaulatuslikuks ühiskondlikuks tegevuseks.

Omades rahvuslikke, ühiskondlikke ja isiklikke ambitsioone, leidis Artur Ekbaum igapäevase töö kõrval aega ja tahet anda oma kaastööd peaaegu kõikidele Torontos olevatele rahvuslikele organisatsioonidele. Tema oli üks Toronto Eesti Seltsi asutajaliikmeid, kuuludes mõnda aega ka selle juhatusse, samuti Balti Liit Kanadas asutajaliige ja selle abipresident, EELK Toronto Vana-Andrese koguduse nõukogu liige, Eesti Põllumeeste Kogude Esindus Paguluses Keskjuhatuse ja Kanada juhatuse liige, Eesti Sihtkapital Kanadas asutaja ja juhatuse liige ning selle juhatuse kauaaegne esimees.

Töö Ühispanga juhatuse esimehena kujunes tema silmapaistvamaks ja suurimaks panuseks eesti rahvusliku töö põllul paguluses.

See oli 1953. aasta septembris, kui Artur Ekbaum tema poolt ette kantud referaadis Toronto Eesti Seltsis õhutas kokkutulnud kuulajaskonda Eesti Ühispanga asutamiseks. Samal õhtul valiti temaga eesotsas viieliikmeline komisjon, kes Ühispanga asutamiseks vajaliku eeltöö tegi. Juba järgmise aasta jaanuaris peeti Ühispanga asutamise peakoosolek ja sama aasta veebruaris, s.o 1954. aastal alustas Toronto Eesti Ühispank oma tegevust. Kuigi Artur Ekbaum ei olnud varem panganduse alal töötanud, valis juba esimene Ühispanga juhatus teda üksmeelselt panga juhatuse esimeheks. Vaevalt oleks keegi teine meie juhatuse liikmetest saanud paremini panka esindada ja meie ühispanka populariseerida. Igal võimalikul juhul võttis ta sõna, kõneldes ühistegevusest ja meie Ühispangast. Nagu juba eespool tähendatud, oli ühistegevus Artur Ekbaumi kõige südamelähedasem asi. Ja kui tema sellest kõneles või kirjutas, siis tegi ta seda otse teadusmehe hardumusega. Tema algatusel alustati 1960ndatel aastatel Ühistegevuse Seminaridega, kus ta oli ise ka lektoriks. Ühtlasi omas ta praktilist meelt ühistegevuse ideoloogia majanduslikuks rakendamiseks. Olles juba kodumaal tuntud viljaka sulemehena, jätkas Artur Ekbaum ka pagulasena järjekindlalt ühistegevuse propageerimist nii ajalehtede veergudel kui ka tema poolt toimetatud brošüürides. Tema algatusel ja toimetusel on ilmunud kakskümmend aastakäiku *Ühispanga Uudiseid*, milles nüüd s.o XXI väljaanne kannab tema kaanepilti. Artur Ekbaumi toimetusel ja Ühispanga kirjastusel on välja antud raamatuna "Ühistegelik Kirjavara", kus on kirja pandud kogu Eesti ühistegevuse ajalugu ning üksikasjalik informatsioon kõigi ühistegelike alade kohta Eestis. Sellega on Artur Ekbaum talletanud väärtusliku materjali, mis muidu oleks ununenud ja eesti ühiskonnale kaduma läinud.

Artur Ekbaum kandis eneses nagu mingit ürgset sisemist jõudu, mis teda alaliselt ergutas tegevusele. Samal ajal oli ta alati valmis kompromissideks, kui see oli teistega koostööks vajalik. Inimese teeb suureks see, kui ta ei kaota lootust, et saavutatakse midagi head, hoolimata milliseid raskusi seejuures tuleb kanda. Oma kõnedes kasutas ta sageli ladinakeelset ütlust *Carpe diem!,* s.o kasuta päeva ja seda ta tegi oma viimse hingetõmbeni, varisedes ootamatult oma suvekodu kamarale.

3. Väljavõte Artur Ekbaumi kirjast minule
(Torontos, 06.01.1976. aastal, s.o mõned kuud enne tema surma)

"Meie vanaisa kodu oli Jõesaare talu, mis asub Puna sillast ja Kõpu vabrikust Viljandi poole minnes paremat kätt ülejõe, Kulli talu vastassuunas. Üks vanaisa vendadest asus Kulli talu pidama. Kulli Ekbaumidest mäletad vast Sinagi Villemit ja Tõnist, kes elasid Viljandis. Üks vend Johan asus noorelt Soome, oli sääl pikemat aega Lahti linna aednik. Külastas meidki siin. Neil oli ka õde.

Meie vanaisa nimi oli Andres. Ta kasvas üles Jõesaares ja algas varakult Kõpu mõisas tööl käima, olles algul abitöödel aedniku juures, siis rehedes kuivatajaks või rehepapiks ja hiljem aidameheks. Andres oli kala- ja jahimees, kes kõik oma saagid pikkade aastate jooksul müütas mõisa sakstele, kogudes nõndaviisi raha, mis töötasule lisaks oli oluline kui ta hiljem ostis kaks talu: Napsi, meie kodutalu ja hiljem Kerema. Vanaisa oli tore pikakasvuline ja sale, töökas, karske ja lugupeetud usklik. Ta oli vallaametites ja toimetas ka vajaduse korral usulisi toimetusi ning vahetevahel palvetunde. Omas selge sõna ja hea lauluhääle.

Vanaema on aga udulooriga kaetud, arvan, et Nahksepa tädi märkmetes on temast pikemalt. Vanaisa on aga minu lemmik ja arvatavasti olin mina temalgi. Mind kutsuti Ättepojaks, kuna magasin aastaid tema toa avaras voodis Ätte selja taga ja olin tema alaliseks kannupoisiks, kuhu ta ka läks ja liikus. Tema õpetas mulle ka esimest kirjatarkust. Enne kui Ättepoja osa jätkan, meenutan meie isa, onusid ja tädisid ning käsitan lühidalt – niipalju kui mällu on jäänud – vanaisa suguseltsist ja Ekbaumide sugu-võsast üldse.

Meie isa Villem oli vanem poeg peres ja temale järgnesid meie isa-poolsed onud: Tõnis (Kerema), Martin (kutsuti Märt), Andres (Mary ja Elleni isa). Perekonna pildil, mida mul ei ole, on onude hulgas vähemalt üks – vist Jaan, kes noorena suri. Siis tädid: Marie (Nahksepa tädi), ja Anna (Rantsu tädi), perekonnanimi Vilu. Kõik meie vanaisa ja vanaema lapsed, s.o meie isa, onud ja tädid said oma aja kohta suhteliselt hea hariduse ja valdasid peale emakeele veel saksa ja kõik onud ka vene keelt nii kõnes kui kirjas. Meie isa ja onud lõpetasid kõik kihelkonnakooli ja saivad täiendava hariduse kutse alal. Nii oli isa Villem kaks aastat vallasekretäri abi, mis eeldas keelte oskust. Martin ja Andres õppisid mõlemad ja omandasid metsaülema kutse, kus osutus vältimatuks ka saksa keele oskus ja samuti Tõnis valdas saksa ja vene keelt, mida ta vajas enne kui vanaisa ostis temale Kerema talu ja ta jäi selle pidajaks. Samuti olid tädid Viljandis mingisugustel kursustel, nagu on mulle meelde jäänud.

Perekondlikel kokkutulekutel, olin veel Ättepoeg, mäletan kui võeti kasutusele võõrkeeli, millest siis aru ei saanud. Onu Andres omandas peale metsaülema kutse ka maamõõdu ja loodija elukutse. Ta oli Soo-saare ja Päinurme mõisate metsaülemaks. Esimese Maailmasõja ajal mobiliseeriti ja sai lahingus surma. Teda hinnati vapruse eest post-huumselt Georgi risti annetamisega, mis lesele anti üle Kõpu kirikus.

Onu Martin oli esialgu Loodi jaamaülemaks, kuid taotles metsaülema kutset ja peale selle saavutamist kutsuti Siberisse Tomski kubermangu Keisri Kabineti Metsade Ülemaks, kus teenis kaua aastaid. Kodumaale

tulles oli üks esimesi riigimetsade ülemaid Purilas, kus hiljem pensioneerus ja oli väikekoha pidajaks.

Nagu märkisin, meie suguvõsa hargnes Jõesaarest. Vanaisa Andresel oli mitu venda. Peale Kulli Ekbaumi oli veel Pauska Ekbaum, mis oli suur ja jõukas talu, oli suguluses naise kaudu Pauska Reimanitega. Pauska vanaonu oli ka üks V. Reimani koolitajaid. Siis olid ka kahe Vainristi – Uue ja Vana Vainristi peremehed Ekbaumid pärinenud Jõesaarest. Edasi olid Kõpus Täku Ekbaumid. Ma ei tea, kuidas nende sugulusaste oli. Niipalju on aga meeles, et kõik meie nimelised on ühest kännust.

Siis mäletan, et kui vanaisaga igal aastal sugulastel külas käisime, siis olid need kohal peale vanaisa otseste laste: Päinurme, Rantsu, Nahksepa veel Kõpus Padriku, Solu, Nutru Karlson, Kuusemetsa ja Kääru kohad, kus me tihedamalt käisime. Minu ema vennatütar Kääru Salme Koff abiellus Junsera Martinsoniga – lõpetas Lõhavere kodumajanduskooli. Kuid on surnud.

Emal oli kaks venda – Kääru peremees Tõnis Koff ja vend Oskar Koff, kes mõlemad olid lõpetanud Viljandi linnakooli. Poolas sõjakoolis olles abiellus Oskarist vend sääl ja siirdus USA-sse ja temast puuduvad teated.

Need on lühimärkused, mida praegu jooksvalt paberile panin ja mis Sind vahest osaliselt aitab ja mõnda osa ehk saan edaspidi täiendada.”

Arturi ema neiupõlvenimi oli Kadri Koff.

Selline oleks minu sõnum Artur Ekbaumi mälestuskonverentsil.

ARTUR EKBAUM JA ÜHISTEGEVUS

Valner Krinal
Tartu Ülikooli emeriitprofessor

Ühistegevus on päike. Nii iseloomustas ühistegevust selle liikumise tulihingeline pooldaja ja aktivist möödunud sajandil Artur Ekbaum. See arvamus tuli temalt südamest ning ta oli selles veendunud. Ka abikaasa – kirjanik Salme Ekbaum – kirjutab, et “Ühistegevus oli Artur Ekbaumi elus päike.”. Ta uskus selle elustavasse toimesse, ta püüdles visalt selle poole. Ühistegevus oli tema kepp ja kilp nii eneseteostuse kui ka

maailmaparanduse osas kuni viimse hingetõmbeni. Samasuguse iseloomustuse andis ka Artur Ekbaumi sõber ja ideekaaslane prof Elmar Järvesoo, kes 1976. aasta 17. juuni *Vaba Eesti Sõnas* kirjutas: "Ühistegevus oli Artur Ekbaumi sügavaks kireks, mille organiseerimise kaudu käis tema praktiline maailmaparanduslik tegevus üle poole sajandi, alates Viljandimaa põllumeeste liikumisega ja ühistegevuse silmapaistvate saavutustega kodumaal ja võõrsil."

Tööst kodumaal

Ühistegevusega puutus A. Ekbaum kokku juba noore mehena. Kui ta 1923. aasta sügisel asus vanemate kodutalu pidamisele, võttis aktiivselt osa ka kohalikust seltskondlikust tegevusest. Juba järgmisel, 1924. aastal asus ta Viljandi Maakonna Põllumeeste Esituse juurde sekretär-instruktoriks, sellelt kohalt kutsuti ta 1925. aastal Tallinna, Eesti Põllumeeste Keskseltsi teenistusse ühistegevuse ja maanoorte organisaatoriks. Ilmselt tundus talle, et midagi jääb puudu. 1926. aastal lõpetas Eesti Ühistegelise Liidu üheaastased ühistegevuskursused Tallinnas. Ka Berliini Põllumajandusülikoolis (Königlich-Preussische Landwirtschaftliche Hochschule in Berlin 1928-1934) valis ta käitismajanduse, agraarpoliitika ja ühistegevuse eriala.

1932. aastal valiti A. Ekbaum Põllumajanduslikkude Ühistute Revisjoniliidu sekretär-asjaajajaks. Samal aastal valiti ta veel Eesti Põllumeeste Keskseltsi sekretäriks ja ajakirja *Põllumees* (tegelikult 1933-1934) toimetajaks (Luht 1992, lk 159). *Põllumees* oli esimene eestikeelne põllumajandusajakiri ja ilmumise esimesel perioodil (1895-1912) ilmus see Tartus põllumajandusteadlase Hendrik Laasi (1862-1919) väljaandel. Uuesti hakkas ajakiri ilmuma 1920. aastal kaks korda kuus. See oli aastani 1922 Põhja- ja Lõuna-Eesti põllumeeste keskseltside, hiljem Eesti Põllumeeste keskseltsi häälekandja. Kaasandena ilmus 1933-1940 üks kord kuus põllumajanduslik noorsooajakiri *Maanoored*. Mõlemad suleti 1940. aastal okupatsioonivõimude poolt.

1934. aastal sai A. Ekbaumist Põllutöökoja nõuandetalituse juhataja ning veidi hiljem koja abidirektor, kus töötas kuni esimese Põllutöökoja tegevuse lõpuni. Peale selle pandi A. Ekbaum 1. novembrist 1934 Põllutöökoja poolt maanoorte sekretär-eriteadjaks (Maanoorte... 1994, lk 260). Peale reformeeritud Põllutöökoja teise koosseisu valimisi 1935. aastal jäi ta edasi tegutsema Põllumajandusliku Raamatupidamistalituse juhatajana. Ühistegevuskoja organiseerimisel oli A. Ekbaum selle koja elluviimise komitee liikmeks Põllutöökoja esindajana ja hiljem ka Ühistegevuskoja valitud liikmeks (Salme Ekbaum 1977, lk 108).

Ühistegevuskoda asus tööle 1936. aastal seoses kodade süsteemi loomisega. See üritus toimus K. Pätsi eestvõtmisel ja oli sisuliselt sunnimeetod. Ühistegevuskoja ülesandeid loetleti kokku 16. Neist tähtsamatena võib märkida (Krinal jt 1996, lk 58-59):

- selgitada ühistegelike asutiste ja ettevõtete seisukorda ning tarvidusi;
- teatada riigi-, omavalitsus- ja teiste asutistele oma soove ning teha ettepanekuid ühistegevuse huvides ja avaldada arvamusi ühistegevusse puutuvate seaduste kohta;
- võtta oma esindajate kaudu osa riigi-, omavalitsus- ning teiste asutiste ja ettevõtete tegevusest, mille koosseisu oli ette nähtud vastav esindus;
- kutsuda ellu, pidada ülal ja valitseda ühistegelike asutiste huvides vajalikke ettevõtteid;
- korraldada ühistegelikele asutistele nõuannet;
- korraldada ja teostada ühistegelikes asutistes väliseid sunduslikke revisjone;
- hoolitseda ühistegelikes ettevõtetes tegutsevate isikute kutsehariduse ja ettevalmistuse eest;
- koguda, töötada läbi ja avaldada ühistegelike asutiste tegevust käsitlevaid statistilisi andmeid ning välja anda ühistegelikke ajalehti ja ajakirju, avaldada ühistegevust käsitlevat kirjandust jne.

Ühistegevuskoja kõrgemaks organiks oli üldkoosolek, mis koosnes ühingute poolt neljaks aastaks valitud 60 esindajast. Üldkoosolek seadis ametisse koja nõukogu, juhatuse ja revisjonikomisjoni. Koda tegutses sektsiooniti. Sektsioone oli viis:

1) ühispangandus;
2) ühiskindlustus;
3) ühiskaubandus;
4) ühistööstus;
5) ühiskasutus.

Ühistegevuskoja peasekretäriks valiti A. Ekbaum, kes töötas sel kohal kuni koja vägivaldse likvideerimiseni 31. juulil 1940.

Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal töötas A. Ekbaum ETKVLi plaani- ja statistikaosakonnas. Saksa okupatsiooni alguses töötas ta algul ETK põllumajandusosakonna juhatajana, kuid hakkas samal ajal organiseerima Põllumajanduslikkude Ühistute Keskliitu, milleks oli sõjaväevalitsuselt nõusolek saadud.

Nõukogude vägede väljakihutamise järel pandi suuri lootusi vabariigi taassünnile. Seda aga ei juhtunud, sest see polnud Saksa okupatsioonivõimude soov. Ka ühistegevust ei õnnestunud endisel kujul taastada. Et Saksamaal oli ühistegevus lubatud põllumajanduse valdkonnas, siis tuli seda järgida ka Eestis. Siin alustas 1941. aastal tegevust Tallinna Majanduskomando. Selle otsusega loodi 19. septembril 1941 ühistegevuse korraldamiseks ja juhtimiseks Põllumajanduslike Ühistute Keskliit. Põllumajandusdirektori 15. detsembri 1941. aasta määruse alusel kuulusid keskliidu juhtimise ja järelevalve alla (Ametlik... 1941, lk 62):

1) kõik kooperatiivühingute ja nende liitude kohta käivate seaduste põhjal registreeritud, majanduslikul alal tegutsevad ühistud ja nende liidud, kuivõrd nad olid registreerimiskohustuslikud;
2) ettevõtted, mis omasid ühistegelikku vormi enne 21. juunit 1940. aastal;
3) muud ettevõtted, vaatamata nende õiguslikule vormile, mis tervikuna või peamiselt kuulusid registreeritud ühistuile või mille osatähtede enamik kuulus ühistuile või nende liitudele.

Vastavalt ühistu kalender-käsiraamatu 1942. aasta teatele oli Põllumajanduslike Ühistute Keskliidu ülesandeks kogu põllumajanduslike ühistute funktsioneerimise kooskõlastamine ja nende korrapärase majandusliku tegutsemise eest hoolitsemine. Peale selle tuli anda ühistutele majanduslikku, tehnilist ja administratiivset ning juriidilist nõu, korraldada ühistegevusalast õpetamist, korraldada revisjone, anda välja ühistegelikke ajalehti ja ajakirju jne (Ühistu kalender... 1942, lk 103-104). Keskliidus oli neli osakonda: üld-, teaduslik-organisatoorne, õppe- ja nõuandeosakond ning revisjoniosakond (Ühistu 1941, lk 11). Et üldkoosolekute pidamine oli kuni 23. märtsini 1943 keelatud, määrati ühistule juhatused ja ametiisikud käsukorras.

Põllumajanduslike Ühistute Keskliidu direktoriks määrati Artur Ekbaum. Asi oli keeruline seetõttu, et 1942. aasta detsembris allutati kogu Eesti ühistegevus Isa-alade Ühistegevuse Liidule, mis asus Riias. Vastavalt põhikirjale, mille oli kinnitanud ainuisikuliselt liidu president, moodustati Baltimaades all-liidud. Alates 10. detsembrist 1942 kandis see Eestis nimetust Eesti Kindralkomissari-piirkonna Ühistute Liit (Krinal 1996, lk 95). Eelmainitud liit kitsendas tunduvalt Põllumajanduslike Ühistute Keskliidu õigusi. Vaatamata kitsendustele suudeti siiski tööd teha. 1944. aastal töötasid Eestis 15 keskühistut ja suuremat ühistut, nagu Eesti Tarvitajateühistute Keskliit (ETK), Piimaühingute Keskliit Võieksport, Aedvilja Keskühisus, Eesti Kalurite Keskus, Kaubanduslik Keskühisus Estonia, Põllumeeste Keskpank jt.

Saksa okupatsiooni ajal oli ta ka ajakirja *Ühistu* (Põllumajandusliku Ühistegevuse Kuukiri) vastutavaks toimetajaks, toimetaja töö tegi ära põllumajandusdoktor Elmar Jaska (1910-1980). Ajakiri ilmus 1941. aastast 1944. aasta aprillini, kokku 17 numbrit. Selles kirjutasid E. Jaska *Põllumajanduse arendamisest ja ühistegevusest* (1943, nr 2), Eesti Peapanga direktor M. Köstner *Ühispankade korrespondentvõrgu korraldamisest* (1943, nr 5), toimetuse materjal *Kommunistide hävitustööst Eesti ühistegevuses* (1941, nr 1), E. Järvesoo *Ühistegevuse ülesandeid tootmislahingus* (1942, nr 1), ETK õppe- ja nõuandeosakonna juhataja J. Kütt (1942, nr 1) jt. Ajakirjas avaldas ka A. Ekbaum mitmeid artikleid ühistegevuse kohta[2], mõningad neist:

1. *Ühenduses on jõud* (1942, nr 1). Selles puudutab ta ka kolhooside olemust ja ei pea neid ühistegelikeks ettevõteteks. "Nüüd teame: majandusvorm seati eesmärgiks – inimene loodi selle ohvriks." (lk 3). Samas nendib ta veel bolševismi ja suurkapitali sugulust: "Nõnda kui bolševism näeb oma kolhoosides ainult organisatsioonivormi ja seekõrval inimese hääbuda laseb, nõnda on ka suurkapitalistlikes maades ja nende farmides majandus tähtsam ja inimene eesmärgi taotluse abinõuks" (samas).
2. *Jälle ühistegevusest*... (1943, nr 7). Siin tuletatakse meelde ühistegeliku liikumise aluste tähtsat põhimõtet – ise teeme, ise valitseme ja ise vastutame.
3. *Saatusraskel tunnil*. *Ühistegevus on seatud saatusega* (1944, nr 2). Selles on ridades ja nende vahel tunda uuesti lähenevaid lahinguid ning olukorra muudatusi. Samas aga ka eestlasi iseloomustav lause. "Eestlane pole himustanud teiste maid ja töö vaeva, aga oma olemasolu ja põlise kodumaa kaitseks mõistavad meie mehed käsitseda relvi." (lk 18). Lause esimese poole puhul võib lisada, et selleks pole olnud võimalusi, muistse iseseisvuse ajal siiski vahel üritati.

Kogu oma selleaegses töös ning ka ajakirja toimetamisel tuli pidevalt laveerida Saksa võimude käskude ja eestlaste huvide vahel. See muidugi alati ei õnnestunud ning 1944. aasta kevadel A. Ekbaum arreteeriti okupatsioonivõimude poolt rahvusliku tegevuse pärast. Ta vabanes Patareist peale viiekuulist vangisolekut mõni päev enne Tallinna langemist Punaarmee kätte ning tal õnnestus koos abikaasaga Rootsi põgeneda.

---

[2] Selles kirjas muutub ka A. Ekbaumi perekonnanimi. Kuni 1942. aasta lõpuni esines nimes täht c, seega Eckbaum. 1943. aastast seda enam pole.

Tegevusest paguluses

Peale põgenikelaagrist vabanemist võeti A. Ekbaum Rootsi Põllumeeste Liidu ametisse. 1945. aasta algul oli ta neli kuud Põllumajandusliku Ühistegevuskooli juures Sänga-Säbys. Siis aga asus ta tööle Stockholmis Rootsi Põllumeeste Liidu teadusliku uurimise osakonna koosseisus. Sealse töö tulemusena valmisid ülevaated Euroopa, eriti just Ida-Euroopa ja Nõukogude Liidu põllumajandusest. Veel koostas ta ettekandeid saksa keeles Euroopa Põllumajandusliidu konverentsidel esitamiseks. Need käsitlesid ka sundkollektiviseerimist ja Nõukogude agraarreforme Balti riikides ning on avaldatud vastavate konverentside aruannetes (Salme Ekbaum 1977, lk 131-132).

Kuid Ekbaumide Rootsis viibimine jäi lühiajaliseks. Nad olid seal veidi üle nelja aasta ning 1949. aasta veebruaris asusid Kanadasse. Mõne kuu möödudes siirdusid nad Torontosse ja A. Ekbaum asus tööle Ontario Põllumeeste Ühistegeliku Kindlustusasutuse teenistusse. Sellesse ametisse jäi ta kuni pensioneerumiseni 15. septembril 1972. Kanadas, nii nagu Rootsiski, ei piirdunud ta ainult oma kutsetööga – tegutses Toronto Eesti Seltsi asutaja ja juhatuse liikmena 1950-1953, Eesti Liit Kanadas asutajaliikme ja Liidu abiesimehena asutamisest 1949. aastal kuni 1955. aastani, Balti Liit Kanadas asutajaliikme ja abipresidendina 1952-1955, Eesti Põllumeeste Kogude Paguluses Keskjuhatuse ja Kanada Esinduse juhatuse liikmena 1952-1976, üliõpilasseltsi Liivika vilistlase ja 1952-1954 Kanada Koondise esimehena jne. Oma eluloolistes märkmetes on ta ise loetlenud 14 kõrvaltegevust (Salme Ekbaum 1977, lk 132-133).

Ausamba ühiskondlikus tegevuses püstitas ta endale aga Kanadas Toronto Eesti Ühispanga organiseerimise ja selle juhtimisega kuni surmani. Selle loomine tõusis päevakorda 17. septembril 1953, mil Toronto Eesti Seltsi Ühiskondliku Klubi koosolekul Vana-Andrese kiriku saali oli kogunenud ligemale 100 eestlast, et kuulata A. Ekbaumi ettekannet *Ühistegevus ja selle rakendamise võimalusi paguluses.* Referent lõpetas oma pikema ettekande ettepanekuga asutada Torontos eestlaste ühispank. Samal koosolekul registreerisid end algatajatena 20 inimest, kes valisid eeltööde tegemiseks viieliikmelise toimkonna: Artur Ekbaum, Johannes Künnapuu, Hendrik Tanner, Artur Sprenk ja E. Kriisa. Nelja kuu jooksul olid kõik ettevalmistused tehtud ja esimene peakoosolek kutsuti kokku 17. jaanuaril 1954. aastal. Peakoosolekust võttis osa juba 58 liiget. Toronto Eesti Ühispank (*Estonian (Toronto) Credit Union*) oli valitsusasutuste poolt 8. detsembril 1953 inkorporeeritud ning pangaasutuste liikmeteks võisid olla kõik eesti rahvusest isikud või üks abielupooltest, kes elasid Suur-Toronto piirkonnas. Korraldava toimkonna esimehena peakoosolekut avades ütles A. Ekbaum muuhulgas: “Astudes liikmeks

Ühispankade Liitu, oleme ühinenud suure majandusliku jõuga, mis koondab Ontarios üksinda umbes 1000 ühispanka. Selle organisatsiooni kaudu saame toetust ja abi, kui asutatud ühispank seda vajab. Uue ettevõtte väljakujundamiseks peame aga ise laialdaselt selle ettevõtte ümber koonduma." (Toronto… 1975, lk 311). 19. maist 1999. aastast on Toronto Eesti Ühispank ka Eesti Ühistegelise Liidu liige.

Esimesel peakoosolekul kinnitati ühispanga põhikiri ja valiti ettenähtud organite liikmed. Juhatuse esimeheks sai A. Ekbaum, kes oli sellel kohal nagu märgitud kuni oma surmani. Ka teised juhatuse liikmed töötasid entusiastlikult pikki aastaid. Alustati küllalt tagasihoidlikult. Oma ruumi sai pank alles 1955. aasta sügisel. Vaatamata kitsastele tingimustele võtsid sealelavad eestlased A. Ekbaumi üleskutset kuulda ning juba esimese tegevusaasta jooksul oli pangal 248 liiget, teise tegevusaasta lõpul 426 ja kümnendaks aastapäevaks kasvas liikmete arv 600ni (Toronto… 1975, lk 321; Aru 1993, lk 55). Ka edaspidi kulges tegevus edukalt. Praegu on Toronto Eesti Ühispank eestlaste suurimaid ühispanku maailmas.

Artur Ekbaum publitsisti ja uurijana

Kogu ühiskondliku tegevuse vältel arendas A. Ekbaum suure andumusega ka teist talle südamelähedast tööd – publitsistlikku tegevust. Sellega alustas ta noorpõlves, juba 1924. aastal Viljandis. Sellest ajast peale kirjutas ta pidevalt poliitilistel, ühiskondlikel ja kutsealalistel teemadel, samuti avaldas ta terve rea reisikirjeldusi ja ülevaateid välismaade kohta, peamiselt *Kajas* ja *Päevalehes*, aga ka ajakirjades *Põllumees, Maanoored, Ühisjõud* jm. Kuigi ta oli ajakirja *Põllumees* toimetajaks ainult kaks aastat oli ta pidevalt kontaktis toimetaja Jaan Hünersoniga (1882-1942) ja avaldas selles ajakirjas näiteks 1932. aastal kuus kirjutist *(Tähelepanekuid talumajanduse nõuande alalt; Rohumaadele rohkem tähelepanu; Šveitsi puuviljakasvatus piirkonnas)*; 1933. aastal viis kirjutist *(Hinna- ja turuküsimustele rohkem tähelepanu; Eesti Aleksandri põllutöökeskkooli talumajapidamine* jt) jne (Rahvalik… 1932, lk 224, 284, 405; 1933, lk 256, 279).

1938. aastal ilmus temalt veel poliitiline artikkel *Eesti Vabariik 20 aastane*, samuti ülevaade Itaalia põllumajandusest, kus kirjeldatakse talurahva elu soodest ülesharitud piirkondades.

Omapäraseks väljaandeks oli ka põllumajanduslik noorsoo kuukiri *Maanoored*. Selle alapealkirjaks oli *Tõusva päeva tulevikutähised*. Esimeses numbris kirjutas A. Ekbaum valusal teemal *Maanoored ja majanduskriis* – kriisi sügavpunkt oli juba möödumas, kuid tagajärjed olid veel tunda. A. Ekbaum kirjutabki kriisiraskustest, eriti maal. Paljude

tehtud töö teatud inimestele hävis. Kuid artikli autor lohutab, et maamullas ja loodusrüpes tehtud töö ei hävine, vaid kestab põlvest põlve. Ta ergutab noori, et eelkõige tuleb ise sepistada tulevikku (Ekbaum 1933, lk 7-8). Samal aastal kirjutab ta Leedu maanoorte tööst. Järgmisel aastal ilmub temalt analüüsiv artikkel *Miks ei jääda truuks maale?*

Stockholmis Rootsi Põllumeeste Liidu teadusliku uurimise osakonna töötajana valmisid tal samuti mitmed uurimistööd, mis avaldati rootsi keeles ja Rootsi Põllumeeste Liidu paljunduses. Märgin siinjuures mõned (vabas tõlkes):

1) *Põllumajandusliku toodangu areng ja seisund enne Teist maailmasõda* 1945);
2) *Maaelanikkond ja agraarsuhted Venemaal* (1946);
3) *Turumuudatused Euroopa põllumajanduses sõjajärgsel perioodil* (1947) jt.

Samal ajal ilmusid veel saksakeelne ülevaade Rootsi põllumajandusest, millega A. Ekbaum esines Rootsis viibinud saksa üliõpilastele. Samas keeles ilmus veel ülevaade ühistute põhimõtetest ja klassifikatsioonist ning mitmed artiklid erinevates keeltes (Salme Ekbaum 1977, lk 110).

Ajakirjandusele kaastööde tegemist pidas A. Ekbaum enesestmõistetavaks tööülesandeks. See avaldus eriti ilmekalt just Kanadas elatud aastatel. Rootsis, nagu märkisime, avaldas ta oma uurimistööde tulemusi. Pärast Toronto Ühispanga loomist hakkasid ilmuma *Ühispanga Uudised*, mida A. Ekbaum toimetas aastail 1956-1976 ja milliseid ilmus 20 väljaannet. Need olid esialgu mõeldud panga aruandena ning saadeti liikmeile kätte koos rahaliste aruannetega enne kevadist peakoosolekut. Aastate jooksul kasvasid need esimestest vihikutest (esimene 30 lk) miniatuurseks panga aastaraamatuks. Neis käsitleti ühispanga tegevusega otseselt seotud materjalide kõrval ka ühistegevuse ning majanduselu üldisi küsimusi. Nii vaadeldi Kanada majanduse üldist olukorda ja majanduspoliitikat, riivamisi ka maailma krediidiprobleeme, inflatsiooni jm. *Ühispanga Uudised* on kujunenud arvestatavaks peatükiks eestlaste majandustegevusest ja nende lähiajaloost Kanadas (Salme Ekbaum 1977, lk 133).

Kindlasti tuleb märkida ka teist väljaannete seeriat, mis ilmus samuti ühispanga väljaandel. See on *Ühistegevuse Kirjavara*. Neist esimene ilmus 1959. ja viies 1963. aastal, kokku 264 lehekülge. Kogu seeria toimetajaks on olnud A. Ekbaum. See oli omal ajal esimene ülevaade ühistegevuse arengust Eestis, milles käsitletakse ka Teise maailmasõja aegset olukorda ning sõjajärgset perioodi, samuti eestlaste ühistegevust paguluses, teised sarnased väljaanded ilmusid hiljem. Ainult teine vihik,

panga- ja kindlustusühistud, on Karl Inno (1908-1994) sulest, ülejäänud osade autoriks aga A. Ekbaum ise. Nii annab ta kolmandas osas ülevaate kasutus- ja ostuühistutest, neljandas osas müügi- ja tööühistutest ning ühisettevõtetest (tootmise ja kaubanduse ühisettevõtete tegevusest, õpilaskooperatiividest), viiendas osas avatakse ühistegevuse üldine tähtsus ja korraldus. Siin vaadeldakse ka ühistegevuse ideoloogia kujunemist, selgitus- ja kasvatustööd, ühistegevuse majanduslikke saavutusi, aga ka võõrvõimude surveabinõusid ja ühistegevuse hävitamist. Sellest allakäigust pole ühistegevus toibunud tänaseni. Kõik osad on varustatud hulgaliste tabelite, kaartide, joonistega. Kogu ajaloost saab ilmeka ülevaate.

1964. aastal ilmus temalt veel *Eestlaste paiknevusest ja majanduslikust ettevõtlikkusest* ning kaks aastat varem *Ühistegevuse areng ja saavutusi Saaremaal* (Koguteos… 1962).

Kui A. Ekbaum pidas ühistegevust päikeseks, siis oli ta kindlalt veendunud, et ühistegevusel pole meie majanduselus alternatiivi. Uskugem meiegi sellesse!

Viidatud kirjandus:

Ametlik Teataja. 1941, nr 13.

Aru, Karl. Nii me olime, nii me tegime. 1993.

Ekbaum, Artur. Maanoored ja majanduskriis. – Maanoored. 1933, nr 1.

Ekbaum, Salme. Ühistegevus on päike. Estoprint Ltd. 1977.

Järvesoo, Elmar. Artur Ekbaum põllumajandus- ja ühistegelasena. – Salme Ekbaum. Ühistegevus on päike.

Koguteos “Saaremaa Raamat”. 1962.

Krinal, Valner. Ühistegevusest Eestis II maailmasõja aastail. Ühistu probleeme ja uurimusi IV. Tartu, 1966.

Krinal, Valner; Krimm, Kaljo; Tomson, Eve. Ühistegevuse arengust Eestis. Tartu, 1996.

Luht, Elmar. 90 aastat ühiskaubandust ja 75 aastat tema keskühistut (ajalooline tagasivaade). Tallinn, 1992.

Maanoorte sekretär-eriteadjaks agr. A. Ekbaum. – Põllumees. 1934.

Rahvalik Põllumajanduse ajakiri “Põllumees”. 1932; 1933.

Toronto Eesti Ühispank (TEÜ). – Eestlased Kanadas I. Toronto, 1975.

Ühistu kalender-käsiraamat 1942.

Ühistu. 1941, nr 1.

TORONTO EESTI ÜHISPANK JÄTKAB EDUKALT ARTUR EKBAUMI POOLT ALUSTATUT

Mart Sõrg
Tartu Ülikooli professor
Peeter Einola
Toronto Eesti Ühispanga nõukogu esimees

Täna me tähistame teaduskonverentsiga Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäeva. Tema elutöö on mitmepalgeline, kuid üks säravamaid mälestusmärke temast on Toronto Eesti Ühispank, mis juba ligi 50 aastat on edukalt töötanud, hoolitsedes nii eestluse säilimise eest Kanadas kui ka sealsete eestlaste rahamurede lahendamise eest.

Toronto Eesti Ühispank, mis asutati 1954. aastal ja mille varandus mahtus algul ära ühte kohvrisse ja kus vaid kirikupäevadel sai pangatehinguid sooritada, on tänaseks kasvanud üle 5000 osanikuga pangaks, mis pakub oma liikmetele kuuel päeval nädalas oma kontoris Toronto kesklinnas asuvas Eesti Majas kõiki kaasaegseid pangateenuseid, kaasa arvatud pangakaardid ja internetipanga võimalused.

Toronto Eesti Ühispanga asutamisel oli suur roll nendel ühistegevuse ideedel, mida sõdade ja kommunismi eest Kanadasse emigreerunud eestlased, nende hulgas Artur Ekbaum, endas kandsid. 1952. aastal kirjutas Artur Ekbaum: "Ühistegevuse ideoloogiale tugineva majandusliku demokraatia hävitamine tähendab ühtlasi rahva loomingutahte ning iseloomise, vabaduse ja eneseteostuse likvideerimist. Seepärast on arusaadav, et okupandid meie maal tegid kõik selleks ja taotlevad praegugi veel, et lõplikult hävitada ühistegevust kui rahvusluse üht tugevamat kantsi ning vaba isiksuse endakaitse kindlust." (Eesti Ühiskaubandus …, 1952). Kuid suur roll oli ka viljakal pinnasel, mis tähendab, et Kanadas oli ühispanganduse idee juba omaks võetud. Meenutame siinkohal, et ühistuline pangandus (*credit unions*) hakkas Kanadas levima alates 1900. aastast, mil Alphonse Desjardins asutas Quebeci provintsis Levises esimese ühistulise krediidiasutuse (*caisse populaire*). Seega pool sajandit hiljem, kui Saksamaal asutati esimesed ühistulised krediidiasutused jõudis see idee realiseeruda ka Kanadas.

Praegu on üksnes Ontario provintsis üle kolmesaja ühispanga kontori üle 700 asustatud punktis. Nende liikmete arv on ca 2 miljonit, mis võrrelduna Ontario provintsi elanike arvuga (11 miljonit ehk 1/3 Kanada elanikest) on väga suur näitaja. Nagu juba öeldud, on Toronto Eesti

Ühispank oma üle 5000 liikmega keskmiste hulka kuuluv ühistuline krediidiasutus Ontario provintsis. Ka bilansimahult, mis on ca $56 miljonit, on ta veidi üle keskmise suurusega. Mainigem, et Ontario provintsis on ühistuliste pankade bilansimaht ca $14,3 miljardit, mis teeb ca $50 miljonit panga kohta.

Siiski ei ole Kanadas ühistupankade osakaal nii kõrge, kui seda on Saksamaal. Ühistupanganduse sünnimaal Saksamaal oli ühistupankade, kaasa arvatud kaks ühistupankade keskpanka, arv 2002. aasta oktoobri lõpuks 1494, bilansimaht 746 miljardit eurot, mis moodustas Saksa pankade bilansimahust 11,7% (Deutsche Bundesbank, 2002). Võrdluseks võib ütelda, et 1950. aastal oli kooperatiivpankade turuosa Saksamaal 12,4% (Edwards and Ficsher, 1994). Seega vaatamata ühispankade arvu vähenemisele Saksamaal on nad suutnud viimase 50 aasta jooksul oma turuosa säilitada. Kanada kommertspankade varad moodustavad ca üks triljon dollarit. Ühispankade varad 64 biljoni dollariga moodustavad nendega võrreldes ca 6% (http://www.estoniancu.com/default.htm). See on aga oluliselt kõrgem näitaja kui Eestis, kus hoiu- ja laenuühistute varade maht on vaid 0,1% kommertspankade omadega võrreldes.

Teatud mõttes seab Toronto Eesti Ühispanga kasvule oma piirid tema tegevuse aluseks olev rahvusluse printsiip. Nimelt Toronto Eesti Ühispank on rahvuslikul põhimõttel organiseeritud krediidiasutus. See tähendab, et tema liikmeteks võivad olla üksnes Ontario provintsis elavad eesti päritoluga inimesed või ka need muude rahvuste esindajad, kes on eestlasega abielus. Lisaks eraisikutele on võimalik seal kontosid avada ka Eesti organisatsioonidel, ühingutel, väikeettevõtetel ja füüsilisest isikust ettevõtjatel. Selliseid kontosid on praegu saja ringis ja nende omanikud saavad kasutada arveldus- ja investeerimisteenuseid nagu eraisikud. Laenamine on siiski eraisikutele piiratud, samuti väikeettevõtete kommertslaenud, mis peavad olema tagatud nende kinnisvaradega. Kommertslaenude laienemine on võimalik tuleviku arengusuund.

Lisaks eestlaste rahavarude koondamisele ning nende laenuteenindamisele on Toronto Eesti Ühispank, Artur Ekbaumi ideid järgides, seadnud eesmärgiks ka Kanadas eestluse säilitamisele kaasaaitamise. Selle üheks ilminguks on võimalus eesti keeles pangas oma asjaajamist korraldada. Loomulikult saab seda teha ka Kanada riigikeeles – inglise keeles.

Ühispank püüab eestlust säilitada ka sellega, et kui panga liikmetest lapsevanemad või vanavanemad avavad oma lastele või lastelastele, kes on alla 21 aasta, konto Toronto Eesti Ühispangas, siis pank kingib neile osanikutähe ($20). See aitab noori kindlasti paremini siduda Toronto

Eesti Ühispangaga ning juba Kanadas sündinud eestlaste hulgas hoida alles eesti keelt ja eesti meelt.

Kolmas eestluse säilitamise vahend on Artur ja Salme Ekbaumi Fond. See asub Toronto Eesti Ühispanga juures. Fond annab iga aasta välja stipendiume nii individuaalselt kui ka organisatsioonidele. Põhinõudeks on sooviavaldaja eesti keele oskus, selle arendamine ja säilitamine, samuti eesti kultuuri arendamine ja säilitamine. Seejuures on määrav taotleja võime kõnelda ja kirjutada eesti keeles ning osavõtt eesti kultuuri-, kirjanduslikest ja majanduslikest üritustest. Organisatsioonidest peetakse kandidaatidena silmas nii Eesti täienduskoole kui ka noorte organisatsioone, kelle üritused hõlmavad eesti kultuuri, keele, ajaloo ja kirjanduse arendamist.

Eeliseid omavad fondi stipendiumi saada need isikud, kes õpivad ülikoolides või teistes kõrgemates õppeasutustes ja kes on suunanud oma õpingud eesti orientatsiooniga aladele, mis on seotud ühistegevusega. Eeltoodud eelistus näitab selgelt, et Toronto Eesti Ühispank püüab Artur ja Salme Ekbaumi Fondi kaudu järgnevatele põlvedele edasi kanda nii ühistegevuse ideid kui ka stimuleerida eestlasi kõrghariduse poole püüdlema. Kuigi eestlased on rahvusena väike etniline grupp, ei keela see ju meid olla vaimult suured.

Lisaks Ekbaumi fondile teeb Toronto Eesti Ühispank enda parima, et rahaliselt toetada eesti organisatsioone ja nende tegevust. Igal aastal on eesti organisatsioone toetatud kokku umbes $20,000 suuruses. Eriti on silmas peetud eesti täienduskoole, skautide ja gaidide organisatsioone ja eesti laste suvelaagreid. Ka käesoleva mälestuskonverentsi tarbeks on panga juhatus toetuse eraldanud.

Eestlust püüab rõhutada ka Toronto Eesti ühispanga kodulehekülg, kus pangalogoks on stiliseeritud pääsuke ja kus lause – Teretulemast Toronto Eesti Ühispanka – järel lehvib Eesti rahvuslipp. Muide, ta ei seisa seal liikumatult, vaid just lehvib. Loomulikult koosneb panga personal eestlastest, kes on võimelised heas eesti keeles suhtlema. Panga presidendiks on Tarmo Lõbu, kellel on nii Põhja-Ameerika kui ka Eesti panganduse kogemused.

Toronto Eesti Ühispanga deviisiks on – Ühenduses on jõud. See on ka põhimõte, mis on juurdunud panga igapäevasesse tegevusse ja ongi võimaldanud tal ligi 50 aastat edukalt konkureerida võimsate kommertspankadega.

Edasi esitaksime mõned näited Toronto Eesti Ühispanga “näoga kliendi poole” poliitikast.

Toronto Eesti Ühispanga teenused on teenustasudeta. Seega kõik saavad konto avada, arveldusi teostada nii pangakontorist, pangakaardiga kui telefoni- ja ka internetipanga kaudu ilma teenuste eest täiendavalt maksmata (vaid US dollari kontolt võetakse teenustasu). Oma liikmetele tasuta pangatehingute võimaldamist alustati 1988. aastal. Selle jätkamine on veelgi hinnatavam seetõttu, et suurpangad on samal ajal teenindustasusid tõstnud. Alguses sellepärast, et kompenseerida arengumaadele antud laenude mahakirjutusi ja viimasel ajal, et tõsta kasumit rekordtasemele (Kiilaspea, 1996).

Võrdluseks võib tuua, et Kanada kommertspankades teenustasud lihtsamate teenuste puhul on $1.50–$2.00. Oluliselt on aga kallimad kommertspankade vahelised teenused. Seega säästavad ühispanga liikmed suuri summasid just teenustasude puudumise tõttu. Toronto Eesti Ühispank püüab sellega pakkuda paremat teenindust kui kommertspangad. Siinkohal tuleks mainida, et Kanada mõnes ühispangas on ka teenustasud olemas, kuid reeglina oluliselt madalamad kui kommertspankades.

2002. aasta tulemuste puhul otsustas Toronto Eesti Ühispank jagada enda liikmetele kokku $70,000 ulatuses patronaaždividende. See tähendab, et sissetulekud olid niivõrd suured, et on võimalik anda boonuslisa suurematele hoiustele ja intressimaksu alandust laenuvõtjatele. Sellise dividendi mõte on kinnitada liikmetele neid eeliseid, mis olemas ühispangal ning rõhutada eriti praegustele mitteliikmetele, et neile on kasuks olla ühispanga liikmed. Usume, et sellist hüvitust on võimalik ka järgnevatel aastatel jagada.

Toronto Eesti Ühispank on kõik deposiidid deposiidikindlustusega hõlmanud. Kui 1. jaanuarini 2000 kattis deposiidikindlustus $60 000, siis praegu on selleks $100 tuh. iga liikme kohta. Seega võivad enamus hoiustajaid olla kindlad, et nende raha tõesti säilib, ükskõik mis probleemide ees pank ka seisaks.

Toronto Eesti Ühispangal kulus 2001. aastal sissetulekutest üle $40 tuh. hoiuste kindlustusmakseteks. Lisaks sellele maksab pank ka hüpoteeklaenuvõtjate elukindlustuse, milleks 2001. aastal kulus $30 tuh. Viimane on teenus, mida pakutud aastakümneid, kuid mis oma kalliduse tõttu on just läinud aastal asendunud teiste võimalustega, millest liikmed saavad endale meelepärase valida.

Toronto Eesti Ühispank, nii nagu kõik ühistulised krediidiasutused, töötab võrdse sõnaõiguse printsiibil. Seega kõik osanikud omavad ühe hääle ja teistega võrdse otsustusõiguse. Seetõttu moodustab panga osanikkapital vaid ca $100 tuh., sest on üle 5000 osaniku ja osaku summaks igale

liikmele $20. Loomulikult panga pikaajalise eduka töö tulemusena on omakapital kasvanud aastakümneid ja on jõudnud ületada juba $4 miljoni piiri. Kui omakapital jagada liikmete vahel, moodustab see ühe liikme kohta juba üle $800.

See demokraatlik juhtimisprintsiip tähendab seda, et ühistulises krediidi-asutuses ei ole eesmärgiks mitte analoogiliselt kommertspankadega kasumi tootmine omanikele, vaid eeskätt omanike huvide ja vajaduste parem rahuldamine. Siit ka põhjendus, miks Toronto Eesti Ühispank pakub oma liikmetele nii laia valikut hoiustamis- ja investeerimisteenuseid ja seda ilma teenustasudeta ja miks laenuintressid on laenuvõtjatele jõukohased.

Kui vaadata Toronto Eesti Ühispanga deposiidi tooteid, siis pakutakse kaheksat eri kasutushoiuse liiki. Huvitav on see, et universaalne kasutus-konto (Personal 1) intress sõltub hoiustatavast summast, suurenedes hoiusesumma kasvades (tabel 1). Siin on põhimõte, mille kasutuselevõtu otstarbekust tuleks ka Eestis kaaluda.

Deposiitide intressimäärad Toronto Eesti Ühispangas

Tabel 1

Deposiidi liik	Intress %
Personal 1	
0–$4,99.99	0.10
$5,000.00–$9,999.99	0.20
$10,000.00–$24,999.99	0.35
$25,000.00–$59,999.99	0.65
$60,000.00 ja üle	1.40
Kuuintressiga tšekikonto	0.10
Päevaintressiga tšekikonto	0.50
Kuuintressiga hoiukonto	0.60
US $ päevaintressiga hoius	0.50
US $ kuuintressiga tšekikonto	0.10

Allikas: Toronto Eesti Ühispanga kodulehekülg 31.01.2003

Lisaks kasutushoiustele saab Toronto eesti Ühispangas avada ka tähtajalisi ja säästudeposiite. Tähtajalist deposiiti saab avada alates 30

päevast kuni 5 aastani, kusjuures intress tõuseb 1.05%-lt kuni 3.80%-ni aastas. Säästudeposiite saab endale avada ka tööpuuduse puhuks või pensionieaks raha korjamiseks. Samuti saab avada lastele või lastelastele säästukonto, et korjata raha nende keskkoolijärgseks eluks või koolitamiseks ülikoolis, kusjuures nendele deposiitidele laienevad kõik riigi maksusoodustused. Näiteks raha korjamisel lapse keskkoolijärgseks perioodiks maksab riik iga aasta juurde 20% sissemakstud summale (kuni $2000 aastas).

Toronto Eesti Ühispanga laenuintressid algavad 4%-st (kinnisvaratagatisega laen) ning jõuavad 8,5%-ni (tšekikonto laen). Lisaks hoiu- ja laenutoodetele vahendab Toronto Eesti Ühispank ka investeerimisfondidesse raha paigutamist ja valitsuse võlakirjade ostmist.

See, et Toronto Eesti Ühispank on kliendi jaoks, mitte vastupidi, väljendub ka selles, et pank õpetab kliente riske vältima ja aitab hädaolukordades. Nii on panga koduleheküljel üleval hoiatused pangakaardi omanikele, kuidas vältida kaardi kopeerimist ja mida on tarvis teha, et hiljem probleemid väiksemad oleksid. Samuti lubab pank varustada oma liikmeid rahaga erakorralisteks kulutusteks, et jõuda Eestisse.

Kuid ka pank ise peab oskama riskidega toime tulla ja kasulikult töötama. Selles osas on Toronto Eesti Ühispank hästi toime tulnud. Nii 2001. kui ka 2002. aastal küündis panga tegevuskasum ligi $200 tuhandeni, kusjuures panga tulud olid 2 ja 3 miljoni dollari vahel. Efektiivse töö tagab nii kvalifitseeritud kaader kui ka oskuslik juhtimine. Kindel suund on võetud personali väljaõppele, milleks nendele on antud võimalus panga finantstoel end täiendada ja arendada, et jätkuvalt teenindustaset tõsta ja aja nõuetega kaasas käia.

Et kindlustada klientidele odavat ja kvaliteetset arvutiteenust, on välja arendatud oma arvutisüsteem. Selleks kulus küll 2001. aastal ligi $120 tuhat, kuid see võimaldab tulevikus kulusid säästa (2002. aastal kulud olid juba alla $25 tuhande), aga ka informatsioon on hoopis täiuslikum ja kättesaadavam.

Et aidata oma liikmetel oma isiklikku heaolu paremini planeerida, on juurutatud *wealth management* teenus. Selles pakutakse nõustamist, kuidas kapitali paigutada, et errumineku ajaks oleks ressursse, et lapsed saaks koolitatud, et varandust koguda jne. Selleks võimaldatakse ka investeerimisfondide osakute ostu. See on uus teenus ning vajab veel arendamist. Teiste sõnadega püütakse pakkuda liikmetele, kuid eriti uutele potentsiaalsetele liikmetele kõiki võimalusi, mida nemad on harjunud saama enda kommertspangast, kuid pakkuda seda loodetavasti paremate tingimustega.

Muidugi maksab liikmetega heade suhete hoidmine. Näiteks kulus 2001. aastal $77 tuhat liikmetega suhtlemiseks. Kuid need kulud saavad mitmekordselt kompenseeritud panga liikmete lojaalsusega oma pangale.

Panga juhtkond on kindlalt veendunud, et rahvuslik ühtekuuluvus on üks peamine põhjus, miks nii paljud eestlased on Toronto Eesti Ühispanga liikmed ja tema teenuseid nii täna kui ka tulevikus kasutavad. Toronto Eesti Ühispanga edukas areng 48 aasta jooksul on Artur Ekbaumi elutöö jätkamine ja panga juhtkond on kindel, et ka lähemas ja kaugemas tulevikus tullakse sellega edukalt toime.

Täname tähelepanu eest!

Kasutatud kirjandus

Bank of Canada (http://www.bank-banque-canada.ca)

Deutsche Bundesbank. Bankenstatistik, Dezember, 2002.

Edwards, Y. and Fischer, K. Banks, finance and Investment in Germany. Cambridge University Press, 1934.

Eesti ühiskaubandus ja ühispangandus 1902–1952. Stockholm, 1952.

Kiilaspea, P. Tasuta teenindus Toronto Eesti Ühispangas. – Ühispanga Uudised XL, Toronto, 1996, lk. 11–12.

Toronto Eesti Ühispank (http://www.estoniancu.com)

HOIU–LAENUÜHISTUD TÄNASES EESTIS

Tõnis Blank
Maaelu Edendamise Sihtasutuse juhatuse liige,
Kehtna HLÜ juhatuse liige

Tänane lühiülevaade hoiu-laenuühistute tegevusest ei pretendeeri nende arengu põhjalikule analüüsile, vaid annab kokkuvõtliku ülevaate viimasel kümnendil toimunust. Olles ise Kehtna HLÜ üks asutajaid, finantsjuhte ja juhatuse liige, kasutan näiteid Kehtna ühistust.

Eestlaste poolt asutatud ühistuline pangandus sai möödunud aastal 100-aastaseks. 1902. aasta suvel asutati Tartus Jaan Tõnissoni eestveda-

misel Tartu Eesti Laenu- ja Hoiuühisus. Rahvuslikud ühistud olid vastukaaluks baltisakslaste juhtimisel olevatele pankadele. 1939. aastal tegutses meil 218 ühistulist krediidiasutust – üks keskpank, 174 ühispanka ja 43 laenuhoiukassat. Nõukogude aja algul ühispangandus likvideeriti ja varad riigistati. Järgnes viiskümmend aastat varjusurma.

Kehtna hoiu-laenuühistu on kümne aastane

1993. aasta 09. veebruaril toimus Kehtnas põllumajandusreformi õigustatud subjektide üldkoosolek, kus kinnitati suurmajandi reformikava. Otsuses on kirjas: *lugeda Kehtna ST lõppenuks sellest päevast, kui Hoiu-laenuühistu alustab tegevust.*

Seega määrati majandi õigusjärglaseks, kelle kaudu hakkasid hiljem toimuma kõik reformitava varaga seotud tehingud – hoiu-laenuühistu (HLÜ). Kõik, kes soovisid, võisid astuda ühistu liikmeks.

Põllumajandusreformi sünnitatuna alustasid mitmed täna tegutsevad hoiu-laenuühistud Eestis.

Kehtna ST lõpp-bilanss koostati 15. veebruari 1993. aasta seisuga. **Tegelik reform algas varem**. Osa majandi tervikvarasid anti riigi korraldusel üle juba 1992. aasta oktoobris ja jätkus nüüd reformikomisjoni otsuste alusel veel väga pikka aega. Algselt oligi HLÜ-s rõhk reformiküsimuste lahendamisel. Tööd reformivara jagamisel-vormistamisel, tööosakute ja loomühikutega arveldamisel ning õiguste kaitsmisel kohtus oli palju. Kahjuks mitte kõik, kes algselt said/ostsid reformivara, ei kasutanud seda heaperemehelikult. Tekkis probleeme vara eest tasumisel, nii et tuli hakata seda sunniviisiliselt tagasi võtma. Kohtutee tuli erinevate juhtumitega seoses jalge alla võtta ligi viiskümmend korda. Läbi sai käidud kõik kohtu instantsid kuni Riigikohtuni välja. Kõik protsessid võitis HLÜ.

Varade tagasinõudmisel tekkis ka kriitilisi momente. Lellapere suurfarmist loomade äratoomise ajal kutsus farmi toonane uus omanik kohale Pullapää Jäägrikompanii sõdurid, kes kaitsesid lauta püssidega. Palju ei puudunud, et kuulid oleks lennanud. Suures osas laabus töö siiski rahulikult.

Kohe alguses sai hakatud tegutsema ka kohaliku minipangana – andma ühistu liikmetele laene, tegema pangaülekandeid ja muid seadusega lubatud tehinguid. Samal 1993. aasta veebruarikuul ilmus Eesti Panga määrus, mis reguleeris hoiu-laenuühistute tegevust. Määrus kehtestas ka selle, et hoiu-laenuühistu vajab Eesti Panga tegevusluba ja et minimaalne osakapital alustamiseks peab olema 200 000 krooni. Tol hetkel ei olnud kohe võimalik nii suurt osakapitali liikmetelt kokku saada

ja ühiselt sai muudetud (ajutiselt, et mitte minna vastuollu panga määrusega) ühistu nimi – 29.04.93. aastal registreeriti ettevõtteregistris Kehtna Ettevõtluse Arendusühistu. Sisu ja tegevus jäi samaks, mis algselt planeeritud.

Aastad läksid. Tasapisi ühistu kasvas, liikmeid tuli juurde, laenuportfell suurenes. Ka osakapitali saime nõuetele vastavaks ja alustasime pangast tegevusloa taotlemist. Selle kadalipu läbimine osutus aga arvatust märksa raskemaks. Tundus nagu ei tahetaks hoiu-laenuühistu tegevuseks luba üldse anda. Lõputult leiti põhjendusi asja venitamiseks. Võõrastemaja Varjula, mis kuulus ka ühistule, tuli eraldi tütarettevõtteks teha. Lõpuks, 1998. aasta 08. jaanuaril oli ihaldatud paber käes**. Kehtna oli teine hoiu-laenuühistu vabariigis, kes litsentsi sai.** Esimene oli Loo Hoiu-Laenuühistu Harjumaal.

Käesoleval ajal reguleerib HLÜde tegevust **neli erinevat seadusandlikku akti**: äriseadustik, tulundusühistu seadus, krediidiasutuste saedus ja hoiu-laenuühistu seadus. Nii ägeda seadusandliku baasiga pole reguleeritud ühegi teise äriühingu liigi tegevust. HLÜ tegevuse alustamiseks piisab registreerimisest äriregistris, eraldi litsentsi pole enam vaja. Küll aga on uue, 2000. aasta suvel kehtima hakanud hoiu-laenuühistu seaduse järgi minimaalne ühistu osakapital igal ajahetkel 500 000 krooni. Niipalju tuleb kokku saada ka sularaha, kui tahetakse kusagil uut HLÜd asutada. See nõue on ka takistuseks, miks uusi hoiu-laenuühistuid eriti juurde ei tule.

Ühistutele lubatud tegevused on toodud HLÜ seaduse § 6s (lisa 1). Kuid ühistud ei ole seadustega rahul, sest leidub mitmeid tegevust kitsendavaid sätteid. Näiteks: kohalik omavalitsus ei tohi olla HLÜ liige, hoiuseid võib vastu võtta ainult liikmetelt, mitte avalikkuselt, maksimaalne laenuperiood on kolm aastat, ühistu poolt makstud hoiuste intressid on tulumaksustatavad jne. Sellised piirangud loovad ebavõrdsed konkurentsitingimused kommertspankadega võrreldes. Seaduste alusel loetaksegi krediidiasutusteks ainult kommertspanku, hoiu-laenuühistud on vaid finantseerimisasutused. Tabavalt ironiseeris sellist suhtumist Uno Mereste, kes tõi näiteks *lüpsilehma,* kes aktsiaseltsi puhul on lehm, aga ühistus – piimaandja, kuigi toodang nagu oleks sama. Samuti on ükskõikne ja veidi tõrjuv suhtumine riigiasutuste poolt – ühistu liige ei saa lasta ühistus avatud pangakontole kanda pensioni, lastetoetust, riiklikku intressitoetust ega haigusraha. Sotsiaalametnikud vastavad, et nende arvutiprogramm tunnistab ainult nn *pika kontoga* panku, s.t kommertspanku? Ometi peaks ju igal inimesel olema õigus valida, kuhu oma raha lasta kanda.

HLÜdel on mitmeid eeliseid: teades ja tundes kohalikke ettevõtjaid, on võimalik võtta suuremaid riske; laenu saamine on kergem; kehtib sotsiaalne kontroll – liikmete taust on teada; laenatakse välja ka tunduvalt väiksemaid summasid kui kommertspangad; väikesemahuliste projektide korral on ka võimalik kahjum väiksem; põhimõtteliselt on kergem tagasi teenida väiksemat investeeringut kui suurt.

Tänu ühistute lokaalsele iseloomule on lihtsam ellu viia regionaalpoliitikat ja juhtida erinevate piirkondade arengut. HLÜde kaudu on võimalik suunata taotlejateni mingit sihtotstarbelist raha. Ühistutes leiavad tööd kogemustega finantsspetsialistid.

Ühistud on kohaliku ettevõtluse mootoriks.

Tänapäevases kiirelt arenevas IT-maailmas **on ühistutel ka puudusi**. HLÜd ei suuda konkureerida e-pangandusega, neil pole oma kaardisüsteemi. Kõik see maksab – ja nii palju raha ühistutel pole. Seda puudust leevendab asjaolu, et paljud ühistute liikmed-kliendid nagunii internetipanga teenuseid ei kasutaks.

Väikese koondülevaate HLÜde eelistest ja puudustest leiate lisast 2.

Täna on Kehtna HLÜ-l 221 liiget, neist 13 juriidilist isikut. Osakapital on veidi alla miljoni krooni, välja antud laenusid on 5,6 miljonit, liikmete hoiuseid üle miljoni. Ülevaate nimetatud näitajate dünaamikast annavad lisatud diagrammid. Just tähtajaliste hoiuste maht on viimastel aastatel jõudsalt kasvanud. Rõõmu teebki see, et ühistut usaldatakse, et ühistu on leidnud oma niši kohalikus majandustegevuses ja oma liikmete elujärje parandamisel. Osa välja laenatud raha on saadud abina Phare mikrokrediidi projekti raames ja osa laenuna Maaelu Edendamise Sihtasutusest (MES). (Need summad on diagrammil nimetatud võõrvahenditena.) Ühistust laenu soovijaid oleks tunduvalt rohkem, kuid kahjuks ei jätku lihtsalt vahendeid – sest raha juurdekasv intresside arvel on väikeste mahtude tõttu aeglane. Raha sisseost (nagu laen MESist) muudab ressursi kalliks. Ühistute hüppeliseks arenguks oleks vaja finantssüsti väljastpoolt – mingi riikliku abi programmina. See eeldab poliitilist otsust.

Kui me Kehtnas alustasime, oli meie juhatuse esimehe Uno Tinitsa soovunelm, et ühistul peaks olema laenuportfelli maht 5-6 miljonit – siis kataks teenitud intress ühistu majanduskulud ära ja jääks ka veidi laenuportfelli suurendamiseks. Nüüd on see soov täitunud. Samas on nõudmine laenurahade järele pidevalt suurem, kui ühistu rahuldada suudab.

Aktiivselt tegutsevaid hoiu-laenuühistuid on Eestis üheksa: Loo, Kehtna, Leie, Kambja, Sipa, Järva-Jaani, Põlva, Saaremaa, Väike-Maarja. Tuult koguvad tiibadesse ka Kristlik HLÜ ja Viiratsi HLÜ. Ülevaate ühistute majandusseisust annab lisa 3.

Ühistud on koondunud **Hoiu-laenuühistute Liitu**, mis katusorganisatsioonina püüab ühishuve esindada ja saavutada paremaid arengutingimusi, ka seadusandluse muudatusi. Liidu kõrval eksisteerib ka **Hoiuste Tagamise Fond**, mis garanteerib ühistute liikmete poolt võetud hoised ja deposiidid, nii nagu see kommertspankadeski korraldatud on. Hoiuste hüvitamine käivitub, kui ühistu ise ei suuda oma kohustusi täita.

Ühistulise panganduse osatähtsus Eesti rahamaailmas on täna kaduvväike, kuid on üks oluline erinevus – **see on eestimaine kapital**, mis jääb ka Eestisse kasutamiseks piirkonda, kus ta kogutud on. Kommertspankade poolt maapiirkonnas kogutud hoised laenatakse enamasti välja linnades ja dividendid reisivad Rootsi.

On kaalutud ka **võimalusi Eestis taas ühistulise panga asutamiseks.** Kehtiv seadusandlus näeb selleks ette kaks võimalust: hoiu-laenuühistute ühinemise teel või 50 isiku poolt alustatuna. Mõlemal juhul tuleb täita krediidiasutustele kehtestatud miinimumosakapitali nõue 5 miljonit eurot, s.o ca 80 mln krooni. Mitterahaline osamaks ei ole lubatud. HLÜde liitumise korral kaotaksid nad oma iseseisvuse. Ühistute praegust rahalist seisu hinnates ei ole reaalne ilma välise abita ühistulise panga asutamine. Lootustandvam tundub olevat teine variant, kui leida 50 füüsilist või juriidilist isikut (sealhulgas olemasolevad HLÜd), kes paneks kokku nõutud kapitali.

Elame-näeme.

Meie HLÜdel on ka head väliskontaktid kolleegidega Soome, Saksa ja Toronto ühistulistest pankadest, kellelt saab kogemusi süsteemi paremaks ülesehitamiseks.

Lisa 1

§ 6. Hoiu-laenuühistu tehingud

Hoiu-laenuühistu teostab järgmisi tehinguid ja toiminguid:

1) raha hoiustamiseks vastuvõtmine oma liikmetelt;
2) laenude andmine oma liikmetele;
3) ülekannete ja väljamaksete sooritamine hoiu-laenuühistus peetavatelt hoiukontodelt;
4) hoiukontodele tulevate sissemaksete ja ülekannete vastuvõtmine;
5) välissularaha ost ja müük;
6) vahendusteenuste osutamine laenuressursi vahendamisel institutsionaalsete investorite kaasamiseks;
7) varakappide ja seifide üürimine;
8) klientide nõustamine majandustegevust puudutavates küsimustes.

Lisa 2

HLÜde eelised ja puudused

Eelised

1. Üldjuhul on väiksem investeering investori jaoks tulusam (eeldusel, et haldamiskulud on väikeste ja suurte puhul võrdsed).
2. Põimõtteliselt kergem on tagasi teenida väikest investeeringut.
3. Väikesemahuliste projektide korral on kaotatav raha väiksem.
4. Üldjuhul HLÜ suuremat riski on võimalik maandada – kohalike ettevõtjate tuntus.
5. Klientide taust teada – võimalik sooritada investeeringuid madalama riskitaseme juures.
6. Laenu intress madalam kui kommertspankades.
7. Iga projekti (laenutaotlust) analüüsitakse eraldi.

8. Raha hoitakse ja kontrollitakse HLÜdes paremini.
9. Head võimalused projektide (laenude) monitoorimiseks ja vajadusel nende päästmiseks.
10. Laenatakse välja tunduvalt väiksemaid summasid kui kommerts-pankades.
11. Võimalik laenukriteeriume piirangutevabamalt vaadata.
12. On võimalik anda laenu ka algavale ettevõttele (stardikapital).
13. On kohaliku ettevõtluse mootoriks.
14. Tänu lokaalsele iseloomule on lihtsam ellu viia regionaalpoliitikat ja juhtida erinevate piirkondade arengut.
15. HLÜ kaudu on võimalik suunata taotlejateni mingit sihtotstarbelist raha.
16. Säilitab kogemustega finantsspetsialistid piirkonnas.

Puudused

1. Väike omakapitali maht.
2. Väike krediidiportfelli maht.
3. Väike liikmeskond (lokaalne).
4. Seadusandlikud piirid.
5. Ei suuda konkureerida e-pangandusega.
6. Laenuintressiga kogunevad vahendid aeglaselt (loomulik areng aeglane).
7. Rikaste investorite kaasamine liikmeks raske.
8. Pikaajalise ressursi pakkujaid vähe.
9. Ühistuid vähe.
10. Eeldab piirkonna mõningast eelnevat majanduslikku arengut.

Lisa 3

Võrdlevaid andmeid hoiu-laenuühistute kohta

Lisa 4

Laenud Kehtna HLÜs 1998-2002
(tuhat krooni)

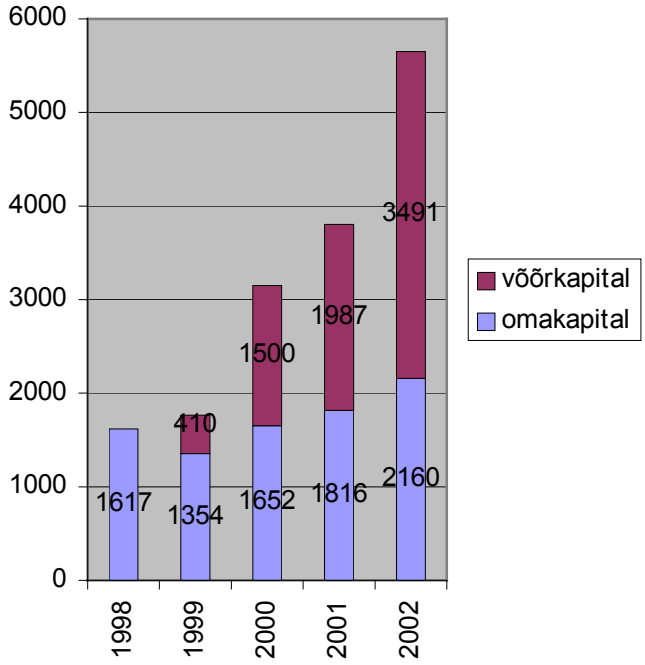

ÜHISTEGEVUSE PSÜHHOLOOGILISED ASPEKTID

Jüri O.-M. Ennet
Spordiarst & hingetohter

1. Tervitus

Lp Kõpu rahvas, mulgid ja mulkide maavanem, austatud professorid EPMÜst ja ettekandjad. Lp konverentsi juhataja prof Jaan Leetsar. Kallid sugulased, Artur Ekbaumi lähemad ja kaugemad hõimlased.

Mina olen Jüri Oskari ja Marise poeg Ennet ja eelkõige tervitan ning tänan korraldajaid. Tänu Andres Ehapalule, tänu Kõpu vallavanem Tõnu Kiviloole ja tänu prof Jaan Leetsarele ja EPMÜle tänase mälestuskonverentsi korraldamise ja Artur Ekbaumi kodutalule mälestusviida organiseerimise eest. Tänan ka võimaluse eest oma onu juubelipäeval mõne mõttega – Artur Ekbaumi elu ja loominguga seotud mõtetega – Teid ergutada.

2. Artur Ekbaum – mõtteid kaasaegsetele

Artur Ekbaumi tegemistel on kvantiteeti ja kvaliteeti

Minu jaoks konkretiseerus Artur Ekbaumi isiksus ca 30 aastat tagasi. Sirvisin siis mitmeid meetreid tema eesti- ja võõrkeelseid raamatuid-ajakirju tema artiklite, toimetiste või lugemismärkmetega. (Need toodi Arturi vendade **Augusti, Tõnise** ja õdede **Salme** ning **Linda** juurest kõik minu isa – **Oskar Enneti –** juurde hoiule Mõigus.) Nendes "meetrites" oli haaret, oli kvantiteeti. Sisulist külge ei osanud mina siis tohtrina hinnata. Arturi sisukusest, kvaliteedist hakkasin veidi enam taipama peale **Salme Ekbaumi** mälestusteraamatu lugemist, eriti peale p**rof Elmar Järvesoo** jt erialaspetsialistide kirjutistega tutvumist selles. Peale minu isa surma (1975) andsin sellest kirjavarast osa EPMÜ Põllumajandusmuuseumile ja teise osa Olustvere Muuseumile (endine Eesti Aleksandri Põllutöö-Keskkool, seal õppis ka Artur Ekbaum).

Artur Ekbaum – Isamaalane nii hinge kui ka teoga

Peame seda mälestuskonverentsi Kõpu Põhikooli (endine sakste mõisahoone) ruumes. Praegustele Kõpu koolilastele, Mulgimaa lastele olgu eeskujuks Artur Ekbaumi kõhklematu minek Vabadussõtta ja soov anda oma parim. Kodumaa vabaduse küsimustega tegeles Artur Ekbaum ka võõrsil, Kanadas: Toronto Eesti Selts – asutaja, juhatuse liige; Balti Liit Kanadas – asutaja, abipresident jne. Eeskuju vääriv aktiivsus meile kõigile ka kaasajal, mil surve meie iseseisvusele toimub raha, kapitali, ideoloogia jne rindel nii väljastpoolt ja tuleb ette ka siseriiklikult – "omapoiste" ideoloogilised ja majanduslikud eesti rahvale võõrad-kahjulikud sehkendamised.

Ühistegevus – ka tänapäeval "edenemise hooratas"

Maris Enneti ettekanne tänasel konverentsil, Salme Ekbaumi mäletusteraamatu andmed, minu isiklik kogemus eelnimetatud Artur Ekbaumi

raamatute-ajakirjade sirvimisel annab kindla veendumuse mõelda ja öelda, et Artur Ekbaumi tegevus on olnud märkimisväärne

- ühistegevuse organiseerimisel ja juhtimisel põllumajanduse, panganduse, kiriklikus valdkonnas;
- ühistegevusliikumise kaadri õpetamisel, täienduskoolitusel;
- nimetatud valdkonna ajakirjade, aastaraamatute, raamatute toimetamisel;
- ühistegevusliku valdkonna artiklite kirjutamisel;
- ühistegevusalaste nõupidamiste, konverentside organiseerimisel, nendel osalemisel;
- ühistegevusalaste rahvusvaheliste sidemete loomisel, edendamisel.

Artur Ekbaumi elutööst on viljakaid teri ka tänapäeva ühistegevusliku põllu toimetustemulda külvata.

3. Kuidas ühistegevus e "edenemise hooratas" meil Eesti Vabariigis praegu toimib?

Sirvisin internetis meie ühistegevuse spetsialistide ütlemisi ja näete, ühe käputäie trükkisin ka välja, et Teile siin mõned seisukohad ette tsiteerida. Kuidas see "edenemise hooratas" e ühistegevus siis meil ikkagi toimib?

Ühistegevus Eesti põllumajanduses kiratseb.

Miks siis **ühistegevus kiratseb**, kui meie lähinaabritel talunike ühistud isegi riigipiire ületavad (Valio ja MD Foodsi ühinemine)? Kus on meie Eesti Piim, Rakvere Tarbijate Ühistu, Valga Lihaühistu, Rapla Piimaühistu, Pärnu Majandusühistu? Mõne ühistu vara läks sama lihtsalt erakätesse.

Eesti põllumajandus lonkab mitu aastat mõlemat jalga. Üks põhjus on kindlasti see, et tööstused ning ka piima- ja lihafarmid on läinud kapitaliühingute kätte, sest **ühistuline töötlemine ei võta kuidagi jalgu alla**. **Noorte teadmised ühistegevusest on paraku üsna kasinad.** Seda tuleks õpetada juba maagümnaasiumides, muidu jäämegi omal maal sulasteks. (Jaan Sõrra, maaelu kriisitoimkonna liige. 30.09.2002.a.)

Lp professor Jaan Leetsar, mälestuskonverentsi dirigent.

Kui ühistegevus kiratseb, siis on ju vaja Artur Ekbaumi elutööst midagi õppida. Kui noorte teadmised ühistegevusest on kasinad, siis on ju õppejõuna Põllumajandusülikoolis Sul meeldiv võimalus tudengitele Artur Ekbaumi elutööst näiteid-eeskuju tuua.

Kas maaelu on veel kriisiolukorras? Ilmselt väga rumal küsimus!

Piimatootjate ühistegevus toppab.

Piimaühistute ja piimatootjate maakonnaesindused ei jõudnud veel kokkuleppele katusorganisatsiooni moodustamises. **Umbusk ühistegevuse vastu** võib nurjata Lactoga saavutatud kokkuleppe piima keskmise varumishinna 3,30 kr/kg kohta.

Praegu oli ühe piimatootjate ühinemise eestvõtja **Jaan Sõrra** käes piimatootjate volitusi 320 t piima müügiks. See tähendab, et piima ühistamine ei lähe kergelt ning ASiga Lacto sõlmitud kokkulepe 400 t talvel ja 500 t suvel keskmise hinnaga 3,30 kr/kg võib nurjuda, kui enne uut aastat lepingut ei jõuta sõlmida.

Estonia OÜ esimees **Peeter Kibe** ütles, et tema oma piima vahendajate kaudu müüma ei hakka. Ka Väätsa Agro OÜ piimavolitust ei olnud maakonna esindaja käes, Aravete Agro OÜ oma oli.

Järvamaa piimatootjate esindaja, Peetri OÜ juhataja **Taso Veere** tõi esile praeguse olukorra kaks põhimomenti: "Tootjad ei suuda enam püsima jääda senise piimahinna ja töötlejad praeguse piimakoguse juures." Seepärast peavad piimatootjad ühinema ja looma katusorganisatsiooni üheksa aasta töökogemusega Keskühistu Eesti Piim ja kahe-aastase Eestimaa Piimatootjate Ühistu (EPTÜ) alusel.

Mõned osalejad pooldasid keskpiimaühistu teket alt üles põhimõttel, maakondlike ühistute liitumise teel. Ühistuteadlane prof **Jaan Leetsar** aga tõestas Saksamaa, Rootsi ja Taani näidete varal, et kui riigi majanduslik olukord nõudis, käivitati ühistuline liikumine valitsuse poolt. Ta pooldas kõigi praeguste ühistute koondumist üle-eestilisse keskpiimaühistusse, mille juures peab olema majandusanalüüsi ja turustamise osakond, ning soovitas valitsusel kasutada finantshoobasid ühistute tekke kiirendamiseks. "**Põllumeestel tuleb lahti saada eestlasele igiomasest umbusust ja ühineda," ütles Leetsar.** Põllumajandusminister **Ivari**

Padar kinnitas, et 2000. aastaks on ühistulise liikumise toetamiseks ette nähtud 18,4 mln kr. "Praegu on pall piimatootjate käes, tuleb tegutseda läbimõeldult ja mitte viivitada," ütles minister. Vähekonstruktiivsele arutelule tegi lõpu Leeli talu peremehe, EPTÜ juhatuse liikme **Lembit Sootsi** ettepanek kaks nädalat veel aru pidada ja kohtuda 15. detsembril Tartus piimaühistute katusorganisatsiooni loomiseks.

Lp prof Jaan Leetsar, mälestuskonverentsi juhataja. Umbusku ühistegevuse vastu saab ja tuleb kõrvaldada meie eelkäijate kogemusi arvestades, Artur Ekbaumi töödest õppust võttes. Organiseerumine, nagu Sa ise mainid, vajab ühistegijate ja ka riigi koostööd. Ka siin on Artur Ekbaumi elutööst õpetlikku kasutada.

Eesti **majandusõpikutes puuduvad sõnad ühistu ja ühistegevus**. Ka ülikoolide õppekavades ei ole ühistegevust puudutavaid õppeaineid, ühistegevuse erialaõppest rääkimata. Selle asemel valmistatakse ette odavat tööjõudu rahvusvahelisele kapitalile. Eesti liberaalsed seadused loovad ainult näiliselt kõigile võrdseid tingimusi. Tegelikult nad ei kaitse Eesti kodanikke ja nende ühistuid majandusmonopolide kõlvatu konkurentsi eest.

Arvan, et nendest näidetest esialgu piisab, et kinnitada Teile – "edenemise hooratas" e ühistegevus vajab hoogu juurde. **Tegelikult arvan, et ühistegevuslik olukord Eesti Vabariigis on lausa psühhiaatrilist abi vajav.** Järgnevalt lähen ikkagi ühistegevuse psühholoogiliste aspektide juurde, psühhiaatrilistest probleemidest räägime mõni teine kord.

4. Ühistegevuse psühholoogilised aspektid

1. Esimene mõttekimp.

Endel Järvesoost, Artur Ekbaumi aate- ja võitluskaaslasest oli juba eelnevalt juttu. Eesti asja ajas ka Aino Järvesoo. Mul oli meeldiv võimalus kahel korral tema korraldatud kõnekoosolekul esineda ja 14. septembril 2002. aastal, kui poliitiliste erakondade juhtidega arutati ühiskondliku kokkuleppe küsimusi ka ühe põhiettekandjana esineda. Sealt siis esimene mõttekimp.

Esimene mõte. Olukord Eesti vabariigis on halb ja aega enam ei ole.

Rahvastik kahaneb (- 0,4 kuni – 1,0 % aastas). Eestimaalase ning meie rahva tervise olukord vajab suunamist-juhtimist.

Murelikuks teeb:

a) rahvaarvu vähenemine (ka ränne oluline)/1991:1999/ 1,57:1,45 miljonit

b) sünnid vähenevad “Täidame maa lastega!” 19.320:12.545

c) surmajuhtude arv kõrge 19.705:18.455

d) eluiga on madal mehed 64,4:65,4

naised 74,8:76,1

e) abortide arv endiselt suur 29.406:17.027

NB! Olukord on halb ka ühistegevuse valdkonnas.

Teine mõte.

Probleemi keskmõtteks on eelkõige lapsed ja pered. Seda vaatleme teljel-mõõtkaval

MINA --- ----- PEREKOND/LAPSED ----- --- MEIE.

Pered on ebakindlad.

a) (vaba)abielus lastega peresid on meil 45% (ELis 55%),

b) üksikvanemaid lapsega 8% (ELis 7%),

c) (vaba)abielus lasteta peresid on meil 22% (ELis 19%).

Ülejäänud on üksikud ja muud. Riigis on riiki vähe. Ja meie praegusaja suurim viga ühiskonnas ongi see, et MINA on “tõugatud” ja tegeleb individualismiga, MEIE (riik) aga ELi, NATO ja muu “välispidisega”. Ühiskonna tsentrum ja nn igiliikurlaste, perede, iibe, eestlaste ning eestluse jätkuküsimused on unarusse jäänud. Unarusse on jäänud ka ühistegevus.

NB! Ühistegevus on ju see liikumine, mis tähtsustab siseriikliku. Hakakem siis juba sellel teljel õiges suunas liikuma.

Kolmas mõte. Meie-tunde kasvatamine.

Üksik lapsevanem ei suuda kõigeküllaselt lapsele/lastele keha- ja vaimujõudu pakkuda. Kõigis ühiskonnaelu tegemistes on vajalik meie-tunne, et ühiselt eluvankrit vedada. Üksi kauge ei jõua – ühistegemisega jõuab.

NB! On ju ühistegevusliikumisel selles osas oluline roll.

Neljas mõte. 4M – VAIMUJÕU SUURIM RESERVUAAR.

Ühiskonnas “töötavad” mitmed mõõtskaalad, nii kirjutatud – seadusandlus kui ka kirjutamata seadused – moraal. Ka moraalivaldkonna

küsimused vajavad ühiskondlikku tähelepanu, suunamist, kujundamist. Seega: esimese mõttekimbu skeem on toodud alljärgnevalt ja näitab seda, et taasiseseisvunud Eesti Vabariik toimib suuresti selliselt, et unustatakse (ignoreeritakse) olulisimat, liigutakse 4 Miga (Mina-Meie-Missioon-Moraal) põhiküsimusest kaugemale.

M I S S I O O N

M I N A.....L A P S E D / P E R E K O N D.....M E I E

Aktiivsus	**Ema**
Non nocere	**Isa**
Ideaalid	**Eesti**

M O R A A L

NB! Kaugenetud on ka ühistegevuslikest printsiipidest. Näen ka siin ühistegevuse vajalikku, ühiskonda ideoloogiliselt-majanduslikult korrigeerivat rolli.

2. Teine mõttekimp.

See mõttekimp on seotud noortega, nende kujunemisega. Nimetan neid: ”Soovmõtted aastavahetusel 2002-2003”. Siin vaatlen ma asju teljelmõõtskaalal Mina – Noored.

Sellest veidi lähemalt. Psühhiaatrina on mul tekkinud rida “sundmõtteid”, mõtteid, mis vaevavad ja milledest sooviks vabaneda.

Rahvastik kahaneb ja vananeb, eluiga Põhjamaade omast 8-10 aastat väiksem, sündimus alaneb, verisulis kapitalismi väärtushinnangud nõuavad lisaväärtust ja individualismi eluvõitluses, riiklikud prioriteedid on olnud “välispidised”, s.o ELi ja NATO-suunalised ning Mina – Meie telje tsentrum ja tuum – Lapsed ja Pered – ja sellest tulenevad iibe, Eestirahva kvantiteedi ja kvaliteedi küsimused on unarusse jäänud. Sellest juba rääkisin.

Sundmõtted keerlevad ka laste ja tänavalaste (kes teab, palju neid on?) ümber, kooliõpilaste stresside, depressioonide, suitsiidide teemadel, (suitsiidid koolis ja kõrgkoolis viitavad kasvatuse-koolituse süsteemsele veale), koolivägivald, arvutisõltlased ja füüsiline kidumine, uimastiproovijad ja sõltlased (teame registreeritud HIV nakatunuid-süstivaid

narkomaane, aga palju on üldse süstivaid narkareid, teisi uimasti-kuritarvitajaid, alkoholilembelisi (ka õlu) suitsu-“mehi-naisi”.

Peale eelöeldut peavadki tekkima hingevalu tekitavad mõtted. Haige olukord tekitab “sundmõtteid”. Neid hingevaluga seotud mõtteid saab muuta, muutes meie suhtumist nendesse küsimustesse, meie tegusid – muutes sotsiaalseid olusid.

Millised aspektid ma psühhiaatrina (igapäevane praktiline arstitöö on mind selles veennud) esile tooksin?

Viies mõte. Suhtlemisoskus.

Noored ei julge ning ei oska suhelda, kardavad eksida, eraldutakse seltskonnast-sõpradest ning suheldakse peamiselt arvutiga ja arvuti vahendusel (keegi ei pahanda, eksimine jääb anonüümseks, punastada pole vaja). Reaalse-inimliku suhtlemisvajaduse “nälg” aga suureneb ning järjest enam otsitakse lahendust virtuaalselt “sõbralt”. Jällegi nõiaring. Seksuaalse küpsemise ja lähisuhete vajaduse taustal sõltuvusprobleemid arvutiga aina suurenevad. Siit praktiline järeldus: suhtlemisoskust on vaja õpetada: iga kooliõpilane peaks tahtma klassi ees esineda, oma teadmisi teistele pakkuda ja sellest rõõmu tundma. Hea õpetaja suudab seda oskust kasvatada. Kool peab õpetama ka kõnekunsti aluseid ning ilm-tingimata on vajalik igas koolis näitering suhtlemisoskuse ning enese-kindluse arendamiseks. Väga hea õpetaja kasutab oma aine õpetamisel näitemängulisuse elemente.

NB! Suhtlemisoskust vajame ka ühistegevuse korraldamisel, ühistegevus õpetab suhtlemist.

Olen oma loengutega esinenud paljudes koolides ning esinenud ka õpetajate täienduskoolitustel. Õpilased 100% ning õpetajad ¾ osas on ülalöeldud mõtetega nõustunud. Loengu käigus on võimalik ülalöeldu asjalikult “puust ette teha”, ülalöeldud kirjutet “sundmõtete” lugemine on nagu hobuvankriga sõit mööda munakiviteed – konarlik.

Aga ikkagi iga munakivi on meie ühine murekivi.

See telg ja mõõtkava oleks siis kokkuvõtlikult järgmine:

MINA – SUHTLEMISOSKUS – MEIE

ja see mõttekimp kujundab seda Eesti Vabariigi inimkapitali, kellega me siis teeme või väga hästi teeme ÜHISTEGEVUST.

3. Kolmas mõttekimp – ühistegevuse koht (ühiskondlikul mõõtskaalal).

Kui nüüd eelmised mõttekimbud veelkordselt vaimusilma eest läbi lasta, siis tuleme ühiselt ja üksmeeles järelduseni, mis ühistegevuse osa ja tähtsust kergitab, tema kohta ühiskonnas täpsustab. Veel kord skaaladest: kohtumees näeb olusid läbi §-de skaala, usumees läbi paduvooruse skaala, tohter kasutab haiguse-tervise skaalat. Ja nüüd siis ikkagi ühistegevuse juurde, tänase päevateema juurde. Minu jaoks, ühiskonnapsühholoogiliselt ja sotsioloogiliselt on otstarbekas kasutada järgmist telge-mõõtkava:

MINA – ÜHISTEGEVUS – MEIE.

Seega vajame tööd isiksuse tasandil, kujundada usku-lootust-veendumust ühistegevuse vajadusse. Vajame ka riigipoolsest küljest mõistmist, nagu eelnevalt juba prof Jaan Leetsare tsitaadiga selgitasin.

Artur Ekbaumi tööd ja tegemised suunavad meid sellel skaalal õiget "sammu" astuma, aitavad isiklike ja ühiskondlike huvide sobitamist ühistegevuse kaudu.

Kui nüüd need mõttekimbud kokku siduda, siis saame järgmise teljemõõtkava, mis aitab meid keerulistes individuaal-sotsiaalsete probleemide rägastikus.

Ja see oleks:

MINA – SUHTLEMINE – LAPSED/PERED – ÜHISTEGEVUS – MEIE.

Need oleks meie elu "edendamise viis olümpiarõngast" psühhiaatri pilgu läbi ja psühholoogilisest aspektist lähtudes.

5. Lõpetuseks

Artur Ekbaum on on meile pärandanud kvantiteedilt ja kvaliteedilt palju. Meie kohus on sellest pärandist õppida, ise samaväärselt ja rohkemgi ühistegevuse vallas korda saata.

Lp Kõpu rahvas, mulgid, kaasmaalased.

Lp Konverentsi organiseerijad.

Lp Artur Ekbaumi mälestuskonverentsi juhataja prof Jaan Leetsar.

Veel kord suurim tänu konverentsi hea organiseerimise ja esinemisvõimaluse eest.

Sellega psühhiaater Jüri Oskari ja Marise poeg Ennet lõpetab.

Tänan!

6. Ja veidi ka teemaväliselt

Annan Teile kõigile kaasa ka 100-aastaseks elamise retsepti. Lühema elueaga läheb meil võib-olla raskeks uute ühistegevuse rajamärkide saavutamine, Artur Ekbaumi elutöö väärikas hindamine, tema töötulemuste ületamine.

See retsept on ka sõbralikuks kutseks minu sajandale sünnipäevale, et seal ka ühistegevuse suurtest kordaminekustest juubeliõhkkonnas vestelda.

R E T S E P T
Elan 110 aastaseks

Rp.: Ei kahjusta, vaid tugevdan end
ja oma rahvast
Mida eakamaks muutun, seda
enam tähelepanu pööran 3E´le:
ENNISTAN – ravi
ENNETAN – profülaktika
EDENDAN – treening ja seda nii keha, vaimu
kui ka hinge osas
Õpin – töötan rõõmsameelselt
Taara palve – meditatsioon

S.: Iga päev kasutamiseks

JÜRI O.-M. ENNET
Spordiarst & Hingetohter

tel. 056 463 830
E-tuvi: ennetom@solo.ee

ÜHISTEGEVUSE ARENGUPROBLEEME TÄNASES EESTIS

Jaan Leetsar
Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi juhatuse esimees

Sissejuhatus

Artur Ekbaumi ja Karl Inno raamatu *Ühistegevus Eestis* saatesõnas panid autorid 1960. aastal kirja järgmised read (Ekbaum, Inno, 1960 lk 2):

"Enne Teise maailmasõja algust jõudis Eesti ühistegevusliikumine oma mõjult ja mitmekesisuselt tasemele, mis suhteliselt ületas enamiku Euroopa maade saavutused sel alal, kuigi meie ühistegevusel tuli aastakümneid areneda oludes ja tingimustes, mis lääne-maailmale on tundmatud. Mitmes olulises majanduselu sektoris oli ühistegevuse osatähtsus jõudnud meie iseseisvuse lõpp-perioodil saavutusteni, mida peaaegu ükski maa kuni tänaseni ei ole veel ületanud, eriti kui võrrelda ühispanganduse ja ühistegelise kindlustuse suhtelist ulatust vastavate maade rahvamajanduses.

Ühistegelise kasvatuse ja selgitustöö osas, eriti koolinoorsoo organiseerimisel olime jõudnud tähelepanuväärsete tulemusteni, mis tõotasid kindlustada meie ühistegevusele veelgi avarama tuleviku.

Meie ühistegevusalane seadusandlus oli üks täielikumaid, eriti ühistegevuse eriliikide tegevuse korraldamise reguleerimiseks, kindlustades aga ühtlasi kogu meie ühistegevusliikumisele seadusega tagatud kutselise omavalitsuse õigused...

Teame, et meie riikliku iseseisvuse ja ühistegevuse ideoloogiale tugineva majandusliku demokraatia hävitamine meie kodumaal tähendab ühtlasi rahva loomingutahte ja püüdluste ning iseloomise, vabaduse ja eneseteostamise likvideerimist.

Seepärast on arusaadav, et okupandid meie kodumaal on teinud kõik selleks ..., et lõplikult hävitada ühistegevust kui rahvusluse üht tugevat kantsi ning vaba isiksuse endakaitse kindlust.

Kuid me oleme veendunud, et kui meie kodumaa kord vabaneb kommunismi ikkest, siis taaselustub ühistegevus vabas Eestis spontaanse jõu ja kiirusega." (artikli autori paksendatud tekst)

Nii kirjutas Artur Ekbaum 43 aastat tagasi. Rohkem kui 10 aastat peale vabanemist kommunismiikkest peame aga tõdema, et ühistegevuse taastamise protsessis ei ole Eestis olnud spontaanseid jõudusid ega ka

kiirust. Pigem vastupidi – mida aasta edasi, seda enam ja kindlamalt vajub Eesti majandus sõltuvusse väliskapitalist ning kapitaliühingutest. Eesti maal areneb uusmõisastumise protsess, peretalud ja ühistegevus hääbuvad. See annab meile põhjust ikka ja jälle analüüsida Eesti viimaste aastate arenguid ning suundumusi.

Ühistegevuse taastamise eelduste kujunemine

Hästitoimiva ühistegevuse hävitamine kommunistliku režiimi poolt oli põhjalik ja seda tehti selliselt, et ühistegevuse põhimõtete juurde tagasipöördumine oli mitme põlvkonna kestel välistatud. Nii peretalud kui ka nende poolt arendatav ühistegevus keelati ning kuulutati rahvavaenulikuks ideoloogiaks. Peale ühistute likvideeriti ka kõik ühistegevuse vaimsed keskused. Eraomaniku ja talu mõiste kõrval ei tohtinud kasutada ka sõnu ühistu ning ühistegevus. Nende asemele toodi kolhoosid ja nõukogulikud kooperatiivid, mis baseerusid ebamäärasel ühisomandil.

Rahva ühiskondlikus teadvuses hakkas ühistegevuse idee ja aade 40 aasta pikkuse okupatsiooniperioodi kestel tuhmuma. Nii juhtuski, et Eesti iseseisvumisprotsessis olid ühistegevuse taastamisel tooniandvad vanemasse generatsiooni kuuluvad inimesed, kes olid ühistegevuse aadetest ning põhimõtetest teadlikud ning kellel olid säilinud teadmised kunagistest ühistutest. Noorem generatsioon ei evinud reeglina ühistegevusalaseid teadmisi.

Tundub, et see on olnud ka üheks tõsiseks raskuseks ühistegevuse taastamisel. Kui paljudel teistel teadusaladel (näiteks taimekasvatus, loomakasvatus, metsandus jne) tehti uurimis- ja õppetööd ka nõukogude ajal, s.t oli olemas teatud järjepidevus, siis ühistegevusalaste uuringute ning õppetööga tuli alustada täiesti nullist. Ka praegu, rohkem kui 10 aastat peale taasiseseisvumist, toimub see põhiliselt entusiastide poolt ilma riikliku toetuseta.

Peale iseseisvumist taastati eraomandus, kuid samal ajal idealiseeriti aktsiaseltsid ja osaühingud. Ühistutele kleebiti külge nõukogude ajast pärit relikti silt ning nad kuulutati perspektiivituteks. Tänaseks on selgunud, et kapitalistliku ultraliberaalse majandusideoloogia taga olid kasumimaiad grupid, kes püüdsid oma kontrolli alla saada Eesti rahvale kuuluvad maavarad ja ka odava tööjõu.

Ka praegu on Eesti ühiskonnas ületähtsustatud kapitaliühingud. Ühistegevusalane uurimis- ning õppetöö on jäänud tahaplaanile. Ainukese ülikoolina õpetatakse ühistegevust Eesti Põllumajandusülikooli Majandus- ja Sotsiaalteaduskonnas ettevõtluse erialal ning selleks on ette nähtud ainult pool professori kohta. Teistel erialadel ühistegevust praktiliselt ei

õpetata. Nendes tingimustes on loomulik, et põllumajandustootjad, metsamehed, kalurid jne ei ole puudulike ühistegevusalaste teadmiste tõttu suutnud teha koostööd ning on pidanud kandma sadadesse miljonitesse kroonidesse ulatuvaid kahjusid kapitaliühingute pankrottide tõttu. Olen arvamusel, et see on ühistegevusalaste teadmiste puudumise hind.

Ühistegevusalast ühiskondlikku teadvust saab mõjutada ainult ühistegevusalaste teadmiste levitamisega ühiskonnas. Ja seda tuleks teha igal tasandil – koolides, ülikoolides, täiskasvanute täiendõppes. Ning selle eest peaks hoolitsema riik.

Ühistute turuosa ja majanduslik efekt

Ühistute turuosa iseloomustavad suhtarvud (%did) näitavad, kui suure osa riigi mingist majandussektorist on hõivanud ühistud. Ülejäänud turuosa on sellisel juhul kas riigi, erasektori või kapitaliühingute (aktsiaseltsid, osaühingud) käes. Kui ühistud on mingi majandussektori turuosast hõivanud rohkem kui poole, siis nad kontrollivad sisuliselt ka turgu. Euroopa Liidu liikmesriikides on peamiselt põllumajanduse valdkonnas ühistute turuosa reeglina suurem kui 50%.

Turuosaga on proportsioonis ka sektoris tekkiv puhaskasum. Kui 100% turust kuulub kapitaliühingutele, siis jääb neile ka proportsionaalne osa ehk 100% sektoris tekkivast puhaskasumist. See kasum jaotatakse omanike vahel vastavalt aktsiate arvule – toorainetootjad, kui nad ei ole aktsionärid, sellest osa ei saa. Kui ühistutele kuulub näiteks 70% turust, siis langeb neile ka 70% turul tekkivast kasumist, mis jaotatakse ühistu liikmete (toorainetootjad, teenuste kasutajad) vahel vastavalt konkreetse ühistu liikme osalusele ühistus.

Tabelis 1 on esitatud ühistute turuosad valdkondade lõikes mõnes riigis (Leetsar, 2001, lk 39).

Ühistute turuosa mõnes riigis
(protsentides)

Tabel 1

Riik / Valdkond	Taani	Soome	USA	Euroopa Liit (keskm)	Eesti
Piim	98	96	86	40-97	25
Teravili	78	…	40	25-95	0
Metsandus	…	40	30	20-60	0
Lihandus	92	70	30	20-60	5

Aiandus	20	40	20	30-100	0
Tõuaretus	100	100	…	kuni 100	100
Varustus	60	41	30	30-70	0
Õlikultuurid	10	…	40	30-100	50
Pangandus Sh maapiirk	30 90-100	30 80	30 60-80	30-40 70-90	0 …
Kindlustus Sh maapiirk	25 50-80	30 üle 80	20 60-80	30 50-90	0 0
Kaubandus Sh maapiirk	35 80-90	35 65	… …	10-50 30-90	27 60-80

Märkused:

1. Tabelis esitatud andmed on orienteerivad.
2. Euroopa Liidu maade kohta on kasutatud COCEGA kogumikus leiduvaid andmeid (vt *Agricultural co-operation in the European Union*, 2000).

Tabelist selgub, et Eesti ühistute turuosa on peale tõuaretuse, õlikultuuride ja ühiskaubanduse teiste Euroopa Liidu riikide ja USA ühistute turuosaga võrreldes tühine. Analoogilises olukorras on enamik kommunismi ikkest vabanenud endisi Ida-Euroopa riike (vt *Agricultural Co-operation in the Candidate Countries. Issues and Trend*, 2001; *Agriculture and Agricultural Co-operatives in the Czech Republic*, 2001).

Eelnevast saame teha järelduse, et Euroopa Liidu liikmesriikides jääb lõviosa maamajanduses tekkivast kasumist ühistute vahendusel nende liikmetele – tegelikele põllumajandustootjatele. Kuna Eestis on töötlev tööstus valdavalt väliskapitali kontrolli all, siis lähevad tabelis näidatud valdkondades tekkivad kasumid enamasti Eestist välja.

Kahtlematult on võõrkapitali kontrolli all olev põllumajandussaaduste siseturg ning ühistute väikene, peaaegu olematu turuosa, kaasa aidanud Eesti põllumajanduse langusele alates 1991.aastast. Euroopa Liidus on seda ka tähele pandud ning tehtud tõsiseid märkusi meie ühistegevuse nõrgale olukorrale (vt Schilthuis, 2000).

Ühistegevuse majanduslikku efekti saame hinnata kõige paremini puhaskasumi massiga, mis kapitaliühingute poolt klientidelt kokku kogutakse ja "ringist" välja viiakse. Tabelis 2 on esitatud orienteerivad andmed Eestist puhaskasumina väljaviidava kapitali kohta. Andmed on hinnangulised ja tuginevad põhiliselt ajalehes *Äripäev* avaldatud ettevõtete kasumite aruannetele, ettevõtete TOP-50 ja muudes allikates avaldatud and-

metele. Tabeli koostamisel on kasutatud tabelis 1 esitatud andmeid valdkondade turuosade kohta.

Eestist puhaskasumina väljaviidav kapital 2002. aastal
(autori hinnang)

Tabel 2

Jrk nr	Tegevusala	Orienteeriv puhaskasum (miljardit krooni)
1.	Pangandus ja rahandus	2,4 – 2,6
2.	Kindlustus	1,3 – 1,6
3.	Kommunaalmajandus	1,5 – 2,0
4.	Transport	0,5 – 1,0
5.	Side	1,5 – 2,0
6.	Põllumajandus	0,6 – 1,0
7.	Metsandus	0,7 – 1,5
8.	Kalandus	0,2 – 0,5
9.	Energeetika	?
10.	Kaubandus	3,0 – 4,0
11.	Tööstus	?
	KOKKU:	**9 – 16**

Tabelis 2 esitatud andmetest selgub, et kõige rohkem saab Eestis puhaskasumit pangandus- ja kaubandussektor. Pangandussektoris on ühistute turuosa praktiliselt "0", sest HLÜd oma mõnemiljonilise käibega puhaskasumit sisuliselt ei teeni. Suhteliselt suur osa puhaskasumist tekib kaubanduses ja kindlustuses, teeninduses, sides, energeetikas, tööstuses, transpordis ning metsanduses. Kuna nendes sektorites on ettevõtete omanikeks enamasti väliskapital, siis viiakse puhaskasumina teenitud raha suures osas ka Eestist välja. Ühe inimese kohta teeb see ca 10 000 krooni aastas, mis tähendab, et kui ühistute turuosa oleks olnud 100%, siis oleksid meie inimesed selle summa võrra aastas rikkamad.

Vahemärkus: *Välismaised ühistud käituvad võõrriigi turul analoogiliselt mistahes kapitaliühingutega. Nende sihiks on raha teenimine oma liikmetele. Mitteametlikel andmetel viis näiteks Soome ühistuline kontsern "Valio" Laeva meierei kaudu Eestist 2000. aastal puhaskasumina välja 50 senti toorpiima liitri kohta. Juhul kui Laeva meierei oleks tegutsenud Eesti piimatootjate ühistu ettevõttena, saanuksid meie tootjad liitri kohta 50 senti kõrgemat hinda.*

Siinkohal juhime tähelepanu olulisele erinevusele Euroopa Liidu liikmesriikide ja Eesti vahel. Tabelis 1 näidatud ühistute turuosa on kõikides tabelis 2 näidatud valdkondades Eestiga võrreldes oluliselt (kordi) suurem. Teisisõnu tähendab see seda, et Euroopa Liidu liikmesriikides jääb nendes valdkondades tekkiv puhaskasum ühistutele ehk riigi sisse ning seda ei viida välismaiste kapitaliühingute poolt maapiirkondadest välja.

Väliskapitalile kuuluvate aktsiaseltside kaudu puhaskasumina Eestist välja viidavat puhaskasumi massi võime nimetada **ühistegevuse(tuse) hinnaks**. Kui nimetatud valdkondades oleksid turuliidrid olnud ühistud, siis jääks see raha ühistute liikmetele ehk Eestisse. Seega – **mida suurem on rahvusriikide kodanikele (omanikele) kuuluvate ühistute turuosa, seda rohkem jääb raha riiki ning seda väiksem on raha hulk, mis puhaskasumina väliskapitalile kuuluvate aktsiaseltside poolt riigist välja viiakse**.

Kui Eesti ühistute turuosa oleks nulli asemel olnud näiteks 50%, jääks riiki 5 miljardi krooni võrra rohkem raha. Orienteerivate arvestuste alusel võib väita, et ühistute summaarse turuosa suurendamine ühe protsendi võrra jätaks Eestisse täiendavalt umbkaudu 100 miljonit krooni (kui 50% turuhõivet vastab umbes 5 miljardile kroonile aastas, siis 1% vastab 100 miljonile kroonile).

See summa on ilmselt juba piisavalt suur, et teha riiklikul tasemel jõupingutusi ühistute arendamiseks ning nende turuosa suurendamiseks vähemalt Euroopa Liidu liikmesriikide ühistute turuosa tasemele.

Kokkuvõte

1. Taasiseseisvumise esimestel aastatel ei suudetud Eesti ühiskonnas küllalt kiiresti taastada majanduslikku ühistegevust, mille tulemusena kaotab eesti rahvas igal aastal 9-16 miljardit krooni. See on ühistegevusetuse hind. Ühistute turuosa suurendamine on strateegilise tähtsusega üldriiklik ülesanne, mille arengut peaks suunama seaduste jõuga riik ning välja töötama selleks riikliku ühistegevuse arengu programmi.
2. Ühistegevuse väheses arengus tuleb peamiseks “süüdlaseks” pidada meie ühistegevusalaste teadmiste vähesust. Ühistegevust ei õpetata valdavas osas Eesti koolides, ülikoolides ja täiskasvanute koolitustel. Ühistegevusalaseid alus- ja rakendusuuringuid Eestis ei finantseerita. Selle tulemusena ei ole lähemas tulevikus ette näha ühistegevusalaste teadmiste märgatavat tõusu.

3. Viimaste aastate arengud Euroopa Liidus ja teistes riikides näitavad ühistegevuse aktiviseerumist ning see annab lootust, et ka Eestis jõutakse arusaamisele, et ühistegevus on kasulik ja vajalik mitte ainult üksikliikmele, vaid Eesti ühiskonnale tervikuna.

Tundub, et Artur Ekbaum oli rohkem kui 40 aastat tagasi liiga optimistlik, kui ta arvas, et *ühistegevus taaselustub vabas Eestis spontaanse jõu ja kiirusega*. Ilmselt ei osanud ta ette näha, et okupandid hävitavad ühistegevust sedavõrd, et kommunistliku ideoloogia tingimustes kasvanud noored ei osanud taasiseseisvudes küllalt adekvaatselt hinnata ühistegevuse väärtusi ning hakkasid rohkem lugu pidama *suurest rahast.*

Kirjandus

1. Agricultural Co-operation in the Candidate Countries – Issues and Trends. General Committee for Agricultural Co-operation in the European Union. Bruxelles, july, 2001.
2. Agricultural co-operation in the European Union. Issues and Trends. General Committee for Agricultural Co-operation in the European Union. Bruxelles, december 2000, 78 p.
3. Agriculture and Agricultural Co-operatives in the Czech Republic – Association of Agricultural Co-operatives and Companies of the Czech Republic, Praha, 2001, 22 p.
4. Ekbaum, A., Inno, K. – Ühistegevus Eestis. Toronto Eesti Ühispanga väljaanne. 958 Broadview Ave., Toronto 6, Ont., Canada, 1960-1962, 244 lk.
5. Leetsar, J. – Ühistegevus ja Euroopa Liit – VI vihik. Väljaandja Eesti Ühistegeline Liit, OÜ Infotrükk, Tallinn 2001, 56 lk.
6. Schilthuis, Gijs and Bekkum, Onno-Frank - Agricultural Cooperatives in Central Europe. Trends and issues in Preparation for EU Accession. The Netherlands Institute for Cooperative Entrepreneurship, Van Gorcum, Assen, 2000, 90 p.

MÕNINGAID RÕHUASETUSI ARTUR EKBAUMI KOHTA

Andres Ehapalu
Uue-Vainristi talu

Tere hääd inimesed! Olen Andres Ehapalu säält Suure-Kõpu tagametsadest. Enne nimede eestistamist olime ka meie Eckbaumid. Ja juhuslikult on minu eesnimi Andres, nagu oli ka Artur Ackbaumi vanaisal, kelle selja taga tulevane maailmamees magas ja oli seepärast "ätte" poeg. Võib-olla, et juba säält sai Artur kaasa põlise talupoegliku talgutöö ehk sisuliselt ühistegevuse vaimu.

Katsugem seepärast põgusaltki näha selle vaimu arenemist Eesti Wabariigi seisukohalt.

Kõik me oleme käinud Kurgjal. Kas me aga teame, et C.R. Jakobsoni hauamonumendi püstitamist korraldas noore mehena Artur Eckbaum? See oli tema ESIMENE ülemaaline töö, mis oli ju meie esimese ühistegelase mälestuse jäädvustamine ning seeläbi traditsioonide hoidmine, nendest lähtumine edasiseks arenguks.

Seejärel tegeles Artur Eckbaum maanoorte tegevuse sihipärastamisega, mis tähendas Eesti tuleviku kindlustamist. Üle maa asutati peagi hulganisti maanoorte ringe põllumeeste tööoskuste arendamiseks. See oli noore mehe TEINE ülemaaline töö.

Edasi järgnes KOLMAS: kogu Eesti ühistegevuse juhtimine, mis oli ju sisuliselt riigi majandusliku aluse kindlustamine talude tulundusliku kandevõime tõstmise kaudu.

Kuidas on see võimalik, et Artur Eckbaum kasvas nii loogiliselt tulenevateks sammudeks? Kas pole siin taga ühistegevusele andumine koos alatise õppimisvõimega? Kõikjal, kus ta vaid liikus, (Saksamaa, Šveits, Tšehhi, Rootsi, Kanada, USA jne), tundis ta täitumatut huvi ühistegevuse vastu. Markantseim näide on suvekoolitus juba eaka mehena USAs, kus tema kirjatöö ja IQ test olid eeskujulikult rabavad.

Kui meie õpime nendest Artur Eckbaumi järjestikku ülenevatest sammudest ning õpiaktiivsusest, siis tõuseb ka tema sünnikodu NAPSI talu (üks Suure-Kõpu tugevamaid varem) tuhast nagu fööniks, siis tõuseb ka meie ühistegevus nagu fööniks ja siis tõuseb ka Eesti Wabariik tuhast nagu fööniks lind.

MÕTTEID ARTUR EKBAUMI MÄLESTUSKONVERENTSILT

Edu Kuill
Kõpu valla volikogu esimees

Tutvudes Artur Ekbaumi kordasaatmistega ühistegevuse vallas, jääb imestada selle inimese hingejõu suurust. Olid muidugi teised ajad ja olud tänapäevaga võrreldes, aga eks ole olnud ju Eesti maainimesed alati väga tagasihoidlikud ja umbusklikud igasugustes ettevõtmistes. Väga väike osa on alati valmis kaasa lööma uute voolude ja mõtetega. Enamus vajab pikka kaalutlemist ja vaagimist. Nõukogude ajal tehti ühisettevõtmisi ja talguid käsu korras, pidid minema ja kõik, muidu olid vastaline ja võisid karistatud saada. Nüüd aga ühisettevõtmised on vabatahtlikud ja nendes kaasalöömine tähendaks ka oma elujärje paranemist ja mingit kasugi. Kui aga tulemus pole kohe nähtav ja kasulikkus tuntav, ei ole inimesed nii aldid kaasa tulema. Eks ole lisanud Eesti Vabariigi taassünd sellist endassetõmbumist ja omaette nokitsemist veelgi. Ühelt poolt oma enda mõtete teokstegemise tahe, teisalt hirm naabrimehe ees, et püüab mind oma huvides ära kasutada. Mis ma selle eest saan, kui talle appi lähen?

Olles paar aastakümmet oma kodukülast eemal linnamehe leiba teenimas ja elulaadi proovimas, tekkis mõte ja võimalus maale tagasi tulla. Väljavaated maal äraelamiseks polnud just eriti ahvatlevad, aga võimalused ellujäämiseks näisid olevat. Või nagu külamehed meil ütlevad, võimalus nahk toores hoida, paistis olevat. Hirmus himu omi plaane teoks teha oli ka. Uued ajad, uued suunad. Põllumajandus kukkus kolinal kokku, aga olles pärit käsitööliste suguvõsast – puusepad, tislerid, rätsepad, kingsepad – lootsin oma käsitööoskustele ja põllumajanduse asemel turismile. Ja ikkagi oma kodukandi rahvas ümberringi. Tulin. Pole linnas end kunagi päris kodus tundnud. Ikka kogu aeg nagu kellegi pool külas. Korter pole kodu. Pole oma õuegi. Ja siis. Ühtäkki tundsin end hundikutsikana, kes on loomaaias üles kasvanud ja nüüd metsa tagasi toodud. Ma olen ju siit, üks Teie hulgast. Aga ei. Võõristavad pilgud, kahtlevad näod. Ei tea, mis ta hullvaim siia tagasi otsis? Kas ei saanud linnas hakkama? Mida ta siin teha mõtleb? Ühel pool rõõmustavad, aga hästi vanad vanemad, teisel pool lagunevad hooned ja võõristav külarahvas. Tõesti, üksiku, karjast tõugatud hundi tunne oli. Aga uhke tunne oli ka – oma õu, oma hütt, omad mõtted ja plaanid. Nii läks lahti, omaette, üksi.

Tasapisi sai hakatud lähenema ühele, teisele. Tekkis arusaam, et üksi ei jõua kuhugi. Pole endal kõiki tööriistugi ja ilma kohaliku valitsuse abita ka läbi ei saa. Tasapisi võeti omaks. Harjuti. Eks aeg on ka natuke pehmemaks muutunud ja inimesed ühes sellega. Kui uue Eesti alul püüti kangesti rahaga arveldada, ka külas omavahel, siis nüüd tehakse ka jälle tööd töö vastu, abi abi vastu. See näitab, et on tekkinud soodsam pinnas ühisteks tegemisteks ja ühistegevuseks. Ikkagi on Eesti maarahvas säilitanud oma ürgse olemuse koostegemisteks küla kogukonnas. Tahetakse küll elada omaette, aga ohu ja raskuste puhul hoitakse kokku. Vaja on aga siiski head eestvedajat, kes oma vaeva säästmata oskab inimesi ühendada.

Siit minu arusaam Artur Ekbaumi tohutust hingejõust, sisemisest valgusest inimeste kaasamiseks ühistegevusele. Või nagu tema abikaasa on selle sõnastanud: “Ühistegevus oli Artur Ekbaumi elus päike!”. Olgu meie tänapäevase Eesti külades ja eludes rohkem Artureid.

Tänan tähelepanu eest!

HÄÄBUVAST EETIKAST

Atko Viru
TÜ prof emer

Artur Ekbaum (1903-1976) oli minu ämma onupoeg. Mu kavatsus on mõne repliigiga iseloomustada seda suguvõsa. Kuigi ühistegevuse käsitlus pole minu kompetentsuse piires, jõuan selle lähikonda.

Tahan rääkida Napsi talu noorimast perepojast, Arturi vennast Tõnis Ekbaumist (1921-1996). Ta sai kooliõpetaja hariduse ja koha Tallinnas, mis meeldinuks paljudele. Kuid Tõnisele see ei pakkunud rahuldust, sest ta tunnetas endas kutsumust olla maa sool. Ta vahetas Tallinna Kihnu saare vastu. Raskused õpetaja töös saarekesel suurendasid tema sihikindlust: „Ka siinsetest poistest ja tüdrukutest peavad saama haritud inimesed. Ja seda sisuliselt, mitte üksnes dokumendi järgi!“ Tavaliseks said õhtupoolikutel tasuta antud järelaitamistunnid mahajääjatele. Raske oli selgeks teha füüsika ja matemaatika tarkusi. Suurimaks eneseteostuseks luges Tõnis, et oli poisse, kes saanud tema käe all füüsika selgeks, astusid Tartu Ülikooli füüsikat õppima. Neist said füüsikud.

Pärast Kihnut oli ta maa soolaks esmalt Antslas, siis Meegomäel. Kui Meegomäe-Jaani kool lõpetas oma tegevuse, jäi ta koolimajja pensionäripõlve pidama. Tema tervesse elulaadi kuulus suusatamine. Tal oli indu, et kaasa teha Haanja-Võru suusamaraton. Ta pälvis eriauhinna kui ainus puusuuskadel osavõtja.

Tõniselt kuulsin mõtteainet pakkuva ja õpetliku loo. Kui Esimese maailmasõja ajal Saksa vägi vallutas Riia, asuti Eesti lõunaservas looma kaitseliini. Kaevikud kaevati ja traattõkked paigaldati Napsi talu mäerinnakule. Kui sõjad olid sõditud, polnud küsimust kaevikute kinniajamisega. Praegune inimene poleks näinud probleemi ka traattõketes. Okastraati on talus ikka vaja, pealegi oli traat peremehele kuuluval maal. Napsi pererahvas aga vaatas asjale teisiti. Kuigi enam polnud seda riiki ega seda sõjaväge, kes traattõkke rajas, teadis Napsi rahvas, et okastraat on ikkagi kroonu oma. Napsi peremees läks vallavalitsusse ja maksis okastraadi kinni.

Paneme siia kõrvale sovhooside ja kolhooside tehnika äraajamise oma õuele ametimeeste poolt, mäng väikeettevõtetega riiklike käitiste vara omandamiseks, käpa pealepanek asutuste mööblile jm. Kuhu kadus eestlastele omane ausus?

Kui küsisin Tõniselt, kas ta nõutab Napsi talu tagasi kui seadusjärgne omanik, vastas Tõnis: „Mina polnud selle talu pärija.“ Ta pidas silmas perekondlikku kokkulepet. Samas pani Tõnis Ekbaum kõik rattad liikuma, et Marie Ekbaum (1905-2001), tema onupoja Andres Ekbaumi (1896-1944) naine saaks toetusraha kui Vabadussõjast osavõtnu lesk. Tõnis tuhnis dokumentides, uuris läbi paksud raamatud, et tõendus oleks autentne. Marie hakkas saama toetust.

Marie Ekbaum oli Napsist veidi Kanaküla pool paikneva Kerema talu perenaine. Selle talu ostis tema äi Tõnis Ekbaum (1867-1927), Napsi talu perepoegade onu, oma isa, Napsi talu esimese peremehe Andres Ekbaumi (1838-1915) toetusel. Kerema perepoegadest noorima Eduart Ekbaumi (1909-1978, eestistatuna Ennet) viis paha saatus kaugele itta, Magadanini välja ja seal vangilaagri laatsaretibarakki. Tal tuli tõsiselt võidelda Külmkäpa endaga. Ühel helgemal momendil märkas ta, et kõrvalvoodis rögiseb platnoide pealik, hullematest hullem, kelle jaoks oli teiste inimeste elu väärtus null, kes mängis kaarte inimelude peale, kelle kuritahtlikkus ja roimarlikkus pani teised vangid kannatama. Vähkrev inimebard kukkus voodist. Eedi mõtles, et viimane, mis ta saab teha teiste inimeste heaks, on astuda selle kurjuse kehastuse kõrile. Mees, kelle peatsis varitses Vikatimees, mõtles, mida teha inimeste heaks! Eedi lükkas teki kõrvale, küünitas jala üle voodiääre, kuid tõmbas jala tagasi.

„Aga äkki ma ei sure. Kuidas ma siis elan, kui olen inimese tapnud. Mis sest, et sellise, kuid ikkagi inimese," ütles ta endale.

Nendest episoodidest kajastub sügav kõlbelisus. Siit saab aluse eetika, mis on hädavajalik edukaks ühistegevuseks.

ET EESTI ELAKS, TULEB ÜHISKONNA LIIKMEID VÄÄRTUSTADA SENISEST TEIST MOODI

Erno Ilsen
Isamaaliidu Viljandi piirkonna esimees

EESTI POLIITILINE REAALSUS ei väärtusta lapsevanemaid. Elame ühiskonnas, kus kõige väärtuslikumateks liikmeteks ei loeta neid, kes sedasama ühiskonda jätkusuutlikuna säilitavad, vaid neid, kes rohkem tarbivad, kellel on võim ja raha ning kes on seetõttu populaarsed.

Meil on vaja leida midagi, mis väärtustaks ühiskonnaliiget teistmoodi. Eeskuju võiksime võtta loomariigist, kus sama küsimus ammu lahendatud. Nii mesilaste, sipelgate kui hundipere puhul läheb ka kõikide nende elutöö, kellel endal pole järglasi, järelkasvu loovate liikmete ja ka abivajavate noorliikmete toetamiseks. Emamesilane, -sipelgas ja -hunt on isegi teatud privilegeeritud olukorras, neid hoitakse, sest nendest oleneb tulevik. Kõik loomad teavad seda ja need liigid, kes käituvad teistpidi, surevad välja.

MEIL ON LÜKATA-TÕUGATA jäetud just need, kelle eest kogu kari ehk ühiskond peakski kõige enam hoolitsema. Noored ja lastega pered. Kui oled noor või kui sul on lapsi, oled justkui teiste ees süüdi, sest levinud on arusaam, et igaüks peab ise endaga hakkama saama. Kodused naised kui potentsiaalsed tulevased emad jäetakse ilma ravikindlustusest, tudengite õppetoetused vähenevad.

Et sellele nn demokraatia alustalale, mängule „Valijate hääled", alternatiivi ei paista, tuleb muuta selle mängu reegleid. Isamaaliidu Abja osakond tuli suurkogul välja ettepanekuga anda vanemale lapse eest hääl juurde.

Meie demograafilises olukorras on niisugune oluline võimendus, hääl nii isale kui emale, vajalik. Ühiskonnale kolm ja enam last andnud kodanikud on see perekond, kelle eest me Eestis peame võitlema. Just neil peab ka olema kõige suurem õigus otsustada, milline poliitika edasi viib.

Saades laste eest hääli, hakkavad senisest tunduvalt rohkem otsustama 25-50-aastased valijad, kes on kõige elujõulisem ja kõige vähem manipuleeritav valijate grupp. 40-60-aastaselt hakkab häälte arv järk-järgult vähenema, lapsed saavad täisealiseks ja vanemate ühiskondlik aktiivsus langeb. Kodanikel, kellel pole lapsi, on üks hääl, sest nende tehtavad poliitilised eelistused ei ole ühiskonna elujõulisuse aspektist kõige paremad.

NIISUGUSE VALIMISSÜSTEEMI puhul on poliitikud sunnitud muutma oma eelistusi sihtgrupi osas ja populistlike otsuste tegemine riigi ja rahvuse tulevikust mittehoolivatele valijatele meele järgi olemiseks väheneb. Väärtustades lapsi, paraneb ka olukord maal, sest just siin elab rohkem suuri peresid ja nende hääl muutub valimistel arvestatavaks jõuks.

Samas ei pea keegi tundma ennast puudutatuna. Kes tahab, võib käia pea peal, sõita Mercedese asemel raketiga, elada homme New Yorgis ja ülehomme Kuu peal, aga kuni tal ei ole või ta ei kasvata lapsi, saab ta meie ühiskonna elu mõjutada ainult ühe häälega.

Siinset elu-olu määravad need ühiskonna liikmed, kes end selle maaga sidunud ja kes tahavad, et ka nende järglastel siin hea elada oleks. Lastega kodanikud on riigitruumad mitte üksnes sellepärast, et nad kasvatavad otseseid järglasi, vaid ka nende Eestist lahkumise tõenäosus on tunduvalt väiksem.

ILMSELT ON SELLISE valimissüsteemi muudatuse tarvis vajalik muuta ka Põhiseadust. Minnes Euroopa Liitu, seisab meil ju ees referendum Põhiseaduse muudatusteks. Miks mitte siis teha kõike korraga. Sellisel juhul annaks see valimisseaduse muudatus Eesti ühiskonnale ühtlasi pisikese kompensatsiooni ja vajaliku rahvuslikke huve toetava konkurentsieelise teiste Euroopa Liidu liikmesriikide seas.

M Ä L E S T U S K O N V E R E N T S P I L D I S

Mälestusviida avamine ja Napsi talu külastus

Kõpu vallavanem Tõnu Kiviloo ja Jüri Ennet avavad Napsi talu juures mälestusviida.

Eesti ühistegevusaate tänased kandjad kuulamas Tõnu Kiviloo kõnet. Vasakult on pildile jäänud Mati Tamm, Alar Oppar, Agu Kohari, Toivo Univer, Pikkar Joandi ja Asser Murutar.

Napsi talu sissesõidu teel seisavad esiplaanil AÜSi juhatuse liikmed Maire Nurmet ja Valner Krinal, pildil keskel triibulises kasukas Reet-Maris Ennet, taamal fotoaparaadiga AÜSi juhatuse esimees Jaan Leetsar.

Konverentsist osavõtjad vastavatud mälestusviida juures, mis juhatab teed Napsi talu juurde.

Artur Ekbaumi sünnikoha, Napsi talu elamu eestvaade 8.veebruaril 2003. Uksel seisab mälestuskonverentsi mõtte algataja Andres Ehapalu.

Andres Ehapalu Uue-Vainristi talust.

Mälestuskonverents Kõpu Põhikoolis

Vaade Kõpu mõisale, kus praegu asub Kõpu Põhikool ning kus toimus Artur Ekbaumi mälestuskonverents.

Kõpu kirik, millel oli Ekbaumide elus väga tähtis osa ja mis vaatamata Ekbaumide seitsme venna korraga kirikus käimisele ikka veel käigus on.

Konverentsisaali eesruumis oli avatud Artur Ekbaumi elu ja tegevust iseloomustav stend ja väljapanek tema kirjutistest ning raamatutest.

Konverentsist osavõtjad Kõpu mõisa remontimata saalis, mida Kõpu Põhikool kasutas võimlana. Esiplaanil vasakult Jüri O.-M. Ennet, Toivo Univer, Villu Saar ja Jüri Krusealle.

Konverentsi avasõnad ja tervituse ütles Eesti Põllumajandusülikooli õppeprorektor professor Hardi Tullus.

Toronto Eesti Ühispanga tervituse luges ette EPMÜ maasotsioloogia ja ühistegevuse instituudi juhataja dotsent Jüri Krusealle.

Mälestuskonverentsi juhatasid AÜSi juhatuse esimees Jaan Leetsar ja AÜSi juhatuse liige Maire Nurmet.

Ettekandega esineb Artur Ekbaumi vennanaine Reet-Maris Ennet.

Ühisettekande Toronto Eesti Ühispanga arengust tegid Peeter Einola ja Mart Sõrg. Ettekande esitas Tartu Ülikooli professor Mart Sõrg.

Emotsionaalse ettekande mina-meie teemadel tegi Spordiarst & Hingetohter Jüri O.-M. Ennet.

Konverentsi vaheajal olid vestlushoos Jüri O.-M. Ennet, Atko Viru, Asser Murutar ja Pikkar Joandi.

Sõnavõtuga esineb Kõpu valla volikogu esimees Edu Kuill.

Tänane Eestimaa vajab hädasti uusi, noori ja aatelisi ühistegelasi, kes suudaksid sama palju kui omal ajal Artur Ekbaum, kelle mälestus on nüüd tagasihoidliku teeviidaga ära märgitud.

Ü H I S T E G E V U S A L A S E I D A R T I K L E I D

VAHE-EESTI JA EESTI WABARIIK

Andres Ehapalu
Uue-Vainristi talu, ajaloouurija

Vahe-Eestiks nimetatakse metsade ja soode, jõgede ja luhtade ala Pärnust üle Viljandi ja Tartu Peipsi järveni. Siin on olnud palju eraldatud ja võimudele raskesti kättesaadavaid elupaiku. Seetõttu on siin vist inimesed tundnud end vabamalt ja ka lennukamalt mõelnud kui *maisemaa* rõhuvamates oludes. Ehk polegi siis järgnev liiga suur ajalooline uperpall.

Vaadelgem Vahe-Eesti ühte osa Viljandi- ja Pärnumaa piirilt, s.t Ördi, Kikepera ja Kuresoo ning Valgeraba kanti kuni peaaegu Suur-Kõpuni välja Eesti Vabariigi kujunemise ning arenemise seisukohalt. On selge, et iseseisvuse väljakuulutamisele 24. 02. 1918 pidi eelnema ulatuslik areng. Ja selles on üsna kandev kui mitte isegi otsustav osa siitkandi meestel.

Tuletagem meelde, rahvusliku ärkamisaja suurkuju Johann Köler on kasvanud üles Valgeraba serval traditsioonidega Lubjassaare talus. Millise vaimse pagasi ta säält eluks kaasa tõi, seda me päris täpselt ei tea. Võime küll aimata, et rahvusliku meelsuse ja teotsemistahte sai ta lapsepõlvemaadelt. Lõpuks kujunes St. Peterburgi keisrikojas liikuvast talupojast meie ärkamisaegne juhtiv isik. Ja veel enamgi! J. Köler oli meie teise tollase suurmehe C.R. Jakobsoni [1] otsene suunaja ning õpetaja.

Vaimse virgutamise ning talupojarahva organiseerimise alustajatena tegid need mehed võimalikuks tulevase Eesti Vabariigi eelarengu. Pärm selleks tuli metsade ja rabade Vahe-Eestist.

Kahjuks sumbus selline jõuline algus venestamisaja ning kildkondliku nääklemise raskustesse 1890. alguses.

---

[1] CRJ+Kurgja=VE

Uue tõusu isamaatöös võib seostada Tartu renessansi ja üldse Tartu vaimu lahvatamisega ülemöödunud sajandi viimastel aastatel, mil levisid demokraatlikud mõtted ja arenes rahva ühistegevus, leides rakendust jõulises seltsiliikumises. Mõttearengu hoogsus ja korraldusoskuste tõus sai lõpuks omariikluse üsna otseseks ettevalmistuseks. Selle aja juhtivaks isikuks kujunes J. Tõnisson,[2] kellel oli kasutada juba päevaleheks kujunev "Postimees".

Siinjuures ei tohi unustada, et J.T. vaimne isa ja õpetaja oli Villem Reiman,[3] mees kes kasvas Kikepera ja Ördi raba vahel Halliste jõe äärses Pauna talus ning töötas jätkuvalt Vahe-Eesti Kolga-Jaanis. V.R. ja J.T. (muidugi ka paljude teistegi) ühistöö tulemusena küpses eesti rahvas iseseisvumiseks.

Nõnda selgub, et Köleri (1826-1899) ning Reimani (1861-1917) mõjul kujunes meie matsirahvas aateliselt niivõrd tubliks ja organiseerimisvõimeliseks, et omariiklus pidigi sündima! Sedasi loodi iseseisva Eesti vaimsed eeldused mõne Vahe-Eesti mehe juhtiv-viljakal mõjutusel. Nende kasvupinnaks oli palju põlvkondi nimetuid isepäiseid pastlakandjaid metsakolgastes ja soosaartel.

Jääb veel küsida: kas oligi juhuslik eestvedajate tulek Vahe-Eestist? Ja kui oligi, siis on ju ka juhusel oma sügavam tähendus.

Aga see Vahe-Eesti fenomen sünnitas veelgi tegijaid, nüüd aga juba maailmanimega. Suure-Kõpu vallamajas sündinud ja kasvanud Oskar Looritsast (1900-1961) sai lõpuks rahvusvaheliselt tuntud folklorist ja usundiloolane. Meile on ta peale selle uuendusmeelne filoloog, isepäine ajaloo käsitleja, nõtke rahvuspsühholoog, ka luuletaja, följetonist, epigrammimeister ning teravasulgne publitsist. Siinses seoses vaatleme teda kultuurifilosoofina, aga eriti rahvusideoloogina.

Kui värskelt loodud Eesti Wabariigis kippusid vaimsed alused hägustuma, siis sekkus rahvusliku ideoloogia kujundajana noor Oskar Loorits. Sellel rajal, vastu üldist muganemisvoolu sammudes, kujunes temast kirglik eestluse eestvõitleja, kes nõutas meie rahvale eetiliselt puhtaid ja ideerikkaid juhte üldise eetilise taassünni alusel.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Vahe-Eestis kasvanud Loorits rajas meie rahvale tüsedat ideoloogilist aluspõhja.

Suure-Kõpu tagant metsapiirilt Napsi põlistalust põlvnes rahvusvaheliselt hästituntud ühistegelane Artur Eckbaum (1903-1976), [4] kes sai vist juba

---

[2] Temagi T-P veeteelt pärit.

[3] Reimani osa Postimehe omandamisel Karl August Hermannilt oli väga suur.

[4] Olgu märgit tema osalemine 1944.a Eesti Rahvuskomitees riikluse päästmiseks. Veel mainitagu Välis-Eesti kapitalikantsi Toronto Eesti ÜP rajamist ja pikaajalist juhtimist.

emapiimaga ja vanaisa (pärit Kõpu jõeäärsest Karussaare talust) seljasoojusega laia ilma minekuks kaasa talupoegliku talgutöö=ühistöö vaimu. Märkigem, tema isa, Villem, tegeles juhtivalt juba 1918. aastal Suure-Kõpu elektriühistus *(sic!)* ja et Artur ise juba 1923. aastal korraldas Napsi (küla) rehepeksuühistu asju. Selline hää lähtealus koos hilisema Berliini ja Zürichi tippmeeste suunatud haridusega tegid temast mehe, kellele ühistegevus oli päike. Ja see päike kosutas hiljem A.Eckbaumi juhituna tervet Eestit, meie riigi majandusliku aluse, talupidamise kandevõime, tõstmise läbi.

Võib julgelt väita, et Vahe-Eestist sirgunud Eckbaum kindlustas meie rahvale tüsedat tulunduslikku aluspõhja.

Mis siis on selgunud selle poole tosina lõdvemalt või tihedamalt Vahe-Eestiga seotud mehe elutöödest?

Esimesed (Köler, Jakobson) [5] hoolitsesid seni mõisaorjuse paines vaevelnud maarahva vaimse ja ka ainelise virgumise eest. Teised (Reiman, Tõnisson) tegid ju sedasama, aga nüüd juba veidi vabamates oludes ja seepärast ka viljakamalt ehk teisiti: see oli juba üsna otsene ettevalmistus omariikluse sünnile. Kolmandad (Loorits, Eckbaum) püüdsid kättevõidetud Eesti Wabariiki eetiliselt (kõlbeliselt) ja tulunduslikult väärikamale järjele tõsta.

Seega siis on Vahe-Eesti mehed andnud meie ISESEISVUSELE algtõuke, otsese ettevalmistuse ja mitmekülgse arengu. Venestamise ja saksateenimise laugastesse uppimine ehk eestluse kadumine võideti täielikult omaenese jõududega: lihtsalt pandi seljad kokku ja tehti vajalikud asjad ära.

Ja milline kontrast sellele valitseb meil nüüd? Praegused juhid püüavad rahvast kerjuseid teha, lubades roosamannalikku õndsust, kui me aga ainult õpime paremini koogutama. See on ju näkkusülitamine Kölerile, Jakobsonile, Tõnissonile, Reimanile, Looritsale, Eckbaumile ja edasi kogu eestlusele. Nüüd pole ju murdev orjaaeg, mil ellujäämise nimel tuli valetada ja vassida! Ajagem seljad sirgu ja vaadakem eelnimetatud tõeliste aate- ja tegudemeestega samas suunas!

Vaiksel laupäeval,
19. aprillil 2003
Vahe-Eestis
Uue-Vainristi talus

---

[5] Huvitav on märkida, et need kolme põlvkonna esindajad on justkui järgnevad lülid ühises pikas ketis. Nad pole seotud mitte ainult trükisidemetega, vaid ka silmsidemega ja (siiani) veidi oletuslikultki sõnasidemetega.

ÜHISTEGEVUS TÕUARETUSES

Olev Saveli
EPMÜ Loomakasvatusinstituudi professor,
Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu president

Kahekümnenda sajandi Eesti oli agraarmaa. Iseseisva riigi loomine vallandas revolutsiooni hariduses (eestikeelne ülikooliharidus, põllutöökoolide ja tehnikumide võrgu loomine) ja maareform kiirendas väiketalude arvu suurenemist. Tüüpilised olid Eestis loomakasvatustalud. Juba sajandivahetuseks oli selge, et kohalikud põllumajandusloomade ja -lindude tõud vajavad parandamist, nende jõudlus registreerimist ja kontrolli. Ühistegevuse printsiibil asutati kontrollassistentide ringid, tõuseltsid, isasloomade ühiskasutamiseks sugulavad. Tõuaretusalane tegevus oli täielikult ühistegeline.

Ühistegeline süsteem likvideeriti 1947. aastaks. Tõuaretuses tegutsesid riiklikud tõulavad. Õnneks polnud tõuaretus eriti ahvatlev poliitikutele, mistõttu jätkasid paljud tuntud tegelased tööd. Osati ära kasutada Moskva vahendeid väärtusliku tõumaterjali impordiks ning arendati seemendusjaamade süsteem isasloomade efektiivsemaks kasutamiseks ja aretusväärtuse hindamiseks. Kogu tegevus vajas ühist arutelu ja korraldamist. Seetõttu loodi 1960ndatel riiklike tõulavade kõrvale tõuaretusnõukogud eraldi kõikidele loomatõugudele. Need ühis(tegevad)kondlikud organisatsioonid meenutasid endisi tõuseltse. Liikmeteks võisid olla kõik isikud, kes huvitusid selle tõu loomade kasvatamisest või parandamisest ja maksid sümboolset liikmemaksu. Tööd juhtis juhatus ja valitud esimees. Arutati tähtsamaid strateegia ja taktika küsimusi, otsused olid soovituslikud riigiasutusele. Kuivõrd täideviijad olid ka tõuaretusnõukogu liikmed, viidigi ellu enamik soovitusi.

Põhimõtteline erinevus endistest tõuseltsidest oli omandiküsimus. Suurmajandite spetsialistid ja juhid ei olnud omanikud, vaid esindasid riiklikku (sovhoosid) ja nn kooperatiivset (kolhoosid) omandit. Tõukari oli objektiks, kellega õigesti manipuleerides suurendati jõudlust ja sissetulekuid, eriti kui jõuti tõukarjade nimekirja, mis andis õiguse müüa tõunoorkarja N. Liidu teistesse piirkondadesse. Tõumüügi rentaablus ulatus 200–300 %ni, mis tagas paljudes majandites vähemalt 1970ndail suhteliselt hea palgataseme maal. Üha kasvav plaaninõue Moskva poolt kägistas 1980ndail Eesti elanikkonna varustatuse esmatoiduainetega, kuigi piima- ja munatoodang oli 2 korda ning lihatoodang 4,5 korda suurem kui 2002. aastal.

„Laulva revolutsiooni“ ajal hakati arutama, kuidas edasi minna tõuaretuses. Poliitiline väitlus oli suunatud omandi- ja maareformi läbiviimisele, mille eesmärgiks oli lammutada sotsialistlik agraarsüsteem Eestis ja taastada talud. See tähendas 300 suurmajandi likvideerimist, tükeldamist, erastamist, sageli ka „ärastamist“. XX sajandit võibki lugeda „korduvate maareformide sajandiks“, sest vähemalt 3 korda toimus maaomandis 180kraadine pööre. Korduvalt on toimunud lammutamine ---> ülesehitamine. Ehkki Euroopa riike häirisid vaid maailmasõjad, järgnesid seal üksteisele ülesehitamisperioodid. Kellelt küsida lammutamiste hinda Eestis?!

Tõuaretus on oma iseloomult loomaomanikule teenindust pakkuv, sõltumata omandivormist, suurusest või asukohast. Eelistada tuleb territoriaalset teenindusprintsiipi. 1990ndate algusest ongi näide. Rootsi taluliit kinkis iga Balti riigi taluliidule ühe holsteini noorpulli. Kuidas üht sugupulli kasutada, kas talust tallu käies? Väheefektiivne, ainult aretusorganisatsiooni kaudu, mis olid Eestis juba loodud.

Tõuaretuse eraomandile baseeruva organisatsiooni taastamine sai alguse 1989. aastal, mil tõuaretusnõukogude koosolekutel eesti maakarja kasvatajad (EK Selts) aprillis ja linnukasvatajad (ELS) detsembris taastasid oma seltsid. 1990. aastal järgnesid neile lambakasvatajad (ELaS). Kahel seltsil puudus vahepealne riiklik institutsioon või oli, kuid riiklikku vara vähe (ELaS). Veise-, sea- ja hobusekasvatajate organisatsioonidel oli riiklikku vara ja majanduslikku tegevust enam ning reorganiseerimine keerukam. Seetõttu autor käivitas 1990. aasta 10. aprillil põllumajandusministeeriumis avaliku diskussiooni (hiljem veel 15 kohtumist) võimalikest teedest ja vormidest üle-eestilise tõuaretusorganisatsiooni loomiseks. Otsustavaks osutus alles 1992. aasta. Tõuaretusnõukogud lõpetasid üldkoosolekutel oma tegevuse ja samas kogunesid loomaomanikud (talunikud, ühistute ja osaühingute volitatud esindajad) ja sõlmisid aretusühistute (hobusekasvatajad seltsi) asutamislepingud. Valmistati ette põhikirjad ja muud vajalikud dokumendid. Riigiregistrisse kanti need 1993. aasta kevadel. Siin tuleb veel kord rõhutada tõuaretusnõukogude kui kokkukäimise vormi tähtsust, mis kergendas uuenemise protsessi. Suure valge seatõu aretajate juhatus tahtiski seadustada nõukogu kui uut ühingut. Õnneks tõsise diskussiooni ja selgituse tõttu loobuti sellest ning asutati aretusühistu. Augustis 1993 ühinesid tõuaretusühingud Eesti Tõuloomakasvatuse Liitu. Seega on töötanud 10 aastat üle-eestiline ühistegeline organisatsioon.

Üheks keerulisemaks probleemiks kujunesid läbirääkimised Erastamisagentuuriga riigivara tagastamiseks loomaomanikele. Seltside tegevuse järjepidevus loeti katkenuks ja riigivarad kujutasid nõukogudeaegseid

ehitisi, suguisasloomi, spermavarusid jm. Oma tööülesannete tõttu tuli autoril 1970ndatel aastatel tegeleda tähtsamate tõuaretusobjektide ehitamise, varustamise ja riiklike finantside taotlemisega, mis laekusid riigieelarvesse ikkagi tol ajal loomakasvatajate maksustamisest. Ikkagi tuli sõlmida leping, mille alusel maksta 10 aasta jooksul riigile omavahendite arvel loodud varade eest 1,8kordne hind. Samaviisi käituti loomakasvatussaadusi töötleva tööstusega. „Tänu“ sellele kurdame täna aktsiaseltside monopoolse seisundi üle, sest ühistuline osa töötlevas tööstuses on väike. Rahareformijärgne põllumajandustootja oli rahavaene ega suutnud maksta nõutavat summat, mistõttu variisikud „erastasid“ tööstused, mille hiljem müüsid väliskapitalile. Tõuaretusühingud on seni vastu pidanud, kuid ainult tänu toetusele riigieelarvest. Euroopa Liitu astudes tekivad probleemid, sest liidusisene konkurents ainult teravneb. Väikeühingute vastupidavus on ohu all. Kahjuks ohutunne areneb aeglaselt.

Tõuaretuse süsteemi loomise üheks lähtepositsiooniks oli funktsioonide määratlemine ja nende jagamine loomaomanike ning riigi omaks. Vastavalt sellele tuli luua ka organisatsioon, viimasena tulid arvesse isikud. 1991. aastal loodi põllumajandusministri vastutusalas Tõuaretusinspektsioon, kelle ülesandeks jäi seadusloome, kontroll seaduskuulekuse ja riigitoetuse kasutamise üle. Võrdväärne kahepoolne diskussioon oli loov ja edasiviiv. Kahjuks kujunes juhi autoritaarsest juhtimisstiilist tingituna riigipoolne ainuõigus otsustes, mis viis siiski juhi vahetamisele. 2003. aastast inspektsioon reorganiseeriti ja moodustati põllumajandusloomade aretuse osakond Veterinaaria- ja Toiduameti koosseisus.

Kümne aasta jooksul on toimunud ka rida muutusi tõuaretuse organisatsioonis. Saksa eksperdid analüüsisid kolme aasta jooksul veiste aretusühistute tööd ja tegid 1995. aastal ettepaneku liituda. Teoks sai see alles 2002. aasta jooksul. Miks kestis liitumisprotsess nii kaua? Tuleb tunnistada, et saavutatud iseseisvus tundub ohustatuna, kui liituda teise, eriti endast suurema ja seni konkureerivaga. Tegelikult probleemi ei näinud niivõrd loomaomanikud kui tegevjuhid. Ühistu nõukogu liikmed (loomaomanikud) pole sageli piisavalt informeeritud ja manipuleeritavad ohu nimel. Mitu aastat kaotati tegelikult muutuste loogikat eirates. Alustati isikutest, mis vallandas ohutunde ja vastuseisu. Aeg andis siiski arutust, kuid ühistulises vormis kulub otsustustele liialt palju aega.

Ei maksa arvata, et vastupidised protsessid on võimatud. Arusaadavalt kõige iseseisvam on üksikisik, kuid ühistegevust pole. Kui aga ühistegelises üksuses mõned liikmed tunnevad, et nende huvisid kaitstakse vähe või pretensioonikas isik ei pääse „võimule“, ollakse valmis looma kohe uut ühingut. Nii oli hobusekasvatajatega, kes „võimu“ nimel lõid ühe ja eesti hobuse nimel veel kaks ühingut. 2002. aastal oli periood, kus

mõni hobusekasvataja oli korraga vähemalt kolme hobusekasvatajate ühingu liige. Sageli jäi mulje, et hobuse taustal õigustati kärajate tahet. Protsessi passiivseks toetajaks oli riigi institutsioon isikute sobimatuse tõttu. Peamiseks käivitavaks teguriks oli ikkagi lootus saada riigitoetust. Siit võib teha ühe kindla järelduse, et põllumajandustootjate nõrk majanduslik kindlustatus ei võimalda finantseerida piisavalt ühistegevust ja loob aluse sõltuvuseks riigitoetusest, millega edukalt manipuleerivad ametnikud. Selle kinnituseks võib tuua ka sea- ja linnukasvatuse katsejaamade sulgemise Kehtnas.

Miks õnnestus luua üle-eestiline tõuaretuse organisatsioon?

- Esmane eeldus oli, et välistati poliitiline lähenemine liikmelisusele. Seda „haigust“ tunnistamata põevad seda senini põllumajandustootjaid ühendavad erinevad liidud. Tootjate ühishuvi on materiaalne kindlustatus. Üksmeele puudumist on edukalt ära kasutanud poliitikud ja ametnikud.
- Teisena tuleb märkida tegevuse territoriaalset printsiipi, millega tagatakse kõikide loomaomanike võrdväärsus Eestis.
- Kolmandaks, tegevuse iseloom on teeninduslik.
- Neljandaks põhjuseks tuleb lugeda loomakasvatajate varasemat ühistegevuse kogemust.

Ühistegevuse laienemine Eestis on seotud probleemidega:

- puudub motiiv ühistegevuseks;
- tootmisprotsessi juhtimiseks on ühistegeline juhtimine aeglasem aktsiaseltsidest;
- jätkuv usaldamatus, mis tekkis erastamisprotsessi probleemidest;
- omandivormide vastandamine;
- meeleldi delegeeritakse kõrgema astme ühendusele ebameeldivaid kohustusi, materiaalseid õigusi mitte;
- tööstusettevõtete kuuluvus pankadele (välisinvestoritele), mistõttu need erastavad loomakasvatuse ettevõtteid, mujal maailmas vastupidi;
- segadus liikmeks olemises ühistegevuse erinevatel tasanditel.

KOHALIK OMAVALITSUS – KUI POLIITILISE ÜHISTEGEVUSE VORM

Kaspar Kaugija
EPMÜ MST magistrant

Kohalik omavalitsus on poliitiline ühistegevuse vorm, mille ülesanded ja kohustused on kajastatud Kohaliku omavalitsuse korralduse seadusega.

Kohalik omavalitsus rajaneb järgmistel põhimõtetel:

1) kohaliku elu küsimuste iseseisev ja lõplik otsustamine ja korraldamine;
2) igaühe seaduslike õiguste ja vabaduste kohustuslik tagamine vallas ja linnas;
3) seaduste järgimine oma ülesannete ja kohustuste täitmisel;
4) valla- ja linnaelanike õigus osaleda kohaliku omavalitsuse teostamisel;
5) vastutus oma ülesannete täitmise eest;
6) tegevuse avalikkus;
7) avalike teenuste osutamine soodsaimatel tingimustel.

Omavalitsuse peamiseks eesmärgiks on oma eelarve vahendeid kasutades arendada enda hallatavat piirkonda. Omavalitsuste eelarved on erineva suurusega, samuti on erinevad piirkonna suurused, rahvaarv, geograafiline asend ja ettevõtluse arenguaste. Üldistavalt võib öelda, et mida kaugemal elutegevuse keskmest ehk nn tõmbekeskustest omavalitsusüksus asub, seda väiksemaks nad muutuvad ja samuti vähenevad oluliselt nende kasutada olevad eelarve vahendid. Mida väiksem on aga eelarve, seda raskem on täita kõiki vajalikke funktsioone ning samuti teostada majanduslikku ja sotsiaalset ühistegevust omavalitsuse territooriumil.

Üheks võimalikuks variandiks eelarve suurendamisel on kahe või mitme omavalitsuse ühendamine, mis tagaks eelarve mahu kasvu ja ühtlasi ka majandusliku potentsiaali suurenemise. Omavalitsusüksuste liitmine eeldaks väljakujunenud selgepiirilist ja ajaloolise keskuse olemasolu. Oluline on, et kehtima hakkaval ühtsel omavalitsusüksusel oleks võimalikult ühtne majandusruum ja võimalikult kompaktne infrastruktuur (sest kogu infrastruktuuri ei pruugi saada ühendada, midagi peab ikkagi dubleerima). Ära ei tohiks ka unustada olukorda, kus piirkonna elanikud omavad üksteisega tihedaid sidemeid ning valitseb ühtekuuluvustunne.

Ühe võimaliku näitena võiks tuua Kilingi-Nõmme linna, Saarde valla ja Tali valla ühendamise. Saarde vald on Kilingi-Nõmme linna ümber rõngas vald ja juba olemuselt on need kaks omavalitsust tihedalt seotud. Saarde vallavalitsus asub Kilingi-Nõmme linnas ja tänu sellele on valla elanikud harjunud omavalitsusega suhtlema linna territooriumil.

Ühinemisel on ka teatud ohud, mida tuleb arvestada ja mis võivad muuta näiliselt kasuliku kahjulikuks. Nii näiteks võib tekkida niinimetatud ääremaastumine, kus elanikud hakkavad kolima keskusele lähemale. Tühjenema hakkavad külad ja selle tagajärjel hakatakse sulgema maakoole ja raamatukogusid. On oht, et kohaliku elanikkonna ja omavalitsuse vahelised sidemed nõrgenevad ja võimalik, et suureneb ka bürokraatia.

Siinkohal peab nentima, et näiteks Tali vallas, mis oleks otstarbekas liitmisel ühendada Kilingi-Nõmme ja Saarde vallaga, on selged märgid ja tendentsid, et laste arv väheneb ja arvutuslikult läheb 2005. aastal kooli ainult üks laps. Siin tuleks teha ebapopulaarne otsus ja Tali põhikool sulgeda või muuta ta algkooliks. On selge, et needki vähesed lastega inimesed kolivad kohe linna.

Probleemiks võib kujuneda ka uue omavalitsuse nimi. Kui eelkirjeldatud ühinemine toimuks, siis missugune võiks olla uue omavalitsusüksuse ühine nimetaja. Kas näiteks Kilingi vald või hoopis Saarde vald keskusega Kilingi-Nõmme, mis ei ole aga seadusega lubatud.

Nagu näha võib tekkida probleeme ainuüksi nime pärast. Lisaks asjaolu, et Kilingi-Nõmmele omistati linna staatus 1938. aastal ning seoses sellega on linnainimestel maaelanike omast erinev identiteeditunne.

Nendel kolmel omavalitsusel on näiteks üks surnuaed, mida ei ole otstarbekas hallata kolmel omavalitsusel korraga. Seda teeb üks neist, kuid vajalikud investeeringud objekti haldamiseks leidsid Kilingi-Nõmme ja Saarde ühistelt, sest eraldi poleks ühe omavalitsuse eelarve vastu pidanud. Sellise ühistegevuse viljana valmis kabel, mille ehitusmaksumuseks kujunes 500 000 kr. Kuna Tali vald soovis ka projektis osaleda, aga nende eelarve oli ikkagi ääretult väike, siis nende panuseks jäi ca 10 000 kr maksev WC.

Omavalitsusel on oma territooriumil teisigi kohustusi, milleta ei suudaks eksisteerida normaalne ühiskond. Üheks kohustuseks on olmejäätmete äravedu elanikkonna juurest. Igal omavalitsusel ei ole olmejäätmete ladustamise kohta ja selle pärast tuleb jällegi jõud ühendada, et suudetaks tagada vähene reostusaste ja olla vähem kahjulikud ümbritsevale keskkonnale. Omavalitsusüksused on loonud kommunaalettevõtted, mida nad ise haldavad ja millede olemasolu on hädavajalik. Kommunaalettevõtete tööde hulka kuulub talveperioodil lumekoristus. Olmejäätmete

hoidla asub antud piirkonnas Saarde valla territooriumil ja seda kasutavad nii valla kui ka linna elanikud, mis on selge märk sellest, et koos on lihtsam nii majanduslikult kui ka materiaalses mõttes tegeleda selle haldamisega. Kahe omavalitsusüksuse kommunaalettevõtte ühendamine tooks kaasa majanduslikult suurema kokkuhoiu nii personali kui ka tehnika ja transpordi osas. Otstarbekas oleks prügimajanduse kõrval arvestada ka võimalikku tekkivat kasutegurit joogivee ja kanalisatsiooni valdkonnas. Vesi ja kanalisatsioon on läbi aegade olnud valulapseks enamustes omavalitsusüksustes, sest sinna investeerimine on väga pikaajaline ja nõuab suuri summasid. Ühe väikese valla eelarve ei võimalda aga teha vajalikke investeeringuid.

Kilingi-Nõmme linn ja Saarde vald moodustasid ühiselt sihtasutuse Saarkunda, mille põhieesmärk oli otsida rakendust kohapealsetele pikaajalistele töötutele, eesmärgiga tuua nad kodudest välja ja laiendada nende silmaringi ning aidata uute töökohtade leidmisel. Lisaks aidata Kilingi-Nõmme linna ja Saarde valla pensionäre nende toimetulekul, lüüa kaasa linna ja valla heakorraüritustel.

Saarkunda töö lisaülesandeks olid koostöös Pärnumaa Kodukandiga jätkata eelmisel aastal alustatud ülemaakondliku grupiga Külavanemate Koolituse mitmepäevaseid õppemooduleid. Nõustada kohapealseid elanikke ja tööandjaid tööseadusandluse alalt. Aidata soovijail koostada vajalikke elulookirjeldusi ja aidata neid sisestada näiteks personaliotsingu firmade kodulehekülgedele. Aidata koostada töölepinguid ja muid töö leidmisega seoses olevaid dokumente.

Saarkunda kaudu ja kaasabil said omale ajutise töö **32** inimest. Teiste tööandjate juurde suutis Saarkunda ajutiste lepingute alusel suunata tööle ja elatist teenima **5** töötut. Põhiliselt heakorratöödel töötati ühiskondlikus korras **2 303** töötundi. Tasulisi teenuseid osutati **1017** töötundi ja seeläbi teeniti kokku **29 306** krooni.

Täiendavalt teenitud summasid kasutas Saarkunda suuremalt jaolt annetusteks kohalikele omavalitsustele täiendavate sotsiaaltoetuste maksmiseks. Ülejäänud raha kulus töövahendite korrastamiseks ja nendele tagavaraosade ostmiseks. Koolituste eest tasusid koolitusi tellinud seltsid.

Kahjuks keelati uue tööturuseaduse kehtestamisega kohalikel seltsidel tegeleda tööturuteenuste pakkumisega ilma sellekohast litsentsi omamata. See oli suureks takistuseks Saarkunda senisel töösuunal, kus põhirõhk oli töötute teavitamisel kohalikul turul vabade töökohtade olemasolust. Samuti on uue kehtestatud seadusega keelatud igasugune kohapealne töövahendus ja erialane koolitus nii teoorias kui praktikas.

Samuti võeti kohalikelt omavalitsustelt ära hädaabitööde korraldamise õigus, ometi oli Saarkunda oma tegevuskavades arvestanud ka selle töösuunaga.

Kokkuvõtteks

1. Ennetamaks ees ootavat tööpuuduse suurenemist maal, oleks tarvis koolitada eelkõige eraettevõtjaid. Lootus, et kuskil keegi maapiirkonda oluliselt töökohti loob ja palgalisi tööle võtab, on väga vähe tõenäoline. Ainsaks võimaluseks maapiirkonnas on luua ise endale töökoht. Saarkunda kahjuks omapoolset panust sellel teemal enam anda ei saa, kuna uus kehtima hakanud tööturuseadus kohati lausa välistab mittetulundusühingu tegelemise tööhõivesektoris. Saarkunda, sihtasutusena seevastu, peab tulevikuks leidma uusi nüansse, kuidas aidata kohalikus piirkonnas oma elanikke.
2. Selliste mittetulundusühingute nagu Saarkunda ellukutsumine on toimunud väga õigel ajal. Inimeste arusaamad peavad muutuma ja suhtumine ellu tuleb muuta positiivseks ning emotsionaalseks. Hoogustada tuleks läbi selliste mittetulundusühingute ka külavanemate koolitust, sest külades on väga tähtsal kohal just ühe või mitme olulise isiku (nimetame teda külavanemaks) positiivse vaate kujunemine ümbritsevasse keskkonda ja sealhulgas ka omavalitsusse.
3. Kahjuks pole kõigil inimestel kodus võimalik kasutada arvuteid ja internetiühendust, kust võiks tulla oluline osa infost. Läbi projektide ja taotluste on võimalik mõned infopunktid välja ehitada ja muuta külaelu intensiivsemaks. Neis punktides võiks näiteks olla informatsioon selle kohta, millised kohalikul turul tegutsevad firmad otsivad tööd ja samuti kes inimestest otsivad tööd. Aidata elanike harituse taseme tõstmisele kaasa. Mida kõrgem on kogukonna harituse tase, seda suurem tõenäosus on neid juhtida õigetele radadele ja aidata kaasa elujärje parendamisele. Kuid kõiki neid küsimusi saab märgatavalt lihtsamalt lahendada, kui inimesed ja erinevad institutsioonid teevad omavahel koostööd ja lähtuvad seejuures ühistegevuse põhimõtetest.

VÕRUMAA MASINAÜHISTU TÖÖST

Jaan Liiv
Võrumaa Masinaühistu juhatuse liige
Janek Mustmaa
Võrumaa Masinaühistu tegevdirektor

Tänapäeva põllumajanduslik tootmine ei ole mõeldav kaasaegsete masinate ja tehnoloogiate kasutamiseta. Eesti põllumajanduses on praegu veel valdavalt kasutusel suurtootmisest pärinev tehnika, mis on aga amortiseerunud ja moraalselt vananenud ega võimalda korraldada kaasaegset tulutoovat tootmist. Uus kaasaegne põllumajandustehnika on kallis ja selle muretsemine käib peretaludele üle jõu. Uue põllumajandustehnika ostmine on jõukohane eeskätt üksikutele suurtootjatele.

Lahenduseks oleks kaks võimalust:

- peretaludel pöörduda teenuse saamiseks uut tehnikat omavate suurtootjate või teiste ettevõtjate poole. Antud juhul määrab masina omanik teenuse hinna. Omaniku eesmärgiks on teenuse arvelt kasumi saamine ja see läheb masina omanikule. Teenuse taotleja saab vähe kaasa rääkida teenuse hinna osas. Samuti ei ole sellise lahenduse korral tagatud vajaliku töö tegemise õigeaegsus.
- Talupidajad asutavad ühistu. Muretsevad ühiselt vajalikud masinad ja korraldavad nende kasutamise töövõtu korras, esmajoones liikmete ja teiste soovijate vahel. Antud juhul määravad teenuse tasu ja masinate kasutamise korra ühistu liikmed, kusjuures põhieesmärgiks ei ole kasumi saamine, vaid ühistu liikmete õigeaegne ja kvaliteetne teenindamine.

Võrumaa talupidajatel kujunes tõsiseks probleemiks rohusöötade tootmise mehhaniseerimine.

Suurtootmises moodustas talvistest rohusöötadest olulise osa silo, mille valmistamine oli hästi mehhaniseeritav. Suurtootmises kasutati põhiliselt Saksa DV-st sisse toodud E-tüüpi rohukoristusmasinatel baseeruvat tehnoloogiat. Märgitud masinate baasil moodustati töögrupid. Normaalselt toimivas töögrupis oli tavaliselt 9 traktorit ja liikurmasinat ning masinate teenindamiseks ja silo valmistamise korraldamiseks vajati 10-12 inimest. Peale selle olid vajalikud suuremahulised silohoidlad.

Talupidamise tingimustes on taolise tehnoloogia kasutamine raskendatud. Suurtootmises senini kasutusel olnud E-tüüpi rohukoristusmasinad

on amortiseerunud. Samuti on väiketootmises raske moodustada hästi toimivat töögruppi ja korraldada häireteta selle tööd, kus ühe masina või töötaja tööst väljalangemine põhjustab töö seiskumise.

Tingituna eeltoodust moodustas Võrumaa taludes põhilise osa talvisest rohusöödast hein. Kuna heina tootmine on töömahukas ja heina kvaliteet sõltub suuresti ilmastikust ning esinevad suured toiteainete kaod, saadi paljude tegurite koosmõju tulemusena heina näol madala kvaliteediga sööt. Tuli hakata otsima talviste rohusöötade tootmiseks uusi tehnoloogilisi lahendusi, millised sobiksid väiketootmisele. Selleks osutus rullsilo valmistamise tehnoloogia. Rullsilo valmistamiseks ei ole vaja suurt ja tehnoloogilises protsessis jäigalt seotud masinate ja inimtööjõu hulka. Rullsilo valmistamise tehnoloogia kasutamine on mobiilne, võimaldades heintaimed koristada varases arengufaasis, mil nende toiteainetesisaldus on kõrge. Tagame silo kõrge kvaliteedi ja hea söödavuse. Jääb ära silohoidlate ehitamine. Töögrupi koosseisus oleks kolm traktorit koos vastavate masinatega (niiduk, rullpress, kiletaja) ja kolm traktoristi.

Kuna silotootmise masinad on kallid, otsustati talupidajate poolt muretseda neid ühiselt, asutades selleks masinaühistu. Võrumaa Talupidajate Liidu poolt kutsuti kokku 1995. aasta detsembris ühistu asutamise eelkoosolek, millest paluti osa võtta talupidajatel, kes sooviksid ideega kaasa tulla.

Masinaühistu asutamise idee leidis eelkoosolekul osalejate heakskiidu ja moodustati algatusrühm, kes asus korraldama ühistu asutamisega seoses olevaid küsimusi.

Algatusrühm valmistas ette asutamiskoosoleku (koostas asutamislepingu ja põhikirja projekti). Asutamislepingule kirjutasid alla kõik asutajaliikmed ja arutati läbi põhikirja projekt.

Algatusrühm kutsus 16. veebruaril 1996. aastal kokku masinaühistu asutamiskoosoleku. Koosolek võttis vastu põhikirja, valiti 5-liikmeline juhatus ja 3-liikmeline revisjonikomisjon. Juhatuse liikmed valivad enda hulgast esimehe, kes korraldab juhatuse tööd. Iga liikme osamaksu suurus oli 1000 krooni. Peale selle tasus iga liige 3000 krooni sihtotstarbelisteks kuludeks. Praegu on ühistul 63 liiget. Ühistu igapäevast tööd juhib palgaline tegevdirektor. Ühistu liikmete üldkoosolek määrab arengusuunad, tegevuse strateegia ja tööde tegemise järjekorra ning otsustab tulude kasutamise. Seega on Võrumaa Masinaühistu klassikaline euroopalik ühistu, kus igal liikmel on võrdsed õigused küsimuste otsustamisel ja võrdsed kohustused ühistu ees.

Võrumaa Masinaühistu tööks oli algaastail silovalmistamise korraldamine. Liisinguga muretseti rohusilo valmistamise masinad (niiduk Kverneland

Taarup TA-338-R, ruloonpress Orkel 1202, kiletaja Kverneland UN-7512) ja traktor MTZ-820. Märgitud masinate baasil moodustati töögrupp (3 inimest). Kuna sileerimistööde maht suurenes, siis 1997. aastal muretseti ka teine komplekt silomasinaid. Tööks vajalikud traktorid renditi tööperioodiks. Alates 1996. aastast oleme valmistanud aastas 3000-8500 rulli silo.

Rullsilo valmistamise tehnoloogia ühistuline rakendamine võimaldas:

- valmistada silo õigeaegselt;
- korraldada tööd operatiivselt;
- valmistada silo, tegemata kulutusi silohoidlate ehitamiseks;
- vähendada tootmis- ja säilituskadusid;
- valmistada silo ka väikestelt pindadelt väiketootjatele ja hobitalunikele.

Kuna silovalmistamine on lühiajaline töö, otsustasid liikmed Võrumaa Masinaühistu tegevust laiendada. Muretseti hooned ja kohaldati need ümber vastavalt vajadustele.

Praegu on Võrumaa Masinaühistu tegevusaladest liikmetele teenuste osutamine ja tegevuse toetamine alljärgnevatel aladel:

- määrdeaine ost-müük;
- väetiste ja taimekaitseainete ost-müük;
- teenuste korras masinate ühiskasutamine;
- masinapargi ja põllutööriistade tehniline teenindamine ja remont (välja arvatud litsentseeritavad tööd);
- põllumajandustehnika, sh tagavaraosade ost-müük;
- ühistu liikmetele mitmesuguste vajaminevate materjalide ja kaupade hankimine;
- oma liikmete õiguste kaitsmine põllumajandusliku tootmise ja turustamise alal;
- oma liikmetele ühistegevuse koolituse korraldamine;
- oma liikmetele teabe ja abi andmine varustus- ja turustusalastes küsimustes;
- põllumajandus-, loomakasvatus- ja aiasaaduste tootmine, kokkuost, töötlemine, müük ja vahendus.

Põhilisteks tulukamateks teenusteks on:

- rullsilo valmistamine;
- seemnete puhtimine (2002. aastal puhiti 220 tonni);
- mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite müük;

- mullaharimistööd (kündmine, kultiveerimine);
- põllumajandustarvikute müük;
- mineraalsöötade ja söödasegude müük.

2002. aastal ostis Võrumaa Masinaühistu rohumaade uuendamiseks heinaseemnete otsekülviku UN-7942. Otsekülviku kasutuselevõtmine võimaldab märgatavalt kiirendada rohumaade uuendamist. Otsekülvikuga on võimalik uuendada rohumaid ilma vana kamara ümberkünnita, hävitades selle glüfosaatidega. Märgitud rohumaa uuendusviis on eriti oluline õhukese huumuskihiga muldadel. Samuti võime külvata vähem umbrohtunud kamarasse täiendavalt heinaseemneid (eeskätt liblikõielisi).

Tegevuse mitmekesistamise ja laiendamise tulemusena on aasta-aastalt suurenenud käive, ligikaudu kümme korda esimese tööaasta käibega võrreldes.

Kokkuvõttena võime märkida, et talupidajate ühistegevuse teel on võimalik muretseda kaasaegset põllumajandustehnikat ja korraldada selle kasutamist ning tagada talupidajatele soodsamat varustamist põllumajandustarvikutega.

PÕLVAMAA HOIU-LAENUÜHISTU ARENG 2000-2003

***Uno Silberg**, majandusdoktor*
Tartu Ülikool, Eesti Põllumajandusülikool

Sellest on möödunud terve sajand, kui Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi esimehe Jaan Tõnissoni eestvedamisel 22. juunil 1902. aastal asutati Tartu Eesti Laenu- ja Hoiuühisus. Eesti rahvuslikud krediidiühistud aitasid eesti põllumehi ja maainimesi baltisakslaste juhtimisel olevate pankade mõju alt vabaneda. 1939. aastaks tegutses Eestis 218 krediidiasutust, neist üks keskpank, 174 ühispanka ja 43 laenuhoiukassat, mis kokku moodustasid 95 % pankade üldarvust (Silberg, 2001, 58). Ühistegevus on olnud Eestis ulatuselt ja osatähtsuselt suurim vabal tahtel kujunenud rahvuslik omaabisüsteem. Nõukogude perioodil toimunud ühistegeliste krediidiasutuste sundriigistamise tulemusena jäi hoiu-laenuühistute (HLÜ) süsteem viiekümneks aastaks varjusurma. Alles põllumajandusreformi järgselt hakati aastatel 1992-1993 taas HLÜsid asutama, kuid kümne

aasta jooksul on moodustatud vaid 10 uut HLÜd, nendest ainult kolm peale 1999. aastat.

Käesoleva artikli eesmärk on analüüsida Põlvamaa Hoiu-laenuühistu kui ühe noorema HLÜ tekkimist ja arengut ning näidata HLÜ süsteemi jätkusuutlikkuse kitsaskohti tänases Eesti Vabariigis. Põlvamaa HLÜ alustas 2000. aasta aprillis hoiu-laenuühistu moodustamist ning 30. augustil 2000. aastal toimus 50 asutajaga asutamiskoosolek. Kokku toimus asutamisprotsess 9 kuud, mille raskeim osa oli kokku saada 200 000 krooni osakapitali (Virt, 2002). Alates 2001. aastast on Põlvamaa HLÜ Eesti Hoiu-laenuühistute liidu liige.

Põlvamaa HLÜ on kahe ja poole aastase majandustegevuse tulemusena jõudnud arvestatavale viiendale kohale Eestis tegutsevate HLÜde reas. Esimest kohta hoiab Loo HLÜ, olles 01. märtsi 2003 seisuga oma 36,408 miljoni krooni suuruse bilansimahu ja 23 miljoni kroonise laenujäägiga suurim. Järgneb Kehtna HLÜ 7,302 miljoni krooni suuruse bilansimahu ja 5,501 miljoni kroonise laenujäägiga, Leie HLÜl on vastavad mahud 4,631 ja 3,743 miljonit, Maaelu Edendamise HLÜl 4,329 ja 3,978 miljonit ning Põlvamaa HLÜl 2,465 ja 1,973 miljonit krooni (joonis 1).

Joonis 1. Eesti Hoiu-laenuühistute Liidu liikmete bilansimaht ja laenujääk 01.10.2002 ja 01.03.2003 seisuga (tuhat krooni).

Allikas: *(Eesti Pank).*

Enim on kasvanud ajavahemikus 01. oktoobrist 2002 kuni 01. märtsini 2003 Põlvamaa HLÜ bilansimaht, ehk 1,29 korda ning laenujääk 1,17 korda (joonis 1). Kambja HLÜl kasvas bilansimaht ja laenujääk 1,1 korda ning Maaelu Edendamise HLÜl 1,06 korda. Teistel jäi bilansimaht üldiselt samaks ja Leie HLÜl hoopis vähenes.

Ka liikmete arvult on Põlvamaa HLÜ tõusnud kolmandale kohale Leie HLÜ ja Kehtna HLÜ järel. Põlvamaa HLÜ alustas 50 liikmega ja on pidevalt suurendanud oma liikmete arvu, omades märtsi lõpuks 2003. aastal 202 liiget (joonis 2). Kahe aasta jooksul on lahkunud kokku vaid 5 ühistu liiget, mis näitab Põlvamaa HLÜ usaldusväärsust. 2001. aastal lahkusid 4 liiget, kaks asusid elama teise piirkonda ja ei näinud vajadust jääda liikmeks ning kaks ei saanud teatud põhjustel laenu ja lahkusid. 2003. aastal lahkus üks inimene raske majandusliku olukorra tõttu.

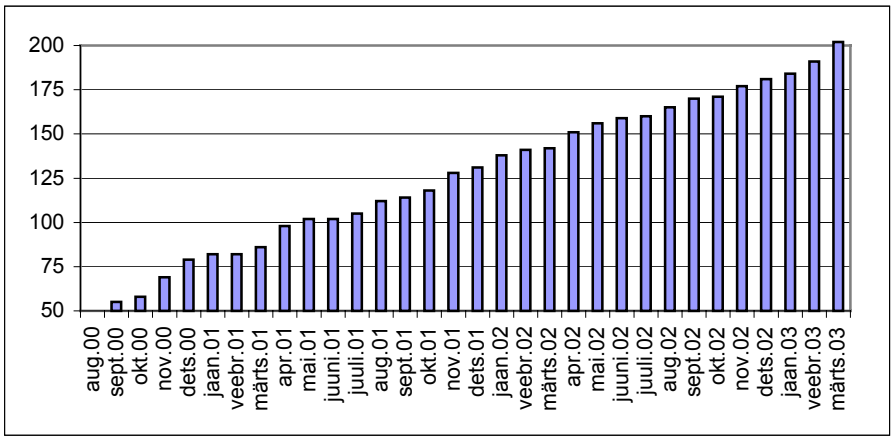

Joonis 2. Põlvamaa HLÜ liikmete arv kuu lõpuks.

Allikas: *(Põlvamaa 2003).*

HLÜde ja Põlvamaa HLÜ ressursid on olnud samal ajal piiratud ning kaasatud on vaid valitsuse ja välisabi ning oma liikmete hoiuseid, kuna Hoiu-laenuühistute seadus keelab otseselt mitteliikmete (avalike) hoiuste kaasamise. Samuti on HLÜdes hoiustelt makstavad intressid tulumaksustatavad erinevalt kommertspankadest. Kuid vaatamata sellele on toimunud Põlvamaa HLÜs hoiuste kasv alates ühistu asutamisest ning iga tegevusaastaga on suudetud kaasata juurde uusi hoiuseid (joonis 3). Veebruari lõpuks 2003 oli hoiuseid juba üle 831 000 krooni ja märtsi lõpuks 2003 oli juriidiliste ja eraisikute hoiuseid kokku 997 000 krooni. Alates 2003. aasta algusest on Põlvamaa HLÜs hoiuste maht ületanud senise valitsuspoolse abi, mis on vaid ligi kolmandik väljalaenatava ressursi mahust.

2002. aasta 31. mai seisuga oli keskmise hoiuse suuruseks 21 600 krooni ja keskmiseks laenuks 21 316 krooni. Juba 30. novembri 2002 seisuga oli keskmiseks laenuks 17 591 krooni ning keskmiseks hoiuseks 30 838 krooni ja 28. veebruariks 2003 keskmiseks laenuks 18 788 krooni ja keskmiseks hoiuseks 28 694 krooni. Kuus töödeldakse keskmiselt 7-8 uut laenu ja umbes sama palju laenusid tagastatakse.

Vajadus väikelaenude järele on ca 300 000 krooni ulatuses suurem, kui on tänane Põlvamaa HLÜ hoiuste maht ja laenuressurss. Eelistatud on laenu saamisel juba varasemad ühistu liikmed, kui nende laenutaotlused on HLÜle jõukohased. Laenuriski minimeerimiseks laenatakse meelsamini väiksemaid summasid 5 000 kuni 20 000 krooni vahel. Laenatakse erinevate eluvaldkondade ja tegevuste rahastamiseks, näiteks hammaste parandamisest, õppemaksu tasumisest kuni elektriliinide taastamiseni. Läbi väikelaenude on kasvanud jälle liikmeskond ja Põlvamaa HLÜ saab seeläbi tegeleda oma põhitegevusega: laenata oma liikmetele ja hoiustada nende sääste.

Joonis 3. Põlvamaa HLÜ väljastatud laenud, valitsus- ja välisabi ning hoiused 2000-2003 (tuhat krooni).

Allikas: *(Põlvamaa 2003).*

Põlvamaa HLÜ areng ja senine elujõulisus näitavad HLÜ süsteemi jätkusuutlikkust, millele ootaks valitsusepoolset mõistmist ja kaasaaitamist. Eestimaa erinevates regioonides on puudus väikelaenudest ja inimeste toimetulek on seeläbi piiratud. Tuge ja toetust on vaja nii uute HLÜde tekkele kaasaaitamiseks kui olemasolevatele laenuressursi suurendamiseks. Paraku on HLÜde teket ja arengut püütud seni Eesti Vabariigis tahtlikult või tahtmatult piirata, mida võib iseloomustada mõne alljärgneva punktiga:

- Poliitiliste kokkulepete puudulikkus HLÜde asutamisele kaasaaitamiseks ja olemasolevatele laenuressursi suurendamiseks.
- Seaduste vastuolulisus – HLÜde laenuressurss on piiratud ja nad tohivad kaasata vaid oma liikmete hoiuseid ning hoiustelt makstavad intressid on tulumaksustatavad.
- Eeltoodust tulenevalt väheneb maapiirkondade elanike ja ettevõtjate isetoimetulek, mis toob kaasa sotsiaalsete pingete suurenemise, regionaalse ja majandusliku arengupeetuse ning vajaduse suurendada riigieelarvest eraldatavaid abivahendeid tekkinud tagajärgede leevendamiseks või likvideerimiseks.

Ettepanekud

- Muuta või täiendada HLÜde kohta käivat seadusandlust ning likvideerida seeläbi kommertspankade konkurentsieelised HLÜde ees.
- Aidata kaasa uute HLÜde tekkele ja arengule nendes maapiirkondades, kus on kas kommertspankade tegevuse või tegevusetuse tõttu normaalne laenutegevus häiritud ning on ilmnenud suur vajadus väikelaenude järele regionaalseks isetoimetulekuks.
- Lubada HLÜde asutamine ka (väike)linnades ja kaaluda regionaalsetel kaalutlustel väiksemate ja keskmiste kohalike omavalitsuste kaasamist HLÜde tegemistesse koos võimalusega astuda HLÜ liikmeks.

Kasutatud kirjandus

1. Eesti Panga poolt koostatud HLÜde koondbilansid 2002-2003.
2. Põlvamaa HLÜ tegevusaruanded ja raamatupidamisbilansid 2000-2003.
3. **Silberg, U.** Agraarpoliitika. TÜ Kirjastus 2001, 385 lk.
4. **Virt, H.** Põlvamaa Hoiu-laenuühistu. Ühistegevus Eesti Vabariigis 5, 2002, lk. 78-79.

TALUPIDAJAD KUI ETTEVÕTJAD JA ÜHISTEGELASED LAIENEVAS EUROOPAS

Kaul Nurm
Eestimaa Talupidajate Keskliidu peadirektor

Kõige paremas mõttes ettevõtja on see, kes vastutab toote eest äriideest kuni tarbijani. Ta võtab enda kanda ka kõik äririskid, mis kaasnevad toodete tootmise või turustamisega. Ka talunikud on minu arvates ettevõtjad, vähemalt see osa neist, kes võtavad osa vastutusest põllumajandussaaduste töötlemise ja turustamise eest. Tavaliselt teevad nad seda läbi oma osaluse ühistutes, osalevad ühistu juhtimises. Ühistud vastutavad ohutu ja kvaliteetse toidu valmistamise ja müümise eest. Tõsi, tegemist on siiski jaotatud vastutusega, kus lõppkokkuvõttes lasub vastutus ohutu ja kvaliteetse tooraine tootmise eest ühistu liikmetel – taluperedel.

Kui jätta otseturustatavad ja nišitooted kui väikese turuosaga tooted kõrvale, siis traditsiooniliste põllumajandussaaduste edukas müük saab toimuda üksnes suurte kaubapartiide olemasolu korral. Hästiorganiseeritud ühistegevuse puhul on see võimalik. Kui suured peavad aga olema tänapäeval kaubapartiid, et konkureerida kapitaliühingutega? Ilmselt väga suured. Seega üks või isegi mõnikümmend talunikku üksi selliseid koguseid kokku ei saa. Seda on aga võimalik saavutada ühistegevuse vahendusel.

Viimasel ajal oleme Euroopa talunike suurfoorumitel palju rääkinud globaliseerumisest ja multinatsionaalsetest, talunikele mittekuuluvatest aktsiaseltsidest ja kompaniidest. Meie ühine mure on seisnenud selles, et taolised talunikele mittekuuluvad ettevõtted hakkavad järjest enam ja enam saavutama mõjujõudu Euroopa turgudel ning dikteerima Euroopa talunikele tooraine kokkuostuhindu ja ostutingimusi. Müües neile oma tooraine, ei osale talunik enam töötlemisprotsessis ja seetõttu ei saa vastutada ka töötlemise ja müügiprotsessi eest ning lõpuks muutuvad üksnes traktoristideks (sulasteks) multinatsionaalsetele ettevõtetele.

Eestlastel on saatuse tahtel tulnud olla sulasteks omaenese talus mitmetel erinevatel ajalooetappidel (mõisate ajal olime sulasteks mõisnikele, nõukogude ajal olime sulasteks kolhoosidele ja sovhoosidele). Üksnes esimese iseseisvusperioodi ajal said eesti talunikud maitsta peremehe (ettevõtja) rolli. Kahekümne iseseisvusaasta jooksul ei ehitatud üles üksnes tuhanded Eesti talud, vaid ka tugevad talunikele kuuluvad ühistud

ja keskühistud. Iseseisvuse taastamise järel ei tagastatud Eesti talunikele nendele kuulunud ühistute vara tooraine töötlemiseks, vaid toiduaine-tööstus privatiseeriti lääne ekspertide soovitustel valdavalt talunikele mittekuuluvatele kapitaliühingutele.

Vastutus toiduahelas jagati kaheks. Raske oli rääkida Eesti tarbijatele Eesti toidust, kui kapitaliühingutele kuuluvad ettevõtted hakkasid väljast tooma odavamat tooret ja segama seda Eestis toodetud toorainega. Talunikel seevastu puudus mehhanism, kuidas mõjutada hindu. Analoogsed protsessid toimusid ka teistes Kesk- ja Ida-Euroopa maades, k.a Lätis ja Leedus. Põllumajandussaaduste kokkuostuhinnad dikteeriti valdavalt kapitaliühingute poolt. Kasumid osaliselt küll reinvesteeriti töötleva tööstuse ettevõtetesse, kuid suures osas viidi need toiduahelast välja omanike taskutesse. Taas sattusime sulaserolli. Veelgi enam, paljud talunikelt tooret kokkuostvad firmad on asunud Eestis, ja ilmselt ka mujal, talunikke kevaditi krediteerima sisendite ostul (väetised, seemned, kemikaalid jms), sidudes neid kohustusega müüa sügisel toodetud saak samale ettevõttele. Näiteks mitmed erameiereid pakuvad farmeritele liisingu või laenu korras lüpsi- ja jahutusseadmeid ning seovad laenud kohustusega – müüa kogu toodetud piim nendele.

Niiviisi on Eesti talunikud võetud topeltlõa otsa: dikteeritud tingimused ja hinnad nii sisendite ostul kui väljundite müügil. Sisend- ja väljundhinnad kalkuleeritakse kapitaliühingute poolt nii, et talunikul ainult suure vaevaga hing sees püsiks ja ta jõuaks lepinguid täita. Kasum, mis talunike ühise tegutsemise tulemusena võiks jääda nende endi kätte, libiseb kapitaliühingute omanike taskusse. Arvestuste ja eksperthinnangute alusel viidi Eestis 2002. aastal toiduahelast välja omanike taskutesse ca 500 milj EEKi aastas ehk 32 milj eurot. Iga-aastased põllumajanduse otsetoetused ja SAPARDi toetused kokku moodustasid ligilähedaselt sama suure summa. Sellises rollis ei saa me rääkida enam talunikest kui ettevõtjatest.

Kujunenud olukord viis uutele arengutele. Talunikud mõistsid, et toiduahela poolitamise tulemuseks on küla vaesustumine. Mida aeg edasi, seda rohkem hakkab eesti talunikus välja lööma ettevõtjavaim ja tahe olla ettevõtja. Paljud eesti talunikud on juba koondunud ühistutesse. Kõige jõudsamini on arenenud ühistegevus piimasektoris. Kogu Eestis toodetavast piimast ostetakse ühistute poolt kokku, töödeldakse ja turustatakse 35 %. Leidub ka selliseid ühistuid, kes ei ole suutnud veel investeerida oma meierei ehituseks, kuid siiski koguvad oma liikmete piima kokku ning peavad hinnaläbirääkimisi erinevate meiereide vahel. Taoline ühistu tüüp eksisteerib ka liha- ja teraviljasektoris.

Paljud talunikud on leidnud ka iseseisvalt oma tee. Nad töötlevad ise oma toorme ja ka turustavad valmistoodangu ise või omavad häid turustuslepinguid. Eriti levinud on see suuremate aiandustootjate puhul, kuid ka piimasektoris. On asutatud Piimakäitlemistalude Ühing, kes varustab oma liikmeid teabega töötlemisest ja turustusest.

Järjest enam esineb juhtumeid, kus kandidaatriikides on toiduainetööstuse ettevõtted ära ostnud praegused EL liikmesriikide talunike ühistute tütarettevõtted. Suhetes meie talunikega käituvad nad analoogselt eelkirjeldatud kapitaliühingutega. Tekib küsimus, kas on siin tegemist praeguste EL liikmesriikide talunike vahelise kokkuleppega ja eesmärgiga võtta seeläbi kandidaatriikide turud ja töötlemisettevõtted oma kontrolli alla? Eestist võib leida näiteid nii liha-, piima-, teravilja- kui ka metsasektoris, kus turule on tulnud Rootsi ja Soome talunikele kuuluvad ettevõtted. See protsess tõenäoliselt hoogustub veelgi peale Euroopa Liidu laienemist, sest kapitali vaba liikumine annab sellele täiesti rohelise tee. Võib ju tõepoolest arutleda nii, et pole vahet, kas kandidaatriikide talunikud on sulasteks omaenese talus multinatsionaalsetele talunikele mittekuuluvatele ettevõtetele või Lääne-Euroopa talunike ühistulistele ettevõtetele. Töötlemise ja turustamise kaudu teenitava kasumi viivad maalt välja ju mõlemad.

Kandidaatriikide poolt vaadatuna asi siiski nii ei ole. Oleme ju olnud konkurentideks samade ettevõtete ostmisel ja iga ostetud ettevõte ahendab ühistute võimalusi jõuda oma töötleva tööstuse omamiseni. Oleme kohanud ka praeguste EL liikmesriikide talunike tütarettevõtete ostusurvet meie ühistutele kuuluvatele ettevõtetele.

Eelnevast tulenevalt ennustan, et taoline olukord pingestab suhteid praeguste liikmesriikide talunike ja kandidaatriikide talunike vahel. Lisaks sellele, et EL kavatseb maksta senistele liikmesriikide talunikele rohkem toetusi kui kandidaatriikide talunikele, viivad lääne talunikud kandidaatriikidest välja ka töötlemise ja turustamise kasumi ning kontrollivad seejuures ka hindu ja turge.

Kandidaatriikide talunikud näevad veel teistki ohtu eneste jaoks kasvamas. CAPi meetmete kärpimise tulemusena talunike arv Euroopas väheneb veelgi. Samas hoitakse kandidaatriikides “ühtse põllumajanduspoliitika” abil tootmise tulukus madalal. See tagab ühtlasi ka madala maa hinna. Kas on see tee sillutamine Lääne-Euroopa farmeritele ida suunas? Kas suudame vastu panna nende maaostusurvele? Ainuüksi piimakvoodi müümisest saadud raha eest on neil võimalik osta Kesk- ja Ida-Euroopa maadest maid ja ettevõtteid? Kas satume niiviisi ettevõtjarollist jällegi sulaserolli?

Oleme Euroopa talunike kongressidel otsinud siiani nii Lääne- kui ka Ida-Euroopa farmerite solidaarsust ja ühtekuuluvust. Kas seda on aga võimalik jätkata situatsioonis, kus ühed talunikud on muutumas sulasteks teistele? Meil ei ole mingisugust põhjust arvata, et Lääne-Euroopa talunike ühistutele kuuluvad tütarettevõtted on meile paremad peremehed kui farmeritele mittekuuluvad kapitaliühingud.

Ka kandidaatriikide talunikud soovivad saada ettevõtjateks selle sõna kõige paremas mõttes. Võrdsetel alustel partnerlus võiks olla tulevase Euroopa talunike ühistöö juhtidee. Üksnes kokku hoides ja koostööd tehes, olles ettevõtjad, suudame me vastu seista multinatsionaalsetele ettevõtetele ja säilitada Euroopa turud Euroopa farmeritele.

Kokkuvõtteks kutsun kõiki üles arutelule, kas on võimalik luua uuenevas Euroopas riikidevahelisi ühistuid võrdsetel alustel (Arla Foods`i või Iirimaa näitel), kus ühistute liikmeteks on erinevate riikide talunikud. See looks situatsiooni ja rahulolutunde, kus võime rahumeeles töötada ja elada, teades, et su kolleeg naaberriigist ei püüa sinu kulul liugu lasta.

Riikidevahelist ühistegevust Euroopas peaks olema võimalik koordineerida COGECA tasemel. Selles põllumeeste ühistegevust koordineerivas organisatsioonis oleme me kõik võrdsed partnerid. Ilmselt oleks vajalik koostada tegevusplaan konkreetsete sammude astumiseks.

Olen veendunud, et rahvusvaheline ühistegevus võiks olla üheks abinõuks farmerite solidaarsuse kindlustamisel. Võiksime rääkida siis talunikest kui ettevõtjatest kogu Euroopas, mitte ainult Lääne-Euroopas, kus talundus ja ühistegevus on saanud järjepidevalt areneda. Kui ühinenud Euroopa eesmärkideks on rahu ja solidaarsus Euroopa erinevate riikide ja rahvaste vahel, siis peaks see motoks olema ka Euroopa talunikele. Kõik tahavad olla ju peremehed (ettevõtjad) omal maal. Kui nad seda saavad, on see kõige kindlam rahu tagatis, kui ei, siis ei tule rahutusi kaua oodata. Balti rahvaste ajalugu võib seda kinnitada.

AADETE JA MAJANDUSHUVIDE SEOSTEST

Jaan Leetsar
Majandusdoktor

Kokkuvõte

Mitmed Eesti uurijad on Eesti Wabariigi iseseisvumise põhjuste ja protsesside käsitlemisel rõhutanud maarahva aadete ülimuslikkust majandushuvide ees. Näiteks Mart Laar on kogumikus *Nimed marmortahvlil* kirjeldanud 1918. a ebaõnnestunud mobilisatsiooni järgset olukorda lausega: "Nii ei jäänudki Eestil üle muud, kui loota vabatahtlikele, kelle usk Eesti iseseisvuse võimalikkusesse kogu rahva kaasa pidi tõmbama." (Nimed marmortahvlil, lk 4, 2002). Tegelikult ei lootnud tollane Eesti Asutav Kogu niivõrd eesti rahva aatelisusele, vaid rakendas mitmeid sunni- ja mõjutusmeetodeid. Sisuliselt ei ole olulisi muudatusi meie hinnangutes oma riigile, aadetele ja majandushuvidele toimunud ka tänapäeval. Kui aastatel 1918-1920 loodi Eesti Vabariik eestlust ja aateid kandvate riigijuhtide oskusliku tegevuse tagajärjel, siis tänapäeval on riigijuhtide tegevust mõjutanud "raha võim" ning aated on osutunud jällegi teisejärgulisteks.

Võtmesõnad: majandushuvid, aated, eestlus, maareform, talud, mõisad, maaelu areng

Artikli eesmärk ja metoodika

Käesoleva artikli eesmärgiks on selgitada maarahva aatelisuse ja majandushuvide seoseid ning tegureid, mis nende vahekordi mõjutavad. Majandushuvide ja aadete seoste põhjalikum tundmine aitab meil paremini mõista olemasolevaid protsesse ning kavandada ka meetmeid käimasolevate protsesside-arengute mõjutamiseks. Artikli eesmärgiks ei ole analüüsida Vabadussõja nn tehnilist teostust ja kulgu, vaid leida seoseid ja võtmelahendeid Eesti jätkusuutlikkuse tagamiseks XXI sajandil. Autor pidas artikli kirjutamisel eesmärgiks mitte niivõrd lahenduste leidmist kui Eesti omariikluse arengu seisukohalt oluliste küsimuste-probleemide tõstatamist kaasaegses kontekstis. Artikli meetodiks oli vaadata ajas sadakond aastat tagasi ja kõrvutada toonast olukorda tänapäeva Eesti võimalike arengutega.

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi 2003. a Riigikogu valimistel sai erakond Isamaaliit, kes eriliselt rõhutas Eesti rahvuslikke huve, ainult 7,3% valijate häältest (www.vvk.ee). Teised erakonnad, mis samuti tähtsustasid Eesti omariiklust ning kutsusid rahvast üles ütlema Euroopa Liiduga ühinemise referendumil "EI", ei saanud isegi valimiskünnist ületavat (5%) häältekogust. Võitjateks osutusid aga need, kes lubasid oma valimispropaganda ajal iga inimese majanduslikku olukorda parandada (Keskerakond, Eestimaa Rahvaliit, Reformierakond). Valimistel uue erakonnana esinenud Res Publica loosungiks oli "vali kord". Tulemused (28 kohta Riigikogus) näitasid, et valijad pooldavad selget ja ühemõttelist valitsemist. Kerkib küsimus, kas "kõva käe" või mõisnikust ülemvalitseja ihalus on meie geenides või millega on üldse tegemist? Teisalt selgus valimistel, et Eesti rahvuslikke huve eelistab materiaalsetele huvidele ainult 1 inimene 14st. Lisaks näitasid 2003. aastal tehtud uurimused gümnaasiumide lõpetajate hulgas, et tervelt 85% meie noortest eelistab inglise keelt eesti keelele. Kas sellest saame järeldada, et Eestis on kindlalt esiplaanil jällegi isiklikud majandushuvid, mitte rahvuslikud huvid ja aated?

Diskussioon

1. Maaküsimus kui Vabadussõja võtmeprobleem

12. novembril 1918 otsustas Eesti Ajutine Valitsus luua vastloodud Eesti Wabariigi kaitseks võõrvägede vastu regulaarväe vabatahtlikkuse alusel. Toonased riigijuhid lähtusid tõenäoliselt endi vaadetest ning ilmselt arvasid, et ka kogu eesti rahvas on seesmiselt tugevalt aateline ning tuleb üksmeelselt Eesti Wabariigi iseseisvust relvaga kaitsma. Paraku see nii ei olnud. Rahva reageering üleskutsele oli äärmiselt passiivne. Vabatahtlik mobilisatsioon ebaõnnestus täielikult. Siinkohal tuleks meil esitada mitmeid küsimusi – miks ei kuuletunud eesti rahvas oma juhtidele, miks jättis Eesti Wabariigi saatus rahva ükskõikseks ja osavõtmatuks, miks ei peetud vajalikuks minna sõtta oma riigi püsimise eest? Nendele küsimustele püüame allpool vastust otsida.

Õnneks sai noore Eesti Wabariigi juhtkond kiiresti aru oma naivismist ja idealistlikust vaimustusest ning võttis kasutusele sunnimeetodid. Esiteks prooviti sundmobilisatsiooni. 24. novembril 1918 kuulutati välja sundmobilisatsioon Virumaal, mida 29. novembril laiendati kogu Eestile. Rahva tüdimus ja lootusetus oli aga sedavõrd suur, et oodatud 25 000 mehe asemel tuli kokku ainult 12 000 meest ja neilgi ei olnud mingit tahtmist Eesti Wabariigi eest võidelda. Mart Laari andmetel tundus suurele osale rahvast, et suurele Venemaale pole väikesel Eestil võimalik vastu seista,

mistõttu üritati sõjategevusest igal võimalikul juhul ka kõrvale hoida (Nimed marmortahvlil, lk 4, 2002). Viru rindele saadetud 2500st mehest deserteerus koos neile väljajagatud relvadega 1500 ja ühtekokku mobiliseeritud 12 000st mehest pagesid metsa pooled.

Õige pea selgus, et nii vabatahtlik kui ka sundmobilisatsioon kukkusid armetult läbi. Eesti rahvast ei huvitanud Eesti Wabariigi iseseisvus ja saatus. Rahval polnud sisuliselt usku ka oma riiki ja valitsusse. Lisaks tõstis pead ka siseriiklik opositsioon. 8. detsembril tunnustas Vene Rahvakomissaride Nõukogu Eesti Töörahva Kommuuni. Nõukogude Vene väed alustasid 22. novembril kallaletungi Narvale, seejärel vallutati Vasknarva, Võru, Jõhvi, Rakvere, Tapa ja Tartu. Läti punaste küttide kätte langes Valga. 17. detsembril algasid bolševike organiseeritud rahutused Tallinnas. Punaväe pealetung ähvardas kukutada verisulis Eesti Wabariigi.

Keeruliseks kujunes olukord Saaremaal, kus bolševike õhutusel algatati aktiivne kihutustöö eeskätt kohalike mõisnike vastu. Seejuures levitati osavalt väärarvamust, nagu töötaks Eesti Ajutine Valitsus käsikäes mõisnikega. Tundes teravat maapuudust, ootasid saarlased pikisilmi mõisate jaotamist rahvale. Kuna see aga sõja tõttu venis, siis loodetigi rohkem bolševike abile. 16. veebruaril algas Kuivastus mäss, mis levis varsti Saaremaale. Vastuhakkajate eesmärgiks oli kohalike mõisnike hävitamine, kelledest mitmed ka tapeti. Mässu mahasurumiseks lähetati Saaremaale suurtükilaeva “Lembit” komandör J. Klaar, kelle käsutusse anti 132 jalameest ja 110 ratsanikku, ning kes ülestõusu ka paari kuu jooksul maha surusid (Eesti Vabadussõda – II, lk 18-19, 1939). Saaremaa kujunes omamoodi teiseks riigisiseseks rindeks. Saaremaa sündmustest saame teha ühe olulise järelduse – Saaremaa rahva jaoks ei olnud esimesel kohal Eesti kui iseseisva rahvusriigi saatus ja aated, vaid puhtmateriaalne huvi saada oma pere elatamiseks maad.

Olukord oli enam kui kriitiline. Sai selgeks, et isamaalik retoorika eesti rahvast oma riigi kaitsele ei tõsta ning sõjaväelaslike sunnimeetodite kõrval tuleb kiiresti kasutada ka teisi, alternatiivseid võimalusi rahva mobiliseerimiseks.

2. 1919. aasta maaseadus rahvusriigi alusena

Detsembris 1918 võeti Eesti Ajutise Valitsuse poolt vastu põhimõtteline ja Euroopas mõneti pretsedenditu otsus: **anda tasuta maad nendele, kes võitluses vaenlase vastu osutavad erilist vahvust**. Seda kavatseti teha suurmaaomandi sundvõõrandamise kaudu. Eesti Wabariik kasutas osavalt ära rahva ammuse maajanu ja vaenu balti-saksa mõisnike vastu.

5.-7. aprillil valitud Asutav Kogu pidas tähtsaimaks sotsiaal-majanduslikuks uuenduseks maareformi läbiviimist. Lubades sõjaväkke astuvatele talunikele maad ja vabanemist mõisnike ikkest, taastus osaliselt rahva usk Eesti Ajutise Valitsuse ning Asutava Kogu vastu. 1919. aasta algul käivitus massiline mobilisatsioon. 16. veebruariks 1919 oli mobiliseerituid juba 24 738. Pärast Asutava Kogu deklaratsiooni "Eesti riiklikust iseseisvusest" vastuvõtmist (19.05.1919), mis toetas maareformi põhimõtteid, kolmekordistus mobiliseeritute arv kiiresti ja ulatus 25. maiks 74 506 meheni. Oktoobris 1919 oli sõjaväe toidul üle 81 300 inimese (Eesti Vabadussõda – II, 1939).

Saaremaa ja ka sisemaa rahva meeleolud olid endiselt paljuski mõisate jagamise küsimuses umbusklikud. Rahvale kindlustunde andmiseks võttis Asutav Kogu 10. oktoobril 1919. aastal vastu ***maaseaduse***. Seaduse kohaselt võõrandati riigi maatagavara loomiseks kõik Eesti Vabariigi piirides olevad mõisad ja maad koos põllumajandusliku inventariga, välja arvatud üksikud erandid (kirikumõisad, linnade, teadusasutuste ja heategevate ettevõtete maad). Seaduse § 21 kohaselt said esimeste hulgas maad: *1) kodanikud, kes Eesti vabastussõjas väerinnal iseäralikku vahvust on näidanud, 2) sõdurid, kes vabastussõja võitluses vigastatud, 3) vabastussõjas langenud sõdurite perekonnad, 4) sõdurid, kes vabastussõjas tegevusest vaenlase vastu osa võtnud, silmas pidades tegevuse kestust.* Seega lubati maad praktiliselt kõikidele, kes sõjast osa võtsid – Jorh Aadniel Kiir välja arvatud. Taluperenaised ajasid metsast ja redust välja kõik oma mehed ja pojad ning nad saadeti sõtta – sõtta lubatud MAA nimel. Lühikese aja jooksul kasvas Eesti regulaararmee ligi 100 000 meheni. *Maaseadus* oli eeskätt poliitiline akt, mis tõi rahva sõjaväkke ja mis sellega kindlustas ka Vabadussõja võidu.

Eesti Wabariik täitis oma lubaduse. Pärast sõda riigistati umbes 1100 mõisa, kokku 2,3 milj ha maad, sealhulgas 1,07 milj ha põllumaad, 0,8 milj ha metsa ja 0,43 milj ha soid (EE – 6, lk 77). 1919–1939 rajati üle 54 tuhande uue talu ja tuhanded talud said maad juurde. Eestis oli 1939. aastal kokku 140 000 talu, seega elas maal vähemalt 500-600 tuhat omanikustaatuses inimest.

Maad omasid need, kes seda ise harisid ja kes selle kaudu oma peret ka ülal pidasid. Eesti põlisrahvas seoti maaga ning maa omamise kaudu kindlustus ka Eesti Vabariigi iseseisvus ja sõltumatus. Ühistegevuse riiklik toetamine 1930ndatel aastatel teenis sisuliselt samu eesmärke. Ühistuliste keskorganisatsioonide riikliku eelistamise kaudu tõrjuti turult välja maarahva jaoks ebaotstarbekad vahendajad ning ka kapitalil põhinevad äriühingud. See oli väga selge ja üheselt mõistetav maaelu-

poliitika, mille eesmärgiks oli Eesti kui rahvusriigi iseseisvuse ja majandusliku sõltumatuse kindlustamine.

3. Maareformi tulemused taasiseseisvunud Eestis

Põige minevikku oli vajalik, et mõistaksime paremini praeguses Eesti ühiskonnas toimuvaid protsesse. Viimasel kümnendil toimunud maareformi ei rakendatud eesti rahvusest peremeeskihi taastamise eesmärke silmas pidades. Samuti ei seatud sellega selgeid poliitilisi eesmärke peretalude taastamiseks, kuigi maarahvas seda oma 26. märtsil 1993. aastal toimunud Põllumeeste kongressil taotles ja deklareeris. Eesti taasiseseisvumise perioodil oli ka poliitilisi erakondi (näiteks Eesti Maa-Keskerakond), kes taotlesid uue maakorralduse läbiviimist ning maade ümberkruntimist, pidades silmas olemasolevate talude ja ka tulevaste talupidajate vajadusi. Kahjuks Riigikogus selliste ühisotsusteni ei jõutud. Seekord said määravaks jällegi meie majandushuvid – pärimise kaudu tagasi saadud maa müügi kaudu hõlptulu teenimine. Poliitilised jõud olid sisuliselt endiste maaomanike majandushuvide kammitsas ning ei suutnud leida Eesti rahva ühishuve rahuldavat lahendit, mis oleks ühitanud maatootmise maa omamisega ehk viinud Eesti riigi eesti rahvuslust toetavate peretalude tekkele. Maa tagastamine endistele omanikele, kes elasid enamasti linnades või välismaal, ei toetanud tegelikult ei rahvuslust ega ka aateid. Maast sai ostu-müügi objekt, mitte elu alus peretalude ja omanikekihi tekkeks.

Majanduslikult on mõistetav, miks Eesti Vabariik ei ole teinud maa müügil ka tõsiselt arvestatavaid piiranguid välismaalastele – nii õnnestus tagastatud maa omanikel, kes ei mõelnudki talu taastada, maa müügi pealt rohkem teenida. Täna loodame, et Euroopa Liiduga liitumise järel maa hinnad veelgi tõusevad ning me hakkame maa müügi pealt veelgi rohkem teenima.

4. Taasmõisastumine, kas teadlikult suunatud protsess?

Tulenevalt liberaalsest majanduskorraldusest ning maa müügi piirangute puudumisest, mis ühitati ka eraisikute äriliste huvidega, oli sajandivahetusel suur osa “magusamatest” maadest saartel ja rannikul juba välismaalaste omandis. Jüri Adamsi andmetel kuulus välismaalastele sel ajal umbkaudu rohkem kui 1700 erineva suurusega maatükki. Peale selle olid paljud välismaalased kümnete kaupa üles ostnud pankrotiohus põllumajanduslikke osaühinguid koos nendele kuuluvate masinate, loomade ja farmidega. Näiteks 2002. aastal, kui pankrotistus afgaan Jagub Haidary ainuomanduses olev Rapla meierei (AS Rapla Dairy),

selgus, et tema sisulises omandis on koguni kümme endist osaühingut, sisuliselt karjamõisa (Maaleht, 18. dets 2002). Riigikogu endise liikme, maaelu komisjoni esimehe Ants Käärma sõnul oli meie maafond 2002. aasta alguseks juba omanike vahel ära jaotatud ning peretalude jaoks polevat enam midagi alles jäänud. Ajakirja MaaMajandus andmetel oli 2002. a Eestis juba hulgaliselt iirlastele, hollandlastele, soomlastele, inglastele ja veel teistegi maade kodakondsetele kuuluvaid suurmajandeid. Seda peeti isegi soovitavaks, sest välismaalastel olevat piisavalt raha maa ja loomade ning inventari ostmiseks. Eesti maarahvast nähti tulevikus ainult palgatöölise rollis. Loogiline, et Brüsselis müüdi samal ajal Eesti põllumajandusettevõtteid koos mitme tuhande hektariliste maalahmakatega. Samal ajal ei olnud paljudel tõsistel talunikel võimalik maad oma majapidamiste laiendamiseks juurde saada, uute talude rajamisest rääkimata.

Uusmõisastumise protsess hoogustus 1995.-96. aastal. Viimastel aastatel on see märkimisväärselt kiirenenud. Maa müügi keelustamisest välismaalastele sai poliitiline farss. Kuna mõne välismaalase omandis on juba mitmeid mõisu, siis on loomulik, et egas meie “hallparunid” ei taha kehvemad olla. Lisaks välismaalastele on mitmed neist saanudki maal olulise konkurentsieelise ning asutanud mõisasarnaseid, paljude palgatöölistega maamajandusettevõtteid. Ka meedia propageerib kapitalistlikku suurtootmist ning suurmajandeid (vt näiteks MaaMajandus nr 3 2003). Nii ongi väikesearvuline suurmaaomanike kiht hakanud tasapisi valitsema vaese enamuse üle. Nende kätte kontsentreeruvad maa, kapital ja tööjõud. Käivitunud on protsessid, mille tulemusena on oht, et maaühiskond kihistub ülemäära, ettevõtlikel inimestel on vähe võimalusi väike- ja keskmiste ettevõtete asutamiseks, noored lahkuvad maalt, maarahvas vananeb ning maa-asulad slummistuvad.

Tundub, et maarahva enamus ei saa praegu käimasolevatest protsessidest niisamuti õigesti aru nagu Eesti Vabadussõja ajalgi. Mõnes mõttes on olukord isegi arusaamatu, kuid mitte loogilise seletuseta. Kui omal ajal võideldi mõisnike vastu ja sooviti mõisatelt maad saada oma peretalu jaoks majanduslikel eesmärkidel, siis 2003. aasta Riigikogu valimistel hääletas maarahva enamus nende erakondade poolt, kelle poliitika tulemusena on Eestis käimas taasmõisastumise protsess. Ka nüüd toimus see majanduslikes huvides. Ühed lootsid, et suurmaapidamiste arengule kaasa aitamise kaudu kindlustavad maapered ennast tasuva tööga. Teised lootsid maa tagasisaamise ja selle edasimüümise kaudu rikastuda. Ainult väikene osa taotles maad talu taastamiseks, seega seisnes tema majandushuvi maa harimises ja selle kaudu elatise

teenimises. Mõlemal juhul olid esiplaanil selgelt majandushuvid, aatelised taotlused ja omariikluse ideaalid aga kindlalt teisejärgulised.

5. Peretalude areng on peatunud

Kui enne taasiseseisvumist 1988 – 1992 ja veel paar aastat pärast iseseisvumist peeti Eestis oluliseks peretalude taastamist, siis alates 1995.-1996. aastaist on poliitilised ja sotsiaal-majanduslikud tingimused peretalude arenguks ahenenud. Lõviosa riiklikest ja eurotoetustest on suunatud suurmaapidamiste toetamiseks. Järgmised valitsused ei ole teinud eelistusi rahvuskultuuri ja eestlust kandvatele struktuuridele – peretaludele ja ühistutele. Luues küll näiliselt võrdsed võimalused arenemiseks kõikidele majandusvormidele, toetatakse tegelikult mõisalaadsete suurettevõtete arengut. Kui suurettevõtted saavad 80-90% riiklikest otsetoetustest, siis väikestele peretaludele jääb summaarselt 4-5 korda vähem ressursse. Loomulikult omavad nad sama arv kordi väiksemaid võimalusi ka arenguks.

Samas on selgeks saanud, et peretalude hääbudes kaob maalt ka *peremees* koos oma "talupojatarkusega". Tundub, et Tartu Põllumeeste Liidu soovitus (avaldati Kuku Raadio maaelusaates 2003. a algul) väiketalunikele, müüa oma tehnika, maa ja karjad suurtele ning minna nende juurde töölisteks, oli vähe läbi mõeldud. Sisuliselt oli tegemist üleskutsega maarahvale, minna mõisnike juurde odavaks tööjõuks, seega taastada maal umbes samasugune olukord kui sada aastat tagasi. Vihkamist ja vastandamist oli maaühiskonnas seejuures palju. Mitte kuidagi ei taha "suured" anda eluõigust peretaludele. Seevastu väiketalunikud võitlevad vihaselt ka oma olemasolu eest. Ühist keelt ei ole leitud ka Eesti Põllumajandus-Kaubanduskojas (EPKK), kus osapooled on esindatud. Ka seal leiavad väiketalunikud end olevat olukorras 1 : 3.

On arusaadav, et juba looduse poolest ei ole suured väikestega võrdsed. Suurte arvates sujub koostöö peretaludega ilmselt hästi ainult siis, kui nemad olukorda dikteerivad – saavad 80% toetustest, mõjutavad endi huvides seadusi, jaotavad riiklikke otsetoetusi, tootmiskvoote jne.

Kokkuvõte

1. Maareformidel (k.a maa natsionaliseerimine kolhooside loomise eesmärgil 1940.a) pole kunagi olnud puhtmajanduslikke eesmärke. Eesmärgid on poliitilised ja toimuvad mingi grupi (feodaalid, mõisnikud, maakapitalistid, talunikud) huvides. Ühiskonnas muutuvad seejuures

oluliselt omaniku- ja tootmissuhted, rahavood ning reeglina ka riigikord.

2. Eesti Wabariigi sünnil ei olnud määravaks mitte niivõrd rahvuslikud aated ja isamaa-armastus, vaid maarahva unistus saada oma pere elatamiseks maad ning vabaneda mõisnike ikkest. 85 aastat tagasi olid riigitüüri juures aatelised inimesed, kes pärinesid maarahva hulgast ning kelle tarkade otsuste baasil lõi Eesti rahvas oma riigi. Eesti rahva ürgset maajanu ja majanduslikku surutist ära kasutades tekitati Eestis arvukas ja põhiliselt eestlastest koosnev omanike-peremeeste kiht. See omakorda kindlustas Eestile majanduse ja rahvuskultuuri arengu ning tagas ka iseseisvuse. Eesti rahvas vabanes mõisamoonaka seisusest ning hakkas peremehena omal maal ise enda elu üle otsustama.
3. Globaliseeruvas maailmas kontsentreeritakse kapital ka maal. Eesti XXI sajandi alguse liberaalses poliitilises ja majanduskeskkonnas on käivitunud samuti kapitali akumulatsiooni ja kontsentratsiooni protsessid. Maapiirkondades taastekivad suurmaaomandid, mõisad.
4. Eesti rahva suhtumises aadetesse pole viimase 100 aasta jooksul ilmselt olulisi muutusi toimunud. Eesti rahvas eelistab materiaalseid väärtusi ideoloogilistele tõekspidamistele. Veelgi enam, praktika näitab, et enamik on nõus ka oma aatelised väärtused raha vastu vahetama. Ka tänapäeva Eestis ei ole meil tõenäoliselt rohkem aateid, oma keele austajaid ning rahvuskultuuri kui Vabadussõja ajal.

Kasutatud kirjandus:

EE - 6, maareform, Kirjastus “Valgus”, lk 77, 1992, Tallinn

Eesti Vabadussõda - II, 1939

Maaleht, 18.detsember 2002

MaaMajandus – nr 3, 2003. Väljaandja Maalehe Kirjastus

Nimed marmortahvlil. Ajaloolised tekstid Mart Laar, fototoimetaja Märten Kross, Taska Productions OÜ, 2002

www.vvk.ee

JÕUDUDE TASAKAALU POLIITIKA, TÄNAVARAHUTUSED NING ÜHISTEGEVUS

Taivo-Ahti Adamson
Majandusmagister, EPMÜ doktorant

Kodanike võrdne osalus, seotult võrdse vastutusega, toimides ühise kokkulepitud eesmärgi nimel – s.o meie tänapäeva ühiskonna ideaal. Ühiskonnaelu teatavaks korraldamiseks avalikus sfääris toimib läänetüüpi demokraatlik riik, mis on oma olemuselt vastava riigi kodanike suurim ühistegevuse vorm. Ühistegevus on vahend, millega luuakse kodanike ühtekuuluvust ehk sotsiaalset kapitali nii riigi kui "tänava" tasandil. Demokraatia on korralduslik vorm, kuidas seda ühist tegevust läbi viia ehk siis sotsiaalset kapitali luua – nii riigi kui "tänava" tasandil. Ühisele tegutsemisele aitab oluliselt kaasa omanikutunne. Eesti Vabariigis loodi taasiseseisvumisega alus omanike (sh kodaniku kui riigi omaniku) ühisele tegevusele. Taasiseseisvumisel läks omanikutunde taastamine poliitilises ning sotsiaalses sfääris suhteliselt valutult, aga majanduses olid ühistud ainukesed "õigustatud subjektid", kellele varasid ei tagastatud. Võime küll öelda, et see toimus aktiivsete huvigruppide toel, kes neid varasid endale tahtsid (ja said), aga see üksinda ei saa olla põhjuseks. Kindlasti aitas sellele kaasa, et "*ühiskonnas kujundati aga ühistegevusevastane hoiak, mis takistas ühistegevuse arenguks oluliste poliitiliste otsuste-seaduste vastuvõtmist"* (J. Leetsar, lk. 299).

Jaan Leetsar ongi Eesti 1990ndate aastate alguse maamajanduse reformimisel ühe ühistegevuse taastamise raskusena[1] toonud psühholoogilised tegurid, hinnates neid üksikisiku tasandi apaatiana ja meedia mõjuna (Leetsar 2003, lk. 300). Nii see kindlasti oli, kuid lisaks toimus (ja toimub edasi) inimese mõttemaailma nii teadlik kui tahtmatu kujundamine, mis leidis Eestis väga vastuvõtliku (kõike sotsiaalset sotsialismiga siduva ja seega sotsiaalset negatiivseks pidava) pinnase. Inimeste alateadvuslikud seosed sõnade ühistegevus – kollektiivne tegevus – sotsiaalne kapital – sotsialism vahel vajaksid eraldi uurimist. Me teame, et suure osa inimese ühiskondlikust mõttemaailmast kujundab poliitika. Kui see toimib ühistegevalt ja demokraatiat kasutades, siis kasvab ka sotsiaalne kapital. Kui Eestis nähakse eesmärgina ainult demokraatlikku

[1] J. Leetsar jaotas need raskused viide rühma: 1) ideoloogiline ebaselgus, 2) psühholoogilised tegurid, 3) igatsus mineviku järele, 4) juriidilised keerdkäigud, 5) majanduslikud ja materiaaltehnilised tegurid.

avatud vabaturumajandust[2], siis eraldi vajab uurimist, kuidas see mõjutab inimeste arusaamasid, et Eesti tulevikku nähakse vahendina, mitte eesmärgina. Vabaturumajandus saab olla millelegi vahendiks, korraldusmeetodiks!

Probleem on kindlasti ka selles, et ühistegevuse teoreetikute-praktikute püüdlustest hoolimata ei tunnetata Eestis ühistegevust vahendina, vaid paljudes vestlustes on autorile jäänud mulje, et seda võetakse kui eesmärki. Selle vahe selgekstegemiseks ja eesmärgi-vahendi mõtestamisel ühistegevuse kontekstis aitab kaasa teinekord päris üllatavate seoste leidmine. Antud juhul käsitlen alguses ühistegevust seoses lääne diplomaatia kujunemislooga, artikli lõpus jõuame ühistegevusega kogukonna tasandi vastuolude lahendamiseni (tänavadiplomaatia) ühistegevuse kaudu. Erinevate tasandite näited aitavad meid mõista erinevaid arusaamu ühistegevusest vahend-eesmärk teljel. Artikkel otsibki vastust küsimusele, mismoodi on alguses toodud kaks väidet (ühistegevus on vahend ja demokraatia korralduslik vorm) mõjutanud meie mõttemaailma. Riikidevahelist poliitikat nimetatakse diplomaatiaks, mida võib vaadata ka kui riikide ühistegevust. Kogukonnas toimuvate analoogsete tasakaalustavate protsessidena võib vaadata "tänavadiplomaatiat" kui kogukonna ühistegevust. Vaadates neid näidete varal, katsume selgitada vahendi ja eesmärgi erinevust, mis on mõjutanud meie mõttelaadi ühistegevusevastase hoiaku tekkeks, kuigi Eesti põhiseaduse järgi[3] on ühistegevus vormilise vahendina Eesti riigi kodanike kohustuslik tegutsemismeetod.

Riikidevahelise koostöö põhjused

Tegelikult on olnud Lääne-Euroopa ja Ameerika Ühendriikide koostöö pidevas omavahelises erinevate huvide lahendamise protsessis, mis ei ole selgunud alles nüüd, Iraagi kriisi sõjalise lahenduse tulemusel, vaid sellel on pikem ajalugu. Kissingeri *Diplomaatia* on kasulik materjal, mis annab meile erinevate riikide koostöö (ühistegevuse) tegemise aluspõhimõtted erinevatel aegadel. Sealt saame teada, missugused on olnud riikide erinevad huvid ning ambitsioonid ning kuidas neid on kokku üritatud viia. Saame ka teada, mis juhtus, kui ei õnnestunud ühises

---

[2] Eesti riigil arengukava ei ole. Riigikogus tulevikukomisjoni erinevalt paljudest riikidest ei ole. Vabariigi Valitsuse üldeesmärgiks on jätkusuutliku, sotsiaalselt ja regionaalselt tasakaalustatud majandusarengu saavutamine. – Ülevaade riigi majanduse olukorrast ja Vabariigi Valitsuse põhieesmärkidest. Rahandus- ning Majandusministeerium 2002, lk 14.

[3] Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. – Eesti Põhiseadus § 1.

tegutsemises kokku leppida – tavaliselt toimusid siis lahingud ning surma sai palju inimesi. Teinekord jälle saadi kokkuleppele, aga ka siis võis tulemuseks olla hoopis kolmanda osapoole ühine ründamine ning veel rohkem kannatusi tavalisele inimesele. Keskaja Euroopa elas pärast Rooma riigi lagunemist kestnud pidevate omavaheliste võitluste lõppu kaua aega nn kõikehõlmavuses – *"kõikehõlmavus oli niisugune arusaamine maailmakorrast, kus sulasid kokku Rooma impeeriumi ja katoliku kiriku traditsioonid"* (Kissinger 2000, lk 62). Kõikehõlmavuse lõpetas Richelieu algatatud nn *raison d`état* – rahvusliku julgeoleku poliitika, mis asendus 19ndal sajandil jõudude tasakaalu poliitikaga, mis kestis vahelduva eduga kuni Teise maailmasõja lõpuni. Ameerika Ühendriigid hakkasid maailmapoliitikas kaasa rääkima alles 20ndal sajandil, saades üsna ruttu üheks põhitegijaks. Esimese ning Teise maailmasõja tulemuse otsustas Ameerika valik – koos Suurbritannia ja tema partneritega Lääne-Euroopas. Esialgu tundus Lääne-Euroopale ka pärast Teist maailmasõda, et liitlaste sõjaaegne ühistegevus jätkub sama edukalt. Kohe pärast sõjaaegsete ühiste eesmärkide kadumist lakkas koostöö Venemaaga ja varsti tulid ka erimeelsused Lääne-Euroopaga. Kohe, kui vahendite erinevus tuli esile, lagunes ka koostöö. Kissingeri järgi: "... *erinevate huvide lepitamine on olnud Euroopa diplomaatia põhisisu*." Mis see lepitamine muud on, kui ühise vaenlase määratlemine või ühise eesmärgi püstitamine ehk kokkuvõttes ühisele tegevusele sisu otsimine. Ameerika Ühendriikide enda teostamine maailmaareenil tähendas eesmärgina aidata kõigi vahenditega kaasa, et loodaks üleilmselt "uus parem maailmakord"! Euroopas säilis aga eluline vajadus jõudude tasakaalu järele ja nii need arusaamatused on kerged tulema.

Probleemid ajaloost ongi tekkinud alati erinevatest tõlgendustest. Käsitledes Teise maailmasõja järgseid lahkhelisid leiab Kissinger, et "*Ameerika ei ole siiamaani suutnud ära õppida seda, et riigid teevad pikemat aega koostööd ainult juhul, kui neil on ühised poliitilised eesmärgid, ja et Ameerika poliitika peab keskenduma eeskätt just eesmärkidele, mitte nende saavutamise viisidele. Et rahvusvaheline kord hästi toimiks, peab seal olema piisavalt ruumi erinevate rahvuslike huvide jaoks"* (Kissinger 2000, lk 745).

Kissingeri uus maailmakord

Henry Kissinger seob oma rahvusvaheliste suhete ajalugu käsitleva teose *Diplomaatia* uue maailmakorra ehitamisega, pidades seda Ameerika ideaalide täideminekuks, kus *"tuleb hakkama saada vähem selgepiiriliste põhitõdedega: tulevikunägemust ei saa seda esitades millegagi tõestada ja hinnangud lootuste ning võimaluste vahekorrale on põhi-*

olemuselt vaid oletuslikud. Ameerika mineviku wilsonlike eesmärkide, rahu, stabiilsuse, inimkonna arengu ja vabaduse poole viib tee, millel pole lõppu" (Kissinger 2000, lk 1008). Raamatu kriitiline lugemine aitab kindlasti kaasa USA ja Euroopa vaheliste arusaamade erisuste ja sarnasuste mõistmisele ning mis meile tähtsaim – sealt leiab otseseid vihjeid ühistegevuse olulisusele.

Autor jagab laias laastus kaasaegse lääne diplomaatia kaheks – eurooplaste "jõudude tasakaalu" diplomaatia ning ameeriklaste "demokraatia missiooni" diplomaatiaks. Vastuolud, mis hiljuti lõid eredalt lõkkele 2003. aastal USA ning Saksamaa-Prantsusmaa-Venemaa vastasseisus Iraagi ründamise *versus* vabastamise ehk "demokratiseerimise" üle, saavad lugedes kindlasti uusi põhjendusi. Nii sellele, miks Inglismaa oli eri positsioonil kui Mandri-Euroopa kui ka Euroopa Ameerika vastasseisule, kus Kissingeri järgi "... *on Euroopa liidrid ameeriklaste omaalgatuslikule globaalse reformi missioonile alati viltu vaadanud"* (Kissinger 2000, lk 16). Ameerika diplomaatia tugineb Kissingeri järgi demokraatia ja rahvusvahelise õiguse elluviimisele, millega kui eesmärgiga õigustati nii oma sise- kui ka välispooliitilisi ettevõtmisi.

Euroopa diplomaatia põhineb vastastikuste huvide arvestamisele, mida nimetatakse "huvide tasakaalu" poliitikaks. Kissingeri järgi *"Euroopale suruti jõudude tasakaalu poliitika peale, kui luhtus tema esialgne püüdlus, keskaegne unistus universaalsest impeeriumist."* Kui üks riikidest hakkaks domineerima, siis talitsetaks "*kõige agressiivsema liikme ambitsioone teiste liikmete* ***ühistegevusega****; või teiste sõnadega – jõudude tasakaalu poliitikat rakendades"* (Kissinger 2000, lk 17-18). Euroopas valitseb süsteem, mis näeb eesmärgina tasakaalu erinevate huvide vahel. Juhul, kui mõne riigi ambitsioonid hakkavad "negatiivselt" esile kerkima, siis teised astuvad ühiselt sellele vastu ja üritavad leida ühistegevust kasutades ühiseid huvisid, tasakaalustamaks ning kutsumaks korrale rahurikkujat.

Võrreldes neid kahte erinevat lähenemist, võib tõdeda, et Ameerikas nähakse demokraatias (ühistegevuses) eesmärki, mis samas ei välista, et vajadusel seda vaid "näidatakse" kui eesmärki. Kuna demokraatia ja ühistegevus on ideaalis komplektis lahutamatud, siis võib Kissingeri lugedes jõuda järeldusele, et Ameerika peab diplomaatia eesmärgiks nende poolt defineeritud ühistegevust, mis eurooplaste jaoks on probleemiks. Euroopale teeb raskusi nimelt taolise ühistegevuse eesmärgi püstitus (mida nimetatakse "demokraatiaks"), milles neile ei anta võimalust kaasa rääkida ja mis tihti ei vasta ka nende sihtidele. Euroopa jõudude tasakaalu diplomaatias nähakse ühistegevust **vahendina** (kuigi see võis väljenduda ka jõupoliitikana, mis viis tihti otsese sõjalise

jõukatsumiseni. Eesti, nagu ka teiste Ida-Euroopa diplomaatia on teistsugune kui Euroopas, juhindudes rohkem Ameerika mudelist – seda tunnistab ka Eesti ühinemine 5. veebruaril 2003 nn Vilniuse grupi avaldusega[4]). Euroopa riikide välispoliitika eesmärgiks on olnud viimastel sajanditel see, et keegi ei pääseks domineerima – et Euroopas valitseks tasakaal. Vahel see on õnnestunud, vahel mitte. Kui tihti ja kuidas seda on mõjutanud välised jõud, selle analüüsimise jätame ajaloolaste hooleks. Samuti selle, kas, kuidas ning kui palju on see seotud Euroopa Liidu loomisega. Siit on õppida, et ka meie peame endale selgeks tegema, omavahel läbi rääkima ning vastavalt ka oma käitumist korrigeerima, kas meie peame ühistegevust sh ka demokraatiat eesmärgiks või lepime kokku, et need on vahendid. Riik, kes on ühinemas NATO lepinguga (kus domineerib USA) ja kes asub kohe hääletama Euroopa Liitu astumise üle, vajab selgeid kriteeriume, et tema inimesed saaksid aru, miks me võib-olla peame erinevates olukordades erinevate reeglite järgi käituma.

Eesti valikud

Kahtlane, et väikeriigil jääb võimalus oma eriline Eesti tee valida ning selle järgi toimetada, nii et teised meid tunnustaksid ning kodanikud oma riigist aru saaksid. Me peame keskenduma erinevate variantide ja põhjenduste teadustamisele, nende tagamaade avamisele ning ühtsema arusaama vajaduse kujundamisele – kodanikud peavad oma riigi käitumisest aru saama ning seda aktsepteerima. Lihtne on see siis, kui meil kõigil on maailma asjadest enam-vähem ühtne kujutelm – me elame ühtses "mõtteruumis"! A. de Tocqueville oma analüüsis Ameerika ühiskonnast (demokraatiast) paarsada aastat tagasi tõdes: "... *on ju ilmne, et ilma ühisveendumusteta ei saa ükski ühiskond edukalt areneda, isegi mitte püsima jääda. Ilma ühiste tõekspidamisteta ei saa olla ühist tegevust, ja kui pole ühist tegevust, siis on olemas ainult inimesed, aga puudub sotsiaalne tervik. Selleks, et ühiskond võiks eksisteerida, ja veel enam selleks, et ta jõudsalt edeneks, peavad kodanikud alati jagama mingeid üldisi põhiprintsiipe. Ainult see hoiabki ühiskonda koos. See omakorda on võimalik ainult siis, kui iga ühiskonnaliige ammutab osa oma veendumusi ühest ühisest allikast ja lepib mõningate valmistõdedega."* (Tocqueville 1995, lk 192.)

Kas Eestis Vabariigi Põhiseaduse olemasolust üksi piisab ühiskonna kooshoidmiseks, on küsitav. Vastavaid Eestis teostatud uuringuid ei ole teadaolevalt tehtud. Kooliharidusest suunamisest on vaid meenutada erine-

[4] Välisministri artikkel Päevalehes vt http://web-test.mfa.ee/est/kat_45/3532.html

vaid haridusstrateegiaid, mis nägid ette aina uuemate ja moodsamate meetodite kasutuselevõttu, kirjeldades põhiliselt õpetuse andmise võimalikke meetodeid lähitulevikus ja ka suunda koolituse kui teenuse sidumiseks tarbimisega[5], nii et neist ei ole antud kontekstis abi loota. On ja jääb vajadus määratleda hariduse osa ühiskonnaloomes, mis peaks olema Eesti hariduse peamine roll Eesti ühiskonnas. Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegia "Teadmistepõhine Eesti" järgi on võtmevaldkondadeks kasutajasõbralikud infotehnoloogiad ja infoühiskonna areng, biomeditsiin ning materjalitehnoloogiad. Paralleelselt võtmevaldkondade arendamisega väidetakse, "*et tagatakse eesti keele, rahvuskultuuri ja ajalooga, riikluse ja ühiskonna jätkusuutliku arenguga, elukeskkonna ja looduse säilitamisega ning loodusressursside säästliku kasutamisega seotud uuringute järjepidevus ja edendamine*" ("Teadmistepõhine Eesti"). Nendeks aga riiklikke programme ette nähtud ei ole. Ükski avalik-õiguslik kõrgkool (ammugi mitte kommertskõrgkool) vabatahtlikult selliseid programme ka käivitanud ei ole.

Valik on meie poliitilise ühistegevuse esindajate – erakondade ning kodanike – valijate kätes (tegelikult mõistuses ja südametunnistuses). Me oleme saanud vabaks ühest impeeriumist ja ei taha nüüd üksikisiku tasandil alluda kellelegi ega tunnistada enda kuulumist kuhugi. Ilma seda tunnistamata oleme ja jääme ilma ühiskonnata riigiks, kus igaühe heaolu sõltub temast endast. Kuidas ühinevas Euroopas suhtutakse sellisesse egoistide riiki, sellest andis esmase vihje Prantsuse presidendi avaldus liituvatele riikidele pärast nn Vilniuse avaldust. On ju prantslane A. de Tocqueville tunnistanud just nimelt Ameerika demokraatiaga tutvudes, et "*Üksikisik ei allu ühiskonnale sugugi mitte seepärast, et ta seisab madalamal neist, kes seda juhivad, või pole suuteline iseennast valitsema; ta allub ühiskonnale, sest liitumine omasugustega on tema arvates kasulik ja ta teab, et seda liitu ei saa ilma teatava korraldava võimuta olla.*" (Tocqueville 1995, lk 58.) Igasuguseks tegutsemiseks, eriti aga ühiseks tegutsemiseks, on nimelt vaja üldiselt üldsuse poolt aktsepteeritud raame ja juhiseid. Keegi peab seda ühistegevust korraldama ja sellel kellegil peab selleks korraldamiseks ka võim olema! Siin ei mõelda sugugi diktatuuri, sest kohe lisatakse, et "*Kõiges selles, mis puudutab kodanike vastastikuseid kohustusi, on ta võrdväärne subjekt. Kõiges, mis puudutab ainult teda ennast, on ta iseenda peremees*." (Tocqueville 1995, lk 58.) Samas on nii ühistegevus kui demokraatia teatavad inimeste ühise tegutsemise, ühiste huvide saavutamise meetodid. Mõlemat kasutatakse laiemat hulka inimesi hõlmava tervilikumalt rahuldava

[5] Vt näiteks haridusstrateegia projekti "Õpi-Eesti", kus puudub täiesti kasvatuse ja ühise väärtusruumi osa.

tulemuse saavutamiseks. Rõhutan sõna terviklik teadlikult, pidades silmas, et tervik ei ole üksikosade summa. See on omaette teema, mis haakub otseselt ühistegevuse ja demokraatiaga.

Võib öelda, et maailma (makro)tasandil kasutab USA ühistegevust kui eesmärki, Euroopale on ühistegevus vahendiks ühiste eesmärkide nimel tasakaalu saavutamiseks. Maailma tasandil toimimiseks on vaja mõista seal toimivat loogikat ja selle erinevusi. Kuidas on aga olukord inimesele lähemal, teda ünbritsevas kogukonnas? Ka siin on sama oluline ühiste arusaamade kujunemine ning sellest ühesugune arusaamine. Vastuolud arusaamades võivad mõjutada oluliselt kogukonna toimimist. Kogukond sõltub tugevalt seal elavate ning üksteisega suhtlevate (või mitte-suhtlevate) inimeste omavahelisest läbisaamisest ning nende ühisest ruumist. Euroopa Liiduga liitumise eel on ka Eesti üha enam sunnitud avama oma piire välisamaalastele, kes soovivad siia tulla. Avama kahel eesmärgil. Esmalt liitumisel Euroopa Liiduga võetakse endale kohustus ühisturu raames tagada tööjõu vaba liikumine. Teisalt on Euroopa Liidu riigid võtnud vastu poliitilisi põgenikke, kellele siis pakutakse varjupaika. Mõlemad võivad tekitada suuri probleeme kogukonna tasandil ühte-kuuluvustundega.

Eesti enda kogukonna ühtekuuluvustunne on üsna madal, mis väljendub ka madalas ühistegevuses. Eestlaste madal üksteiseusaldus ning vähene sotsiaalne kapital ei anna kogukonna ühtekuuluvustunde tekkeks suurt lootust enne tunnetatava vaenlase teket. Ekstremistlikud ringkonnad on ka Eestis üritanud väidetavalt läbi aegade tekitada vastasseisu rahvus-likul – kultuurilisel pinnal. Kuidas seda on õnnestunud ära hoida, on täitsa üllatav, sest Lääne-Euroopast kuuleb vastavatest rahutustest suhteliselt tihti. Kuna ka meil peaks liitumisega suurenema oht sarnaste kurbade protsesside tekkeks, siis peaksime juba eelnevalt selleks valmistuma. Kasulik on eelnevalt tutvuda ja kogemustega arvestada.

Tänavadiplomaatia

Viimased Euroopas teada olevad suuremad tänavarahutused toimusid 2001. aasta kevadel ja varasuvel Inglismaal linnades (suurimad Bradford, Burnley, Oldham), mille käigus tuhanded erineva kultuuritaustaga inime-sed lõhkusid inimeste vara ning sadu politseinikke sai vigastada. Varalist kahju tekitati üle 10 miljoni naela eest (~300 miljonit krooni). UK valitsus loomulikult asus uurima rahutuste põhjusi. Siseministeeriumi uurimisgrupi raporti *(Building Cohesive Communities: A Report of the Ministerial Group on Public Order and Community Cohesion 2001)* järgi olid ühtedeks tähtsamateks põhjusteks tugeva kodanikuidentiteedi (*civic*

identity) ning kogukonda ühendavate jagatud väärtuste puudumine, millele lisandusid tugev kogukonna nii majanduslik, piirkondlik, rassiline kui ka kultuuriline fragmenteerumine ning polariseerumine. Sellele järgnes sõltumatu uurimisgrupi raport (*Community Cohesion:A Report of the Independent Review Team Chaired by Ted Cantle),* kus otsiti vastuseid, kuidas kogukonnas luua ühtsustunnet. Selles leiti, et üldiselt on ühtsus defineeritud majanduslikes terminites (*sic!* huvitav analoog Eestiga, kus kiputakse ühistegevust seostama ainult majandusliku ühistegevusega!), kuid selleks, et kogukonnas ühtsustunnet saavutada, on vaja tagada tööhõive ning juurdepääs haridusele; vähendada vaesust, sotsiaalset ning kultuurilist ebavõrdsust ja seda kõike mõjutab ka ligipääs kommunikatsiooni- ning infotehnoloogiale.

Kogukonna ühtekuuluvuse tagamine tähendab et mikro-kogukonnad (grupid, kvartalid, perekonnad jne) tuuakse kokku eesmärgiga luua integreeritud tervik. Jagatud kogukondadel tuleb aidata luua ühiseid ja jagatud eesmärke. Ühtekuuluvustunnet saab mõõta sotsiaalse kapitali olemasolu ning tugevusega. Putnami järgi on sotsiaalne kapital oluline, sest siis suudavad inimesed ühiseid probleeme kergemini lahendada; kui inimesed usaldavad ja suhtlevad üksteisega, siis igapäevane äri ning sotsiaalsed suhted toimivad paremini; inimestel tekib sügavam arusaam sellest, kuidas nende saatused on omavahel seotud. Inimestevaheline sotsiaalsete suhete võrgustik toimib ka kui infovahetuskanal, mis aitab kaasa ühiste eesmärkide saavutamisele (Putnam, R. D, 2000, *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*, New York: Simon and Schuster. 2000:288-290).

Kokkuvõte

- Kui kogukonnas on tugev sotsiaalne kapital, siis on seal turvalisem, tervislikum, majanduslikult tasuvam elada (madalam kuritegevuse tase, parem keskkond, kõrgem haridustase ning arenenum majandus). Probleemiks tuuakse enamasti, et sotsiaalse kapitali loomise toetamiseks on vaja kriteeriumi selle toimimise mõõtmiseks. Sotsiaalse kapitali asemel kasutada ühtekuuluvustunnet.
- Eesmärke ette kirjutada ei saa, neid tuleb tänapäeva ühiskonnas inimeste poolt ühiselt läbi arutada ning kokku leppida, kuid neid saab ühiselt kehtestada. Andes ette raami, et elukorraldus ja majandus peavad toimuma ühistegevuslikult, oleks paljud probleemid eos lahendatud. Maailm oleks turvalisem, kui seal toimitakse ühiste arusaamade järgi ning inimese igapäevane elu on turvalisem, kui valitsevad ühised arusaamad ja toimitakse ühiselt. Kui on teada, mille

nimel tegutsetakse ja kuidas toimitakse, siis ühistegevuse põhimõtete viimisega elukorraldusse saame raami ja vahendid, sest vahendina on läbi inimkonna ajaloo toiminud ühistegevus, mis siis, et erinevatel aegadel on seda erinevalt nimetatud. Rahvusvaheline diplomaatia lähtub ühistegevusest – Ameerika eesmärgina, Euroopa vahendina.

- Tänavadiplomaatia leiab, et kogukonna ühtekuuluvustunnet saab luua ainult sotsiaalse kapitali kaudu, mida omakorda luuakse ühistegevuse kui vahendi kaudu. Inimene on seni veel ellu jäänud.
- Me peame keskenduma erinevate variantide ja põhjenduste teadustamisele, nende tagamaade avamisele ning ühtsema arusaama vajaduse kujundamisele – kodanikud peavad oma riigi käitumisest aru saama ning seda aktsepteerima. Lihtne on see siis, kui meil kõigil maailma asjadest enam-vähem ühtne kujutelm – me elame ühtses "mõtteruumis"! On ja jääb vajadus määratleda hariduse osa ühiskonnaloomes, mis peaks ma Eesti hariduse peamine roll Eesti ühiskonnas.

Kasutatud kirjandus

Building Cohesive Communities: A Report of the Ministerial Group on Public Order and Community Cohesion 2001

Community Cohesion:A Report of the Independent Review Team Chaired by Ted Cantle

Eesti haridusstrateegia kavand "Õpi-Eesti" 2002

Eesti teadus- ja arendustegevuse strateegia "Teadmistepõhine Eesti"

Kissinger, H. Diplomaatia. Varrak, 2000

Leetsar, J. Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas. Tartu, 2003

Putnam, R. D, 2000, Bowling Alone: the collapse and revival of American community, New York: Simon and Schuster 2000

Tocqueville, A. de Tähelepanekuid Ameerika demokraatiast. Tallinn, 1995

INFORMATSIOON AÜSi TEGEVUSEST

1. Ülevaade Akadeemilisest Ühistegevuse Seltsist (AÜS)

(Seltsi ingliskeelne nimetus - *Academic Co-operative Society*)

Taustinfo

Akadeemiline Ühistegevuse Selts (edaspidi Selts) asutati Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilase Karl Korneli idee alusel 1922. a. Seltsi loomise mõtet toetasid Eesti Ühistegelise Liidu ja Eesti Tarvitajate Ühisuse tolleaegsed tippjuhid. 18. veebruaril 1922. aastal registreeris Tartu Ülikooli nõukogu Seltsi põhikirja ja 12. märtsil 1922. aastal peeti 27 osavõtjaga asutamiskoosolek.

Seltsi tegevus aktiviseerus kolmekümnendate aastate alguses. Pärast asutamist kasvas liikmete arv pidevalt. 10 aastat pärast asutamist oli Seltsil juba üle 100 liikme ja 01.01.1939 246 liiget (Seltsi likvideerimise ajal oli 267 liiget).

Vastavalt põhikirjale oli Seltsi ülesanneteks:

- selgitada ja propageerida ühistegevusideid;
- tutvuda ühistegevusliikumisega Eestis ja välismaal, ühistuasjanduse uurimine;
- kasvatada ja arendada ühistegevuse tööjõudu, teadlike ühistulaste kasvatamine;
- õhutada ühistegevusettevõtete asutamist üliõpilaskonnas.

Seltsil olid 1940. aastani järgmised toimkonnad:

- ühistegeliku uurimistöö, selle tulemuste arvustamise, retsenseerimise ja hindamise toimkond;
- ühistegelike referaatide ja ettekannete toimkond;
- kirjastustoimkond ning ühistegelise käsiraamatu, krediidiühistute jm koguteoste (publikatsioonide) toimkond;

- ühistegelise kasvatuse toimkond;
- ühistuasjanduse seaduse toimkond;
- raamatukogutoimkond;
- organiseerimis- ja (korraldus-) toimkond;
- majandustoimkond.

Uurimistöö toimus Seltsi peakoosolekul või juhatuses kinnitatud kava ja ettepanekute alusel. Teemade valikul arvestati ühistegelike keskorganisatsioonide ja kohalike organisatsioonide vajadusi ja tellimusi. Neilt saadi ka finantsabi uurimistöödeks.

Ühistegeliku uurimistöö eesmärgiks oli:

- üliõpilastöid juhendades ja suunates kasvatada igakülgselt haritud akadeemilisi kodanikke – aktiivseid ühistegelasi;
- anda üliõpilastele võimalus tundma õppida mitmesuguseid teadustöö viise, uurimisvõtteid ja -valdkondi;
- omandada kogemusi üliõpilasteaduse ühendamiseks kodu- ja välismaise ühistegevuse praktikaga.

Tänuväärset tööd tegi AÜS ühistegeliku teadusliku uurimistöö tulemuste ja ühistöö kogemuste publitseerimisel ja levitamisel. Näiteks 1940. aastal valmis põhjalik uurimistöö “Eesti krediidiühistud”. Kahjuks jäid paljud kavandatud suurtööd (Ühistegevuse leksikon-sõnaraamat, Ühistuasjanduse käsiraamat) lõpetamata. Eksiilis olles koostasid eesti ühistegevuse suurkujud Artur Ekbaum ja Karl Inno Toronto Eesti Ühispanga toetusel eesti ühistegevust käsitleva suurteose “Ühistegevus Eestis”, mis avaldati Torontos (Kanadas) 1962. aastal.

Tulenevalt sellest, et eraomandusel baseeruv ühistegevus oli vastuolus kommunistliku ideoloogiaga ei sobinud nõukogude režiimiga ka Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi tegevus ning Selts likvideeriti sundkorras 1940. aastal. Eesti ühistegelikus ideoloogias ja õpetuses ning teaduslikus tegevuses tekkis rohkem kui poole sajandi pikkune sunnitud vaheaeg, mis vajutas tegelikult väga raske pitseri kogu ühiskonnale, millest Eesti ei ole veel praegugi üle saanud.

AÜSi taastamine ja arenguraskused

Akadeemiline Ühistegevuse Selts taastati ühistegevuse vanema generatsiooni (Lembit Saarnits, Jüri Kuum, Robert Tasso, August Traat, Valner Krinal, Kaljo Krimm, Harri Piho, Meinhard Karelson, Elmar Järvesoo jmt) initsatiivil 44 taastajaliikme poolt Tartu Ülikooli nõukogu

saalis 19. märtsil 1992. aastal. Kuigi formaalselt taastati Selts õigusliku järjepidevuse alusel ja hakkas tegutsema rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtete alusel, kujunes tegelik taastamisprotsess märksa raskemaks kui esialgu arvati.

Kahe põlvkonna pikkune paus põhjustas Eesti ühiskonnas ühistegevuse aadetest ja põhimõtetest väga olulise kaugenemise. Eriti teravalt andis see tunda Eesti omariikluse taastamise algperioodil – alates laulvast revolutsioonist kuni sajandivahetuseni. Ootamatult suured raskused tekkisid iseäranis vahetult Eesti iseseisvumise taastamise järel, üheksakümnendatel aastatel. 1997. aastal toimunud ühistegevuskongressi otsuses märgiti: *"Eesti ühiskond ei ole veel tunnetanud eraomandusel baseeruva ühistegevuse inimesekeskset olemust ja selle võimalusi inimestel end ise aidata."*

Poliitilisel tasandil samastati ühistegevus sotsialismist pärit reliktina. Riigikogu tasandil domineerisid varakapitalistlikud meeleolud. Ühistutele ei tagastatud nendelt natsionaliseeritud varasid, samuti ei loodud muid vajalikke seaduslikke aluseid ühistegevuse taastamiseks. Pigem takistati seaduste jõuga ühispanganduse, ühiskindlustuse ja majandusliku ühistegevuse arengut.

Eesti ühistegevuse taastajad ja ühistute propageerijad tembeldati varakapitalismi ja finantsringkondade esindajate poolt nõukogude korra järele ihalejateks, vananenud ettevõtlusvormi propageerijateks ja Eestile mittevajaliku tegevuse esindajateks. Praktiliselt kõik ühistegevuskongressil tehtud ettepanekud ühistegevuse toetamiseks Riigikogu, Valitsuse, ülikoolide ja maakondade tasemel on jäänud täitmata. Meediakanalid ülistavad ja propageerivad endiselt kapitaliühinguid ning kasumi teenimisele suunatud ettevõtete tegevust.

Vaatamata korduvatele ettepanekutele ei õpetata isegi 21. sajandil, s.o rohkem kui kümme aastat pärast Eesti taasiseseisvumist, koolides ja ülikoolides (v.a Eesti Põllumajandusülikool) rahvusvaheliselt tunnustatud ühistegevuse põhimõtete ja teooria põhjal ühistegevust. Sisuliselt puuduvad riiklik tellimus ja grantid ühistegevusalasteks teaduslikeks uuringuteks, rääkimata süstemaatilisest ühistegevuse toetamisest riiklike institutsioonide poolt. Samal ajal propageeritakse ühiskonna jaotamist III sektoriks, mis ei ole kooskõlas rahvusvaheliselt heaks kiidetud ühistegevuse põhimõtetega ning moonutab ühiskonna demokraatlikke arenguid.

Senine ühistegevusalane akadeemiline tegevus tugineb ja toimib tänu Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi juurde koondunud vabatahtlikest entusiastidele ning üksikutele riiklikele toetustele, mille tulemusena on suudetud välja anda ka ühistegevusalast akadeemilist kirjandust.

On selge, et eespool kirjeldatud tingimustes on ühistegevuse akadeemilise koolkonna taasloomine osutunud väga raskeks ja pidurdatud protsessiks.

Akadeemiline Ühistegevuse Selts täna

Seltsi uus, kaasajastatud põhikiri võeti vastu 17. septembril 1998. aastal. Vastavalt sellele on praegune Selts 1922. aastal asutatud samanimelise seltsi õigusjärglane ja ta tegutseb Tartu Ülikooli ja Eesti Põllumajandusülikooli juures. Seltsi juhatuse asukohaks on Tartu, Kreutzwaldi tn 64.

Eesti Vabariigi kodanike vabatahtliku ühendusena on Seltsil järgmised ülesanded:

- ühistegeliku õppe- ja teadustöö korraldamisele kaasa aitamine;
- ühistegelike ideede selgitamine ja propageerimine;
- ühistegeliku informatsiooni kogumine, sellealaste kogemuste kogumine ja üldistamine, probleemide tõstatamine;
- sidemete tihendamine ning kogemuste tutvustamine ühistute vahel nii Eestis kui ka välismaal;
- ühistegelike ettevõtete ja organisatsioonide loomisele ja nende tegevusele kaasaaitamine;
- oma väljaannete kirjastamine.

Seltsi liikmed jagunevad tegev-, toetaja- ja auliikmeteks. Tegevliikmeks võib olla iga Tartu Ülikooli ja Eesti Põllumajandusülikooli üliõpilane, magistrand, doktorant ja õppejõud, samuti ka teised akadeemilised kodanikud mistahes ülikoolidest ja asutustest, kes soovivad osa võtta ühistegelikust õppe- ja teadustööst. Tegevliikmed ja toetajaliikmed võetakse vastu kirjaliku avalduse alusel Seltsi juhatuse poolt, auliikmed võtab vastu üldkoosolek juhatuse ettepanekul.

Seltsi juhtimisorganiteks on üldkoosolek, juhatus ja revisjonikomisjon. Juhatuse moodustavad korralisel üldkoosolekul kolmeks aastaks valitud liikmed.

17. aprillil 2002 valiti Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi juhatus järgmises koosseisus:

Esimees	- Jaan Leetsar, EPMÜ professor, majandusdoktor
Esimehe abi	- Valner Krinal, TÜ emeriitprofessor, majanduskand.
Kirjatoimetaja	- Jüri Krusealle, EPMÜ dotsent, majanduskandidaat
Kirjatoimetaja abi	- Mart Sõrg, TÜ professor, majandusdoktor
Laekahoidja	- Maire Nurmet, EPMÜ dotsent, majandusdoktor

Seisuga 10. aprill 2003 oli Seltsil 36 tegevliiget ja kolm auliiget. Valdav enamus tegevliikmetest omab teaduskraadi.

Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi liikmete näol on Eestis olemas arvestatav akadeemiline ühistegevuse aadet kandev ja teooriat tundev institutsioon, mis on võimeline korraldama kaasaegsel tasemel ühistegevusalaseid uuringuid ning täitma kõiki muid Seltsi põhikirjaga seatud ülesandeid.

2. Juhatuse esimehe, Jaan Leetsar'i 2002. aasta tegevusaruanne

Tartus, 23. aprillil 2003

Lugupeetavad Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi üldkoosolekust osavõtjad!

AÜSi eelmine üldkoosolek valis vastavalt põhikirjale 11. aprillil 2002. aastal tähtaja möödumise tõttu uue juhatuse järgmises koosseisus:

1. Valner Krinal
2. Jüri Krusealle
3. Jaan Leetsar
4. Maire Nurmet
5. Mart Sõrg

Juhatuse 17. aprilli 2002. aasta koosolekul otsustati ametid jaotada järgmiselt:

1. AÜSi esimees – Jaan Leetsar
2. AÜSi esimehe abi – Valner Krinal
3. Kirjatoimetaja – Jüri Krusealle
4. Kirjatoimetaja abi – Mart Sõrg
5. Laekahoidja – Maire Nurmet

17. aprilli 2002. aasta juhatuse koosolekul võeti vastu ka AÜSi 2002/2003 tegevusperioodi plaan. Käesolev tegevusaruanne kajastab eeskätt nimetatud plaani täitmist ja muid tegevusi.

Hoiu-laenuühistute olukorrast (vastutajad olid Valner Krinal ja Mart Sõrg). 29. mail toimus Tartus AÜSi juhatuse laiendatud istung, millest võttis osa ja tegi ettekande Põlva Hoiu-Laenuühistu nõukogu esimees majandusdoktor Uno Silberg. Pidevalt on hoiu-laenuühistute temaatikal silma peal hoidnud ka professor Mart Sõrg, kes on kirjutanud artikleid ning pidanud ka asjakohaseid ettekandeid. Tema ülesandeks oli ka sideme pidamine Toronto Eesti Ühispangaga (Peeter Einolaga). Leie Hoiu-Laenuühistu liikmena tean, et hoiu-laenuühistute seisund on praegu üldiselt stabiilne ja omab teatud positiivset arengut. Kahjuks ei läinud Mati Toomsalu andmetel Rahandusministeeriumis läbi Eesti Hoiu-Laenuühistute Liidu poolt esitatud seaduseparandused. Seega tuleks tregevust selles suunas jätkata.

AÜSi ja APSi koostöö sidemete arendamine sai plaani võetud meie liikme Meinhard Karelsoni ettepanekul (vastutaja Jaan Leetsar). Oleme mitmel korral aru pidanud APSi presidendi Heldur Petersoniga ning leppisime kokku, et osaleme võimaluse korral osapoolte korraldatavatel üritustel. Näiteks pidas Heldur Peterson põhjaliku ettekande meie ja ETKLi ühiskonverentsil "Peretalu – eestluse järjepidevuse kandja". Samuti olen mina osalenud mitmel APSi üritusel. Oleme kavandanud laiendada ka APSi toimetisi ühistegevust käsitlevate artiklitega. Midagi oleme püüdnud teha, kuid ilmselt on seda veel vähe, et rahul olla. Kindlasti oleks vaja jätkata koostööd ka erinevate ülikoolide majandus- ja sotsiaalteaduskondadega. Minul on head koostöösuhted Tallinna Tehnikaülikooli Humanitaarteaduskonnaga (prof Ülo Kaevats). Samal ajal peaksime tegema tõhusamat koostööd ka Tartu Ülikooli Majandusteaduskonna ja Sotsiaalteaduskonnaga. Usun, et võimalusi selleks on rohkesti. Ka tudengeid tuleks kaasata AÜSi tegevusse rohkem. Asja peaks arutama mõnel juhatuse koosolekul.

AÜSi liikmete kohtumine tulundusühistu E-Piim juhatusega ja nõukogu liikmetega (vastutaja Jaan Leetsar). Kohtumine toimus Põltsamaal 25. juunil ja oli väga konstruktiivne ja asjalik. E-Piim on tulundusühistuna tugevasti propageerinud ka ühistegevuse ideed Eesti ühiskonnas. 2003. aasta algul ilmus E-Piima toetamisel ja Alar Oppari toimetamisel trükist märkimisväärne raamat "Ühistumudelid ja põllumajanduspoliitika reform" (autor Onno-Frank Bekkum). Samuti on Jaanus Murakas esinenud mitmel konverentsil ja ka üliõpilastele loengutega aktuaalsetel ühispiimanduse teemadel. Tegevus on olnud konstruktiivne – näiteks praegu koostab üliõpilane Lauri Loigo E-Piima teemadel oma bakalaureusetööd.

AÜSi osavõtt Eesti Ühistegelise Liidu tegevusest (vastutaja Valner Krinal). AÜSi esindajaks EÜLis on Valner Krinal. Osalesime aktiivselt 3. oktoobril 2002 korraldatud ühistegevuse II kongressil. AÜSi liikmed Valner Krinal ja Jüri Krusealle pidasid seal ettekanded. Samuti on emeriitprofessor Valner Krinal aktiivselt osa võtnud EÜLi nõukogu tööst. Eesti Ühistegelise Liidu tänukirjad said meie liikmed Meinhard Karelson ja Jüri Kuum.

Eesti rahvusliku ühistegevuse 100. juubeli tähistamiseks korraldasime 22. novembril 2002 koos Majandus- ja Sotsiaalteaduskonnaga teadusliku konverentsi *"Maaelu rekonstrueerimine ja ühistegevus*", kus tehti terve rida ühistegevusalaseid ettekandeid ning osalesid ka meie Läti kolleegid. Konverentsi materjalid on trükitud EPMÜ teaduslike uurimistööde kogumikus nr 217 (toimetaja dots Jaan Kivistik).

AÜSi poolt osalesime aktiivselt ka Eesti kodanikeühiskonna arengu kontseptsiooni väljatöötamisel, mis teatavasti Riigikogus ka vastu võeti. Kuigi meie ettepanekuid täies mahus ei arvestatud, pälvisime siiski Riigikogu Kultuurikomisjoni esinaise proua Viive Rosenbergi tähelepanu, kes meile 23.10.2002 kirjaga nr 2-14/1183 ka Riigikogu valikuid põhjendas.

Alustasime dialoogi Haridusministeeriumiga ühistegevusalase teadustöö ja õppetöö teemadel. Tulemused on kokkuvõtvalt "nii ja naa". Juhatuse liikmetel oli maikuus kohtumine minister Mailis Rannaga ja sügisel Heli Aruga. Saime 2002. aastal ühe magistrandi koha, mis on ka täidetud (magistrand Saili Lüpsik). Ettevalmistamisel on ühistegevuse õpetamisalane nõupidamine-konverents. Oleme siinkohal teinud koostööpakkumise ka EÜLile, kuid kahjuks on EÜLi poolne osalemine selles osas enam kui loiuvõitu. Tegime katseid alustada asjalikku koostööd ka Siseministeeriumiga, kuid kahjuks on selles vallas tulemusi vähe.

Ühistegevusalase teadustöö valdkonnas toimus oluline sündmus 19. juunil 2002, kui oma ühistegevusalase magistritöö kaitses Taivo-Ahti Adamson. Temale omistati majandusteaduse magistri kraad. Kahjuks ei ole meil jätkunud raha tema magistritöö kirjastamiseks. Kuigi me oleme suutnud ette valmistada neli ühistegevuse magistrit, ei ole seni ette näidata veel ühtki ühistegevuse teadusdoktorit. Samuti ei ole me saanud ühistegevusalasteks uuringuteks teadusgrante, kuigi taotlusi oleme esitanud. Tundub, et siin on takistuseks Eesti ühiskonnas levinud üleüldine ühistegevuse vastane hoiak. Kuigi ühistegevuse lätteks on meie geenid, ei tunnista rahale orienteeritud ühiskond ühistegevust kui loodus-,

sotsiaal- ja ühiskonnateaduste valdkonda kuuluvat teadusharu. Ilmselt peame veelgi tõhusamat selgitustööd tegema.

Majandusdoktori kraadi kaitsesid aruandeperioodil AÜSi juhatuse liige Maire Nurmet ja AÜSi liige Uno Silberg.

Olulise sündmusena tuleks ära märkida ka meie osalemist Euroopa Farmerite Kongressil, mis toimus seekord Tallinnas 18.-20. septembrini 2002. Jõuliselt tõsteti Eestimaa Talupidajate Keskliidu (Kaul Nurm, Ilmar Haak) poolt üles ühistegevuse aktuaalsed probleemid seoses Eesti eelseisva võimaliku liitumisega Euroopa Liiduga. Mina tegin kongressil ettekande maaelu mudelitest, kus toonitati vajadust jõulisemalt arendada peretaludel ja ühistutel baseeruvat maamajandusmudelit. Ettekanne sai küllaltki suure rahvusvahelise tähelepanu osaliseks ja trükiti ära kongressi kogumikes kolmes keeles (inglise, saksa ja prantsuse).

29. novembril toimus Viljandimaal konverents "Õitsev Viljandimaa – kas nostalgiline minevik või helge tulevik", kus räägiti ka ühistegevusest (Kaul Nurm ja Jaan Leetsar). Sellel konverentsil tegi Andres Ehapalu AÜSile ettepaneku korraldada Artur Ekbaumi 100. sünniaastapäeva tähistamiseks mälestuskonverents.

Artur Ekbaumi 100. sünnipäeva tähistamise mälestuskonverents toimus 8. veebruaril 2003 Kõpu Põhikoolis. Enne ettekandeid avati Kõpu vallavanema Tõnu Kiviloo, Jüri Enneti ja Andres Ehapalu poolt Artur Ekbaumi sünnitalu juures mälestusviit. Konverentsi ettekanded loodame trükkida AÜSi erikogumikus, mille väljaandmist on lubanud toetada ka Toronto Eesti Ühispank, mille asutajaks ja kauaaegseks presidendiks Artur Ekbaum oli.

Möödunud aastal koostasime lühiinformatsiooni AÜSi kohta, mida oleme kitsas ringkonnas ka levitanud. Meil on nüüd olemas ka korrektne kirjablankett ning AÜSi tänukiri. Juhatuse otsusega anti esimesed AÜSi tänukirjad Artur Ekbaumi mälestuskonverentsi korraldajatele ja osalejatele – Tõnu Kiviloo'le, Andres Ehapalu'le, Maris Ennet'ile ja Toronto Eesti Ühispangale.

Majanduslikus mõttes oleme heategevuslikus korras toimiv organisatsioon. Keegi mingeid tasusid oma töö eest AÜSis ei saa. Võib-olla oleme vähe ka raha nurumas käinud.

Kokkuvõttes oli 2002/2003. aasta Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi tegevusele siiski edukas aasta. Tundub, et ka Eesti ühiskonnas on

hakatud rohkem rääkima ühistegevuse kasulikkusest ja vajadusest. Ka uus põllumajandusminister Tiit Tammsaar peab vajalikuks ühistegevust arendada. Püüame temaga kontakti võtta ja häid suhteid põllumajandusministeeriumiga taastada.

Tänan kõiki AÜSi juhatuse liikmeid – Valner Krinalit, Maire Nurmetit, Jüri Kruseallet ja Mart Sõrgi, kes on tööd teinud südamega ja kohusetundlikult.

3. Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi aastakoosoleku OTSUS

23. aprillil 2003. a.
TARTU

Läbi arutanud AÜSi 2003/2004 aasta tegevuskavad, otsustas AÜSi üldkoosolek arendada AÜSi tegevust järgmistes põhisuundades:

1. Hoiu-laenuühistute edasine arendamine ja seadusandluse täiustamine (vastutaja Mart Sõrg)
2. Haridusalase tegevuse intensiivne arendamine Haridusministeeriumi kaudu (koolitus, nõuandetegevus, ühiskonverentsi korraldamine) (vastutajad Jaan Leetsar ja Jüri Krusealle)
3. Propagandatööd teha kahes põhilises suunas (juhatuse liikmed ühiselt)
   a) üritused, konverentsid, seminarid jne
   b) publikatsioonide avaldamine (koos APSiga)
4. AÜSi liikmete arvukuse suurendamine, juhatus koostab erikava (vastutajad juhatuse liikmed)
5. Koostöö arendamine Põllumajandusministeeriumiga (kohtumine koostööettepanekute esitamiseks Tiit Tammsaarega) (vastutaja Jaan Leetsar)

Koosoleku juhataja: Jaan Leetsar

Protokollija: Maire Nurmet

4. AÜSi juhatuse koosoleku otsus üldkoosoleku otsuse täitmiseks

AÜSi juhatuse koosolek 22. mail 2003

Tartus, Kreutzwaldi 64

Kohal olid: Jaan Leetsar, Jüri Krusealle, Mart Sõrg ja Maire Nurmet

Haiguse tõttu puudus Valner Krinal

Päevakord:

1. AÜSi üldkoosoleku täitmisest
2. Info põllumajandusministri Tiit Tammsaarega kohtumisest ja AÜSi seisukohtade fikseerimine kohtumise jaoks
3. Info "Ühistu VII" (Artur Ekbaum – 100) väljaandmisest
4. Seisukoha kujundamine EÜLi siseprobleemide kohta (V.Krinali ettepanek)
5. Raamatu "Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas" esitlusest

Otsustati:

1. Üldkoosoleku otsuse täitmiseks jaotati ülesanded juhatuse liikmete vahel järgmiselt:

- HLÜde seadusandluse täiendamine koos asjasthuvitatud inimeste ja organisatsioonidega (U. Silberg, M. Toomsalu jt). Sügisel korraldatakse vastav seminar koos asjatundjatega – vastutaja Mart Sõrg.
- Jätkatakse trükiste ja muu ühistuid propageerivate materjalide väljaandmist (Jaan Leetsar ja juhatuse liikmed).
- Uute liikmete vastuvõtmine – koostatakse spetsiaalne infomaterjal koos avalduse blanketiga ning juhatuse liikmed levitavad seda persoonide hulgas, kes on huvitatud ühistegevuse teoreetilistest ja praktilistest küsimustest (vastutaja Jaan Leetsar).
- Jätkatakse tegevust ühistegevusalase koolituse korraldamiseks koos Haridus- ja Teadusministeeriumiga (vastutajad Jaan Leetsar ja Jüri Krusealle).

2. Korraldatakse kohtumine põllumajandusministriga (vastutaja Jaan Leetsar).

Kohtumiseks põllumajandusministriga kinnitada põhiseisukohad, mis edastatakse kohtumisel ministrile kirjalikult.

3. Seoses sellega, et Toronto Eesti Ühispank on AÜSile üle kandnud toetuse kogumiku *Artur Ekbaum – 100* väljaandmiseks, on AÜSil reaalne võimalus eelolevaks sügiseks kogumik välja anda. Seoses Valner Krinali haigestumisega anda kogumiku toimetaja funktsioonid üle Jaan Leetsarile, kes organiseerib kogumiku toimetamise ja trükkimise. Kogumiku trükkimiseks anti juhatuse poolt volitused Jaan Leetsarile asuda läbirääkimistesse OÜga "Infotrükk".
4. EÜLi juhtkonnas toimuvate siseprobleemide osas otsustati jääda konservatiivsele seisukohale. AÜSi juhatus ei pidanud vajalikuks vähem kui aasta enne EÜLi aruande-valimise üldkoosolekut teha olulisi ümberpaigutusi EÜLi juhtimisel. Otsustati edastada AÜSi seisukoht EÜLi nõukogu liikmele Valner Krinalile
5. Võeti teadmiseks Jaan Leetsari informatsioon monograafia "Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas" ilmumisest ja selle esitlusest Tartus ja Tallinnas.

AÜSi juhatuse liikmed: J. Leetsar, M. Sõrg, J. Krusealle, M. Nurmet

5. Vanemuise Selts kirjastas Jaan Leetsari monograafilise uurimuse "Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas"

Vanemuise Seltsi Kirjastuse väljaandena ilmus 2003. aasta maikuus ulatuslik 408-leheküljeline monograafiline uurimus "Ühistegevus globaliseeruvas ühiskonnas". Raamatu väljaandmist toetasid Eesti Põllumajandusülikool, AS Rasmusson ja Vanemuise Selts. Raamat on illustreeritud Hugo Hiibuse joonistustega. Kujundus ja küljendus Ellen Ainlalt.

Raamat koosneb kaheksast peatükist ning käsitleb ühistegevuse rolli ühiskonnas läbi 200-aastase ajalooprisma. Ajaloolis-filosoofiline taust antakse eesmärgiga viia lugejad kurssi ühiskonna üldiste arenguprotsessidega. Seejärel käsitletakse ühiskonnas toimunud arenguid ja poliitilisi lahendeid Euroopas 20. sajandil. Maaelu arengu ja selle tähenduse kohta 21. sajandil on pühendatud eripeatükk. Raamatus lahatakse ja analüüsitakse kiiresti muutuvat maailma kaasaja arengute taustal ning

avatakse globaliseerumisega kaasnevaid ülitõsiseid probleeme. Samuti kirjeldatakse põhimõtteliselt uue sotsiaal-poliitilise vastasseisu teket ja selle suurt ohtlikkust väikestele rahvusriikidele. Samas on autor optimistlik ning näeb paljudele probleemidele lahendeid ja arenguvõimalusi poliitilise, majandusliku ja sotsiaalse ühistegevuse vahendusel, mis peavad riigi aktiivsel osalusel toimima ühtse süsteemina – juhitava demokraatiana.

Raamatu eesmärgiks on selgitada eesti rahvale tema rolli ja osa kaasaegses ja kiiresti muutuvas ühiskonnas. Teos on heaks abivahendiks üliõpilastele, kes õpivad tundma filosoofiat, sotsioloogiat, samuti avalikku haldust, majandust, kodanikuühenduste juhtimist, ühistegevust ja teisi ühiskonna arenguga seotud õppeaineid. Samuti on raamat heaks nõuandjaks täiskasvanutele, riigiteenistujatele ning õppejõududele ning ühiskonna- ja majandusteadlastele.

Raamat on müügil raamatukauplustes. Asjahuvilised saavad raamatu omale soetada ka Vanemuise Seltsist (Tartu, Pepleri tn. 8) või EPMÜ maasotsioloogia ja ühistegevuse instituudist (Tartu, Kreutzwaldi 64).

In memoriam

KALJU JANIKSON

12. XI 1941 – 18. VIII 2003

Augustikuu heitlikel ilmadel lahkus manalateele tubli töömees, kes proovis jõudu mitmetel töökohtadel. Kalju Janikson sündis Tartus tööliste perekonnas, isa töötas siinses vorstivabrikus, ema kasvatas kodus lapsi. Peale algkooli lõpetamist asus ta A.H. Tammsaare nim. Tartu I keskkooli, mille lõpetas 1962. aastal. Sama aasta sügisest oli ta ülikooli majandusteaduskonna üliõpilane, õppides toidukaupade tundmist. Pärast ülikooli lõpetamist suunati K. Janikson tööle Tartu Kaubandusvalitsusse, kus töötas peamiselt kaupluste juhataja asetäitjana. Töökogemusi omandas ta juba kooliõpilasena, töötades suviti mitmes asutuses ja ettevõttes. Sama praktikat jätkas ta ka ülikooliõpingute aastail.

1975. aastal tuli K. Janikson tööle Tartu ülikooli, töötades siin lepinguliste tööde vaneminsenerina, teadusliku ja vanemteadusliku töötajana, õppekabineti juhatajana. 1983. aasta 2. veebruarist tuli ta ülikooli majandusteaduskonda, asudes sealse kaubanduslabori lepinguliste tööde vanemteaduri kohale. Endise juhataja pensionile siirdumisel edutati ta sama labori juhatajaks. Seoses kaubanduslabori likvideerimisega hakkas K. Janikson juhtima väikeettevõtet “Kaubanduse Arendus- ja uurimisfirma”, olles selle direktoriks. Et kaubandusorganisatsioonid sattusid 1990. aastate alguses finantsraskustesse, siis ei suutnud nad firmat ülal pidada ja see katkestas töö aasta pärast.

Järgnevatel aastatel töötas K. Janikson juhtivatel kohtadel tarbijakaitses. Ülikoolis töötamise ajal pidas ta tunnitasu alusel loenguid ja viis läbi praktikume. Ta oli ka ühingu “Teadus” aktiivne lektor. Kuni eelmise aasta sügiseni, raske haiguse avastamiseni, oli ta ka eraülikooli “Veritas” lektor. Aastaid lõi K. Janikson kaasa Akadeemilise Ühistegevuse Seltsi tegevuses. Elu viimasel perioodil täitis ta selle revosjonikomisjoni juhataja kohustusi.

AÜSi juhatus avaldab sügavat kaastunnet lahkunu omastele ja seltsi liikmetele.